

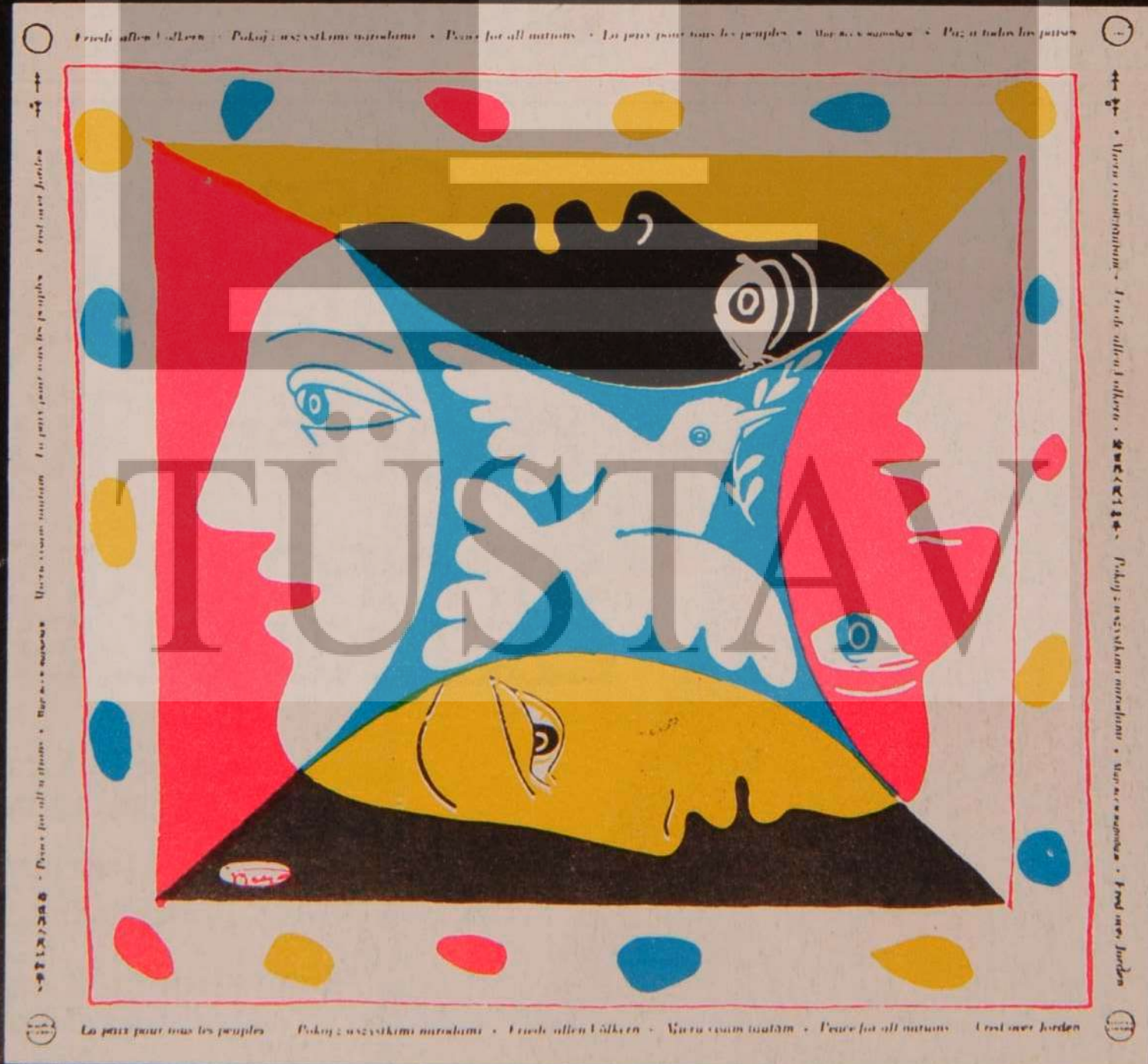
BİLİM ve SANAT

33

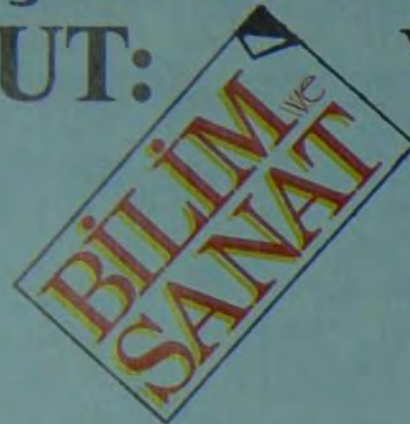
AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ/EYLÜL 1983

150 TL.

ERDEN AKBULUT
BAĞIŞIDIR.

YAYIN YAŞAMINDA YENİ BOYUT: YAYINLARI

1. kitap

Nazif Tepedenlioğlu

KİM KORKAR MATEMATİK'TEN?

Bilim ve Sanat'ta çıkan ve ilgi çeken yazılarını genişleterek kitap haline getirdi.

2. kitap

Haluk Gerger

NÜKLEER TEHLİKE

(Nükleer Silahlar
ve Nükleer Savaş)

Yakında çıkıyor!

Osmanlı imparatorluğu ve modern Türkiye

STANFORD J. SHAW
EZEL KURAL SHAW

I. ve II. Kitap
(1280-1808 / 1808-1975)

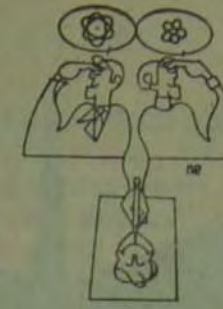
İki kitap birarada 1600 lira
Ciltli takım 2000 lira

"Son yılların en önemli tarih kitabı"
Tüm kitapçılarda...

Dağıtım: Özgür (İstanbul)
Sipahi, Adaş (Ankara)
Datiç (İzmir)

e yayınlari, P.K. 12 - İstanbul

Barışı kazanmak

Bugün insanlık bir yol ayrımında bulunuyor. Yanlış yöne doğru atılacak bir adım dünyayı dönüşü olmayan bir nükleer savaş cehennemine götürebilecektir.

Çıkacak bir nükleer savaşta kazananın olamayacağı, üretim güçlerinin hayal edilemeyecek bir yıkımın geleceği dünyanın her yanında barışı savunanlarca ifade ediliyor. Bu ifade edişin, "Ah bir barış gelse..." edilginliğiyle olamayacağı açıktır. Barışı kazanmak etkin bir uğraş sonucu olabilir ancak. Silahsızlanma, özellikle nükleer silahsızlanma, tüm nükleer silah stoklarının yok edilmesi ve bir daha hiç üretilmemesi, bugün her yerde yankılanan taleplerdir.

Nükleer silahların "kabul edilebilirliği" ya da "sınırlı" bir nükleer savaşın yapılabilirliği fikri benimsetilmek istenirken; savaşın kaçınılmaz olmadığı, nükleer bir savaş hazırlığının insanlığa karşı en ağır suç olduğunu belirlemek gerekiyor.

Son aylarda güncellik kazanan bir gelişme de Latin Amerika'da bir model denemesinin iflasına hep birlikte tanık oluştumuzdur.

Birçok ülkede denenen Friedman modeli, gelişmiş ve az gelişmiş kapitalist ülkelerde, sonuçları önceden tahmin edilmesi hiç de kehanet olmayan, kaçınılmaz iflasına en somut olarak Şili'de ulaştı: Ekonomik ve politik sonuçlarıyla.

Dünyadaki gelişmeleri izlemenin ve dersler çıkarmanın dünden daha bir zorunlu olduğunu belirterek, görev anlayışımızın gereği ve uzantısı olarak gördüğümüz kitap yayıncılığımıza girmek üzere olduğumuzu da duyurmak istiyoruz. Sevgi ve dostlukla...

ÖLÜMÜNÜN 25. YILINDA
F. JOLIOT-CURIE'DEN 4
DÜNYADA TİYATRO,
DÜNYADA ANLAYIŞ,
DÜNYADA BARIŞ 5

SİLAHLANMA
HARCAMALARI VE
DOLAR YÜKSELİRKEN 6 Ali Naki ÖNER
ALLENDE VE ŞİLİ SİNEMASI 8 Mahmut T.ÖNGÖREN

FRIEDMAN'IN ŞİLİ
TUTKUSU: BİR MODEL
DENEMESİNİN İFLASI 12 Sinan SÖNMEZ

H. SCHILLER VE
İLETİŞİM TEKNOLOJİSİ 20 Hıfzı TOPUZ

BASIN TASARISI YA DA
PLAJDA PALTO İLE
DOLAŞMAK 22 Ahmet ABAKAY

TOPLUMSAL GÜVENCEDEN
YOKSUN TOMRUK VE
ODUN İŞÇİLERİ 23 Yücel ÇAĞLAR

NEYZEN TEVFIK YA DA
"SÖZ'ÜN ÖZGÜL AĞIRLIĞI" 26 Mehmet ERGÜN

GAZETECİ OLUNMAZ
GAZETECİ DOĞULUR 34 Şinasi N. BERKER

FOLKLOR NEDİR
NE DEĞİLDİR? 36 Afsar TİMUÇİN
Gülay AYDIN

İLKEL BİRİKİM VE
KÖYLÜLÜĞÜN
YOKSULLAŞMASI 40 Muzaffer İ.
ERDOST

ŞAİR ARIF DAMAR'IN
ÇİLELİ YAŞAMI 44 Kemal SÜLKER

KİTAPLAR 49 Taner GÜREL/
Cemil TURAN

SATRANÇ 50 Emrehan HALICI

Sahibi: Ali Naki ÖNER • Genel Yayın Yönetmeni: Varlık ÖZMENEK • Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Cemil TURAN • İstanbul Temsilcisi: Dikna S. ERDEN, Molla Fenari Sok. Nadir Han Kat. 5, Cağaloğlu • İzmir Temsilcisi: Taner ÜNLÜ, Tibaş İşhanı 5/506, Konak • Tel: 148608 • İsvç Temsilcisi: Gürhan UÇKAN, Box 38045, 10064 Stockholm • Grafik Düzenleme: Teknik Büro • Kapak Düzeni: Mustafa OKAN • Dizgi: ÖZDE, Sükran DERİS, 292276 • Film: Renk Büro • Baskı: Teknik Basım Sanayi • Dağıtım: Örnek • Yazışma Adresi: Emek İşhanı (Gökdelen) Kat. 10 No. 1003, Yenışehir-Ankara • Posta Çekli No. 12526 1 • İlan koşulları: Arka kapak 70.000, kapak içi 60.000, iç sayfalar: Tam 30.000, üçte iki 20.000, yarım 15.000, çeyrek 10.000 • Abone: Yıllık 1000, altı aylık 700 TL; Yurtdışı: Yıllık 40, altı aylık 30 DM • Kapak resmi: PICASSO, "Bütün Uluslara Barış"

ÖLÜMÜNÜN 25. YILINDA FREDERIC JOLIOT-CURIE'DEN

Yüzyılımızın büyük bilim adamlarından; 1935 Nobel kimya ödülü alan ve daha birçok uluslararası ödülün sahibi, 1946'da Londra'da kurulan Dünya Bilim İşçileri Federasyonu Başkanı, İkinci Dünya Savaşı'nda Fransa Ulusal Direniş Cephesi Başkanı, Dünya Barış Konseyi'nin kurucusu ve 1949'da Paris'te kuruluşundan 1958'e kadar sürekli genel başkanı, birçok ülkenin bilim akademileri üyesi Frédéric Joliot-Curie, 14 Ağustos 1958'de ölmüştü. Topluma ve insanlığa karşı sorumluluklarıyla bilim adamlığını birbirinden ayrı görmeyen ünlü bilim adamının barış ve nükleer tehlike üzerine çeşitli tarihlerde yaptığı konuşmalar-dan bölümleri, ölümünün 25. yılında yayımlıyoruz.

"Barış barışçıl ve etkin yollar-dan savunmak için düşüncelerimizi harekete, cesaret isteyen kararlara dönüştürmemiz gerekir. 'Ben barış-tan yanayım' demek yetmez, bu işin kolayıdır. Kimseye sorumluluk yüklemeyiz. Herkesin sizinle aynı fi-ki-de olduğunu görürsünüz.

"Berî yanda işte hepimizin alabi-leceği ve alması gereken somut ve etkin tavır: Eğer meslek yaşamımız-da, örneğin yarın, bizden savaş için çalışmamız, atom bombası için ça-lışmamız istenirse -ki benden bu is-tenmişti- cevabımız 'hayır!' olmalı-dır." (23 Nisan 1949, Fransız Ay-dınları Hareketi kongresi konuşma-sından)

"Savaş tehdidi altındaki ülkeler-de yaşayan milyonlarca insanın her biri 'Savaş mı, barış mı?' sorununun kendi kişisel sorunu olduğunu, doğ-rudan kendisini ilgilendirdiğini ve bu sorunu gözardı etmenin olanak-sız olduğunu bilmelidir. Hiçbir in-san kendini eli kolu bağlı hissetme-meli. Çünkü avnı anda bütün dünya-

da milyonlarca insan onun düşün-düklerinin aynısını düşünüyor. Büt-tün bu insanlar barış yolunda uğraş-verecek ve çabalarını onunkıyla bü-tünleştirecektir."

(25 Şubat 1949, Paris)

* * *

"Savaş isteyenlere, savaş planları yapanlara hitap ediyorum: Artık bi-zi hesaba katmak zorundasınız... Sa-vaş belasından uzak durmak isteyen bütün sağduyu sahibi insanlara hi-tap ediyorum: Hep birlikte ve gücü-müzün bilincinde olarak bu mücade-leyi yürüteceğiz. Zafer bizim ola-caktır!"

(25 Şubat 1949, Paris)

* * *

"Sorun hangi düzeydeki komu-tanlığın ya da hangi bakanın ya da hangi hükümetin atom savaşına ka-rar verebileceği sorunu değildir. So-run (tüm) insanlığın, yıkımı ve afe-ti, yüz milyonlarca insanın ölümünü, geride kalanların çekeceği acıları, doğacak hilkat garibelerini, hatta ve hatta gezegenimiz üzerinden yaşa-mın tümüyle ortadan kalkmasını

kabul edip etmeyeceği sorundur." (13 Ocak 1955'te yaptığı açıklama)

* * *

"Kamuoyu tehlikenin kapsamı hakkında olabildiğince kesin ve doğru bir biçimde bilgilendirilmeli-dir. Ama aynı zamanda tehlikenin yok edilmesini olanaklı kılacak çö-zümler de sunulmalıdır kamuoyuna. En tehlikeli durumlarda bile, eğer felaketi önlemek için tutulması ge-reken yol herkesçe biliniyorsa, pa-nik çıkmaz. Ve yinelemekten hiç bı-kıp usanmayacağız: Bu yol vardır.

Bu yol kesinlikle vardır, çünkü her ne kadar korkunç büyüklükte güc-lerle yüzyüze isek de, bu güçler in-sanlar tarafından yaratılmıştır ve in-sanlık bu güçlerin yalnızca barışçıl amaçlarla kullanılmasını sağlayacak kudrete sahiptir. Dünyamıza çarpa-cağı anlaşılan muazzam bir gök cis-minin tehdidi altında bulunuyor ol-sa idik, durum elbette farklı olurdu. Ama durum böyle değildir."

(8 Nisan 1955, Drancy-Fransa)

* * *

"Modern silahların korkunç nite-likleri şöyle bir yanlış ve tehlikeli mantığı savunma amacına alet edili-

yor: Nükleer bir savaş öylesine kor-kunç olacaktır ki, hiç kimse böyle bir savaşı başlatmayı göze alamaya-cak ve böylece barış bu 'dehşet dengesi'ne dayalı olarak sağlanmış olacaktır. Bu görüşün geçerlik ka-zanması insanlığı doğrudan felakete götürür."

(16 Temmuz 1958, Stockholm

Uluslararası Silahsızlanma ve İşbirliği Konferansı'na gönderdiği mesajdan) ■

DÜNYADA TİYATRO, DÜNYADA ANLAYIŞ, DÜNYADA BARIŞ

Doğu Berlin'de Yapıldı, Milliyet Sa-nat Dergisi, 15 Temmuz 1983, s.28-29)

47 ülkeden delegelerin, gözlemci ve konukların katıldığı Kongre'ye Türkiye'den Cüneyt Gökçer ve Lütfi Ay katıldılar. Amerika'dan Avus-tralya'ya, Federal Almanya'dan Hindistan'a kadar beş kıtadan katı-lan ülkelerin imzaladığı Kongre Ka-rar metnini çevirerek yayımlıyoruz.

TİYATRO, insanlık tarafından, mutluluk ve güzellik adına meydana getirilmiştir: Gerçeğin ve aklın aracı olarak, insan nite-liklerinin gelişmesi için! Uluslarara-sı Tiyatro Enstitüsü'nün kuruluş tem-el metninde belirtildiği gibi, tiyat-ro, "İnsanlığın, dünyadaki geniş halk kesimlerini bütünleştiren, tüm-lemesine kapsayıcı bir ifade olanağı-dır." Tiyatro sanatı alanındaki bilgi-lerin ve uygulamaların karşılıklı ile-tişimini sağlamak amacıyla, halk-lar arasında kardeşliği ve barışı pe-kıştırmek, Uluslararası Tiyatro Ens-titüsü'nün yükümlülüğüdür. Bir ter-

monükleer felaketin tehdidi altında, "olmak ya da olmamak" sorusuyla yeniden ve korkunç bir tarzda karşı karşıya bulunduğumuz bu dönem-de, XX. Kongrede bir araya gelen 47 ülkenin tiyatro adamları olarak, coşkuyla açıklarız ki:

— Sanatsal güçlerimizi ve kişisel bağlantılarımızı, halklar arasındaki dostluğun, karşılıklı anlayışın ve barışın hizmetine adanmak kararın-dayız.

— Silahlanma yarışına son veril-mesini, silahlanmanın sınırlandırıl-masını ve azaltılmasını ve tüm nü-kleer silahların yok edilmesini talep ediyoruz.

— Tehlike içindeki gezegenimi-zin her yerinde bulunan meslektaş-larımızı, bu amaçla işbirliği yapma-ya ve hükümetlerini bu yöndeki sar-sılmaz tutumlarından bilgilendirme-ye çağırıyoruz.

XX. Kongremizin ana konusu olan, Dünyada Tiyatro / Dünyada Anlayış / Dünyada Barış, tüm ülke-lerin tiyatro sanatçılarının temel ça-bası olsun!

"Geçtiğimiz haziran ayının baş-larında (5-12.6.1983) Doğu Berlin'de toplanan Uluslararası Tiyatro Enstitüsü'nün XX. Kongresi, "Dün-yada Tiyatro, Dünyada Anlayış, Dünyada Barış" sloganı ve Picasso'nun barış güvercininin kanatları alt-ında ünlü Berliner Ensemble Tiyat-rosu'nun sahnesinde, törenle açıldı." (Lütfi Ay, ITI'nun 20. Kongresi

SİLAHLANMA HARCAMALARI VE DOLAR YÜKSELİRKEN

■ Ali Naki ÖNER

BİLİM adamları ve sendikalar, aşırı silahlanma harcamalarının, batının "refah toplumlarında" önemli ve radikal sosyal kısıntıları getirdiği görüşünde birleşiyorlar. "Sosyal devlet" kavramı hakkında ortaya atılan ciddi soru işaretleri giderek çoğalmaktadır. Bilimsel-teknolojik devrim sayesinde "tereyağ ve top"un sosyal yaşamda birlikte var olabileceği savının, bir ütopya olarak artık çok gerilerde kaldığı vurgulanmaktadır. Ne ABD, ne Federal Almanya, ne de bir kısım diğer NATO devletleri, yaşanan kriz içinde bir yandan silahlanma harcamalarını hızla yükseltirken, aynı zamanda kültür ve eğitim harcamaları gibi son derece önemli sosyal görevlerini ekonomik açıdan finanse edebilecek konumda değildirler. Kaldı ki, bu ekonomik krizin geçici bir dalgalanma olmadığının ciddi belirtileri ortaya çıkmıştır.

Sosyal ve kültürel harcamalarda yapılan kısıtlamalar (bkz. Tablo 1),¹ çalışanların toplam gelirlerini düşürmekte, ücretlilerin bir kısmını hissedilir yoksulluk içine itmektedir. Diğer yandan kitlelerin gerçek satın alma güçlerindeki düşüş son yıllarda giderek hızlanmaktadır (Tablo 2).² Sonuçta, üretim ve pazar arasında güçlenen bir çelişki yaşanmaktadır. Bu ise, krizin dolaysız ve en önemli nedeni olarak ağır ekonomik sorunlar yaratmaktadır. Örneğin, Federal Almanya'da inşaat endüstrisi, özellikle yeraltı ve yerüstü yol inşaatı, büyük ölçüde son yıllarda kısıtlama-

lar yapılan yerel yönetim siparişleriyle yaşamaktadır. (Tablo 3).³

BÜTÇE AÇIKLARI, FAİZLER VE DOLAR

Ekonomik krize, sonuçta ücretliler üzerine büyük etkisi olan diğer bir olguyu belirtmek gerekir. Yüksek silahlanma giderleri artık, ABD ve diğer NATO ülkelerinin devlet bütçelerinden normal olarak finanse edilememektedir. Şimdiye değin tahyül edilemeyecek büyüklüklerde, muazzam bütçe açıkları ortaya çıkmıştır. Bu da, bir kez daha kredi ve finans sisteminde krizin derinleşmesine katkıda bulunmaktadır.

ABD'de 1982 açığı sadece merkez bütçesinde 111 milyar dolara ulaşır. Hesaplamalara göre 1983 yılında 208 milyar doları bulacak. 1984 için, Başkan Reagan tarafından normal olarak 189 milyar dolarlık bir açığın olacağı belirtildi. Bu muazzam bütçe açığı hızla büyüyen devlet borçlanmasına yol açmaktadır ki, bu ise ancak alınan yeni kredilerle kapatılabilmektedir. Tablo 4'de ABD ve Federal Almanya'nın⁴ silahlanma harcamaları ve bütçe açıkları gösterilmektedir.

Bu gelişmenin 1981'den bu yana hızlandığı ve gelecekte de süreceği beklenmektedir. 1983 Ocak'ta 1984 bütçe tasarısını sunan Başkan Reagan, silahlanma harcamalarını 280 milyar dolar dolayında ve bütçe açığını da yaklaşık 200 milyar dolar olarak öngörmüştü. Tablo

4'de ortaya çıkan doğrudan ilişki ve yapılan araştırmalara göre, bütçe açıklarında ulaşılan bu boyut öncelikle silahlanma politikasının başarısızdır. Fakat bu başarı, (kapitalist) dünya ekonomisinin girdiği kriz sürecinde derin ve ağır sonuçlar yaratıyor.

Burada, sürekli işleyen bir enflasyon kaynağının yaratıldığını hemen belirtmek gerekir. Bir dizi monetarist önlemler geçen yıl enflasyon oranı birazcık düşürülmüş olsa bile, o noktada sürekli bir karşıt etki ile karşılaşmaktadır. Herşeyden önce, bu açığın kapatılması devamlı yeni kredi alımlarıyla gerçekleştirilmek zorundadır. Bu muazzam kamu kredisi talebi ise sistemli olarak faiz oranlarını yükseltmektedir. ABD'de bir anda yüzde 20 sınırını aşan yüksek faiz nedeniyle krizin olağanüstü derinleştiği iddiası hiç de boşuna değildir.

"Merkez Bankalarının Merkez Bankası" olarak adlandırılan Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS) yıllık Genel Kurul raporunda (Haziran 1983, Basel); Birleşik Amerika'da uygulanan yüksek faiz oranlarının doları güçlendirdiği ve bunun dünyada ekonomik canlanmayı tehdit ettiği, ayrıca, enflasyona karşı yürütülen mücadeleyi olumsuz yönde etkilediği belirtilmekteydi. Bu nedenle Birleşik Amerika'nın, banka faiz oranlarının yükselmesine yol açan bütçe açıklarını en kısa zamanda azaltması istenmiştir.⁵

Bu durum, genel olarak tüm batı ülkelerinde yatırım faaliyetlerini frenlemekte; yüksek faiz, yatırımın kredi finansmanını olağanüstü pahalılaştırmaktadır (Bkz. Tablo 3'deki F. Almanya yatırımları). Çok önemli olmalarına karşın birçok yatırım, yüksek faiz nedeniyle durdurulmaktadır. Böylesine yüksek faiz oranları, finansman bakımından zayıf alıcının ve özellikle, görece olarak öz sermayesi az olan yatırımcının iflasını çabuklaştırmaktadır. Ayrıca, halkın kullandığı ve yüksek

TABLO 3

Federal Almanya Ekonomisinde Toplam Sermaye Yatırımları
(1976 fiyatlarıyla)

Yıllar	Toplam		Teçhizat		Yapı	
	Milyar Mark	Yüzde	Milyar Mark	Yüzde	Milyar Mark	Yüzde
1979	264,0	+ 7,3	110,7	+ 9,6	153,3	+ 5,6
1980	272,4	+ 3,2	113,5	+ 2,5	159,0	+ 3,7
1981	261,9	- 3,8	109,6	- 3,4	152,3	- 4,2
1982	245,7	- 6,2	100,9	- 8,0	144,8	- 4,9

(Kaynak: Wirtschaft und Statistik, 1/1983, s. 13)

TABLO 4

ABD ve Federal Almanya'nın 1970-1981 Silahlanma Harcamaları ve Devlet Borçları

ABD	Silahlanma harcamaları (NATO kaynaklarına göre)		Merkez Bütçe Açığı		Devlet Borçları	
	Milyar dolar	yüzde (1975=100)	Milyar dolar	Milyar dolar	Yıl sonu	Toplam
1970	76,5	84	- 11,4	- 300,8		67
1975	90,9	100	- 75,4	- 446,3		100
1980	144,0	158	- 68,7	- 742,6		166
1981	167,8	185	- 72,6	- 830,1		186
FAC	Milyar mark		Milyar mark		Milyar mark	
	Milyar mark	yüzde (1975=100)	Milyar mark	Milyar mark	Yıl sonu	Toplam
1970	25,8	56	- 0,5	- 125,9		50
1975	46,2	100	- 34,1	- 253,1		100
1980	60,3	131	- 28,8	- 468,6		185
1981	61,5	133	- 39,9	- 545,6		216

faiz işlemi gören kredilerle finanse edilen tüketim mallarının satışı da sınırlanmaktadır. Bu kategoriye giren mallara örnek olarak ev inşaatı, oto endüstrisi ve dayanıklı tüketim malları gösterilebilir. Elbette, kullanılacak kredinin yüzde 5 veya yüzde 15 oranında faiz işlemi görmesi, ev satın alacak ya da inşa edecek kişi için önemli rol oynamaktadır.

Bunlara ek olarak birkaç sonuca değinmek gerekir. Birincisi, ABD'deki yüksek faizler diğer ülkelere ABD'ye sermaye ihracını zorlamaktadır. Oradaki gibi yüksek bir faize sermaye yatırmak, F. Almanya, İngiltere veya Fransa ekonomisinde yatırım için kullanmaktan daha kârlı olmaktadır. Bu olgu, söz konusu ülkelerde krizi şiddetlendirmektedir.

İkincisi, dolar'ın kuru sürekli olarak yükselmekte, bu da tekrar ABD'nin ihracatını ağırlaştırmakta ve sonuçta dış ticaret açığını dev boyutlarda büyütmektedir. 1982'de 42,7 milyar düzeyinde gerçekleşen Birleşik Amerika'nın dış ticaret açığı, Mayıs 1983'de ise 6,9 milyar ile rekor kırdı. ABD Ticaret Bakanlığı bu açığın, ihracatın yüzde 3,2 oranında düşmesinden kaynaklandığını belirttiler.

10 yılda kredi alımları süratle artmıştır. 1982 yılı içinde 620 milyar dolar olarak tahmin edilen miktarın 300 milyar dolarını Latin Amerika ülkeleri almışlardır (Brezilya 88, Meksika 80, Arjantin 38 milyar dolar).

Fakat '70'li yıllarda kredi borçları için genellikle yüzde 5-6 faiz ödenmesi gerekirken, 1981'in sonlarına yaklaşıldığında faiz oranı yüzde 18,4'e tırmanmıştır. Örneğin, 100 milyon dolar kredi için yılda yüzde 5, 10 veya 18 faiz ödemenin arasında ne denli bir fark olduğunu görmek için maliye uzmanı olmaya gerek yok. Bir çok ülkede bu faiz borçları toplam ihracat gelirini aşmıştır.

Bu arada faiz oranı biraz düşmüş olsa bile, henüz yüzde 10'un üzerinde bulunmaktadır. Yani, 1970'li yılların bir kaç katı. Kaldı ki, ABD ve diğer NATO devletlerinin bütçe açıkları (bu açıklar uluslararası faiz oranlarını önemli ölçüde belirliyor), gelecekte hızlı bir faiz düşüşü göstermiyor. Tam tersine, yeni bir tırmanma beklenmektedir.

Bu gelişmelerin doğal sonucu, sistem içindeki büyük bankaların nefes kesici bir hızla kârlarını artırmalarıdır. Tablo 5'de⁶ F. Alman bankalarının kârlılık durumları gösterilmiştir. Ayrıca, ağustos başlarında basın tarafından yapılan açıklamalara göre, F. Almanya'nın üç büyük bankası rekor denilecek boyutlarda kâr payı dağıttılar. ABD bankalarının işleri elbette daha fazla "tıkırında". Nitekim, yapılan hesaplamalara göre, büyük Amerikan bankalarının dış kredi faiz gelirleri 1960-1980 döneminde 36 milyar-dan 64 milyar dolara tırmanmıştır. Çok ulusluların kârlarını da katınca, AGÜ'lerden yılda ortalama 100 milyar dolar alınmaktadır. Tam bir gelişme yardımı(!).

Diğer bir sonuç, dünya ticaretindeki elle tutulur daralmadır. Uluslararası Para Fonu (IMF)'ye göre dünya ticaretinde gözlenen gerileme, bu yılın ilk üç aylık döneminde de sürdü. Sanayileşmiş ülkelerin ihracatı yüzde 5,6 ve ithalatı yüzde 7,5 oranında düştü.⁹ Gerilemekte olan ihracat gelirlerinin büyük bir bölümünü zaten faiz ödemelerine ayırmak zorundaki AGÜ'ler de, do-

TABLO 1

FAC Federal Bütçe Giderleri
(milyar Mark)

	1982	1983	Yüzde olarak önceki yıla oranı
Sosyal güvenlik	88,3	85,2	- 3,5
Eğitim faaliyetleri	13,8	13,6	- 1,5
Konut faaliyetleri	2,8	2,8	± 0
Ulaşım faaliyetleri	25,9	25,9	± 0
Savunma	46,1	48,5	+ 5,2
Ekonomik alacaklar	7,6	8,3	+ 9,2
Berlin subvansiyonu	10,1	10,4	+ 3,0
Ekonomik işbirliği	6,0	6,2	+ 3,3
Faiz, vb.	23,0	27,8	+ 20,9
Toplam	246,4	253,2	+ 2,8

(Kaynak: Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Aktuelle Beiträge zur Wirtschafts- und Finanzpolitik, Nr. 90/1982, S. 17ff.)

TABLO 2

Öcretlerin F. Almanya'da Yıllık Gelişimi

Yıllar	Net Gelir Artışı (yüzde olarak)	Alım Gücünün Gelişimi* (yüzde olarak)
1973	+ 7,7	+ 0,8
1974	+ 9,4	+ 2,5
1975	+ 6,7	+ 0,6
1976	+ 4,5	+ 0,1
1977	+ 5,6	+ 2,0
1978	+ 6,5	+ 3,9
1979	+ 6,1	+ 2,1
1980	+ 4,9	- 0,4
1981	+ 4,4	- 1,4
1982	+ 3,0	- 2,0
1983	+ 2,5	- 1,0

* Fiyat artışları düşürüldükten sonra

(Kaynak: Krise und Arbeitnehmerinteressen..., DGB Bundesvorstand, Mart 1983)

TABLO 5

1982 Banka Kârları (Bir önceki yıla göre % artış ve miktar)

	Deutsche Bank		Dresdner Bank		Commerzbank	
	Milyon Mark	Yüzde	Milyon Mark	Yüzde	Milyon Mark	Yüzde
Faiz kârları	3799	+ 11,6	2055	+ 20,2	1382	+ 28,7
Banka faaliyetleri	2103	+ 13,2	841	+ 51,7	439	+ 164,5
İhtiyat	1108	+ 21,0	401	+ 243,0	603	+ 215,0

ğaldır ki, daha az ve kısıtlı ithalat yapabilmektedirler.

TEHLİKE ÇANLARI

Şimdiye değin sıralamaya çalıştığımız bütün bu olumsuz gelişmeler içinde asıl önemli gerçek ortaya çıkmaktadır. Toplam uluslararası kapitalist kredi ve finans sistemi, hiç de abartma sayılmayacak biçimde, çökme tehlikesi ile karşı karşıyadır. 1982 sonunda kapitalist ekonomi dünyasında toplam kredi hacmi 2 bin milyar dolar olarak hesaplanmaktadır. Bu muazzam miktar, bu kredi ve finans sistemi, ekonomi için yaşamsal değerdedir. Bu finans sisteminin, ekonominin "kan dolaşımı" olarak nitelendirilmesi yanlış olmayacaktır. Ekonomik büyüme içinde bulunduğu sürece, mali sistem çok yönlü krizlere karşı görece istikrar gösterebilir. Fakat, halihazırda yaşanan krizde durum tümüyle değişiktir. Burada sözü edilen en büyük tehlike, 50 yıl önce yaşandığı gibi, bir kopma, ya da sarsıntı ile tüm yapının çökmesidir. Daha önce de belirtilen, aşırı silahlanma politikasının yarattığı sonuçlar nedeniyle bu tehlike giderek gerçek bir olasılık halini almıştır.

AGÜ'lerin borçlarının faizlerini bile ancak yeni kredilerle ödeyebilme çıkmazı; diğer yandan F. Almanya, İngiltere gibi batının gelişmiş ülkelerinde de uygulanmaya çalışılan "sosyal harcamalar ve ücret artışlarının kısıtlanması politikası" şu anlama gelmektedir: Silahlanma harcamalarının ve ekonomik krizin ağır yükü AGÜ'lere ve de sabit gelirli çalışanlara yüklenmektedir.

Silahlanmanın sınırlandırılması ve silahsızlanma, günümüzde nükleer bir savaş tehlikesinin önlenmesi açısından önem taşıyor. Bununla birlikte, tüm dünya çapında silahsızlanma, ekonomik krizin faturasını gerçek sahiplerinin ödemesi ve de dünyada işsizliği, geri kalmışlığı ortadan kaldırmak bakımından da güncellik ve ivedilik kazanmıştır. ■

- 1- Nachrichten zur Wirtschafts- und Sozialpolitik, Frankfurt, sayı 3/83, Information Eki, sayfa 7.
- 2- Nachrichten..., sayı 5/83, sayfa 4.
- 3- Nachrichten..., sayı 3/83, sayfa 5.
- 4- Nachrichten..., sayı 3/83, Inf. sayfa 6.
- 5- ANKA Günlük Ekonomik Bülten, 14 Haziran 1983.
- 6- Ağustos'un ilk haftasında Frankfurt döviz borsasında doların kuru 2,69 Mark ile son yılların en yüksek değerine ulaştı.
- 7- ANKA Günlük Ekonomik Bülten, 30 Haziran 1983.
- 8- Nachrichten..., sayı 6/83, Inf. sayfa 9.
- 9- ANKA Günlük Ekonomik Bülten, 6 Haziran 1983.

ALLENDE VE ŞİLİ SİNEMASI

■ Mahmut Tali ÖNGÖREN

TÜRKİYE'de ve diğer ülkelerde sokaktaki adam, 11 Eylül 1973 günü Şili'de gerçekleştirilen darbenin içyüzünü ve böyle bir darbeye yol açan gerçekleri hemen hemen hiç bilmiyor. Allende'nin Şili'sini Şili Sineması'nı anlatırken ortaya koymakta yarar var. Çünkü 1973 yılının Şili'si büyük kapitalist güçlerin ve emperyalizmin en kirli oyunlarının sergilendiği bir ülke oldu.

1972 yılında, El Chacal de Nahuelto (Nahuelto Çakalı) adlı filmiyle tanınan Şilili film yönetmeni Miguel Littin Vadedilmiş Toprak adlı ikinci uzun metrajlı filmi çekti. Bu film 1930'lu yıllarda Şili'de destansal üne sahip Jose Duran adlı bir köylü önderin kuzeydeki ekonomik bunalımdan kurtulmak için güneye inip Palmilla adlı bölgede bir tarım kooperatifi kurmasını anlatır. Kooperatifin kuruluşundan hemen sonra, Santiago'da Marmaduke Grove adlı Sosyalist bir Cumhurbaşkanı'nın Santiago'da yönetimi eline geçirdiğini öğrenen Duran hemen yakındaki Los Huiques kentini halk adına işgal eder. Ama başarısından sonra Duran ne yapacağına pek karar veremez. Aynı anda da kentin burjuvazisi örgütlenmeye başlar. Bu sırada Santiago'daki Sosyalist Hükümet, kuruluşundan 12 gün sonra, bir darbeyle devrilmiştir. Kısa bir süre sonra birlikler Los Huiques'e yetişirler ve Duran'ı yanındakilerle beraber Palmilla'ya dek sürerler. Artık orada korkunç bir katliam kaçınılmazdır.

Vadedilmiş Toprak, 11 Eylül 1973 günü Şili'deki darbeden, Allende'nin öldürülüşünden ve Augusto Pinochet'nin başa geçmesinden tam

2 ay önce tamamlanmıştır. Ulusal Güvenlik İşleri'nden sorumlu Amerika Birleşik Devletleri Başkanlık Danışmanı Henry Kissinger, Allende halkın oylarıyla az bir farkla da olsa Cumhurbaşkanlığı seçimini kazandığında, "Bir ülkedeki insanların sorumsuzluğundan ötürü, o ülkenin komünist olmasına niçin durup dururken göz yumalım, anlamıyorum." diyerek Amerika'nın Şili'ye müdahalesini hem haklı çıkarmaya yeltenmiş, hem de başlatmıştı. Amerika Birleşik Devletleri kaynaklarına bakılırsa, Kissinger'in ve diğer Amerikalı yetkililerin girişimleriyle, Amerika Birleşik Devletleri'nin Şili'ye müdahalesi Allende'nin Cumhurbaşkanlığı seçimini 4 Eylül 1970 günü kazanmasından çok önce başlamıştır. 1961 yılının Mart'ında ABD Başkanı John F. Kennedy'nin hazırladığı Güney Amerika ülkelerini içeren Alliance for Progress (Gelişme İçin Birlik) adlı büyük yardım izlencesi çerçevesi içinde Şili 10 yıl Batı yarıküresinde kişi başına en çok Amerikan yardımı alan ülke oldu. Ama bu yardımın bir de bedeli vardı. Şili ekonomisinin gelişmesini sağlayacak ortamı yaratabilmek için, ABD aynı zamanda da Şili politikasını denetimi altına almaya karar vermişti. 1964 yılında Şili Cumhurbaşkanlığı'na aday Eduardo Frei'yin seçim kampanyasını desteklemek amacıyla Merkezi Haberalma Örgütü (CIA) gizlice üç milyon dolar harcadı. Buna ek olarak da yine ABD çevreleri Şili'de karşı propaganda için 17 milyon dolar ayırdılar.

Amerikan Ulusal Güvenlik Konseyi'nin bir altkomitesi olan 40'lar Komitesi de Kissinger'in başkanlığında ilk olarak 25 Mart 1970'de toplanarak Allende'nin seçimini en-

Allende, ölümünden birkaç dakika önce. Fotoğrafın adı "Allende'nin son günü", 11 Eylül 1973'te Santiago'da çekilmiş. Çeken belli değil. Bu tarihten bir süre sonra New York Times'ta yayınlandı ve "World Press Photos Holland" Vakfınca yılın fotoğrafı seçildi.

gellemek için çeşitli gizli yöntemlerin uygulanmasını sağlamıştır. Bu gizli yöntemler arasında CIA etkinliklikleri bulunduğu gibi, Allende muhaliflerine yapılan parasal yardımlar, Şili Parlamentosu üyelerinden kimilerinin parayla satın alınması, Allende aleyhtarı propaganda, çeşitli ülkelerden yandaş gazetecileri toplayıp Şili'ye göndererek onların Allende'yi eleştiren yazılar hazırlamalarının sağlanması vardı. Fakat bu girişimler Allende'nin yengisini önleyemedi. Bunun üzerine yeniden toplanan "40'lar Komitesi" bu kez de, Şili kuralına göre Allende'nin seçimi ile bu seçimin Şili Parlamentosu tarafından onaylanacağı güne değin, başka kirli girişimlerin planlarını hazırlamaya başladı. Başkan Nixon'un da onayını alan 40'lar Komitesi önce eski Şili Başkanı Frei'den parlamento-yu dağıtmasını, Şili Ordusu'nu iktidara çağırmasını ve sonra yeniden seçime gidilmesini istedi. Ama Frei bu oyunu kabul etmedi. Bunun üzerine Başkan Nixon, Kissinger, ABD Savunma Bakanı John Mitchell ve CIA Başkanı Richard Helms, 40'lar Komitesinden bile gizli toplanarak CIA'nın Şili Ordusu'nu kışkırtarak bir darbe yapmasını ve iktidara gelmesini sağlamak üzere çalışmaya başladılar. Şili'de ordunun bir darbe girişiminde bulunabileceği söylentileri yayılınca, böyle bir girişime ilk karşı çıkan Şili Ordusu Başkumandanı General Schneider oldu. Fakat CIA'nın girişimiyle ikinci derecedeki Şili subaylarına yaklaşıldı ve en sonunda da Santiago Garnizon Kumandanı General Valenzuela,

22 Ekim 1970 günü, Allende'nin Cumhurbaşkanlığı'nın onaylanmasından iki gün önce, General Schneider'a başarılı bir suikast düzenledi. Ama bu olay da Şili Ordusu'nun Allende'yi engellemek için bir darbe girişiminde bulunmasını sağlamaya yaramadı. Schneider'ın öldürülüşünden iki gün sonra Şili Parlamentosu Allende'nin Cumhurbaşkanlığı'nı onayladı ve yeni Cumhurbaşkanı 4 Kasım 1970 günü, görevine başladı. Ne var ki, ABD'nin 1970 yılında ektiği tohumlar 1973'te meyvelerini verecekti.

Bu gerçekler, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kaynakların yardımıyla daha sonraki yıllarda su yüzüne çıkmıştır. Şili'nin çalkalanmasında ve sonunda da Allende'nin Amerika'nın desteğiyle devrilmesinde bu gerçeklerin ne denli büyük rol oynadığını artık kimse yadsıyamaz. Ne var ki, Şilili film yönetmeni Littin'in filmi Vadedilmiş Toprak ve aynı tarihlerde yapılmış diğer Şili filmlerinde bu konuya bir başka açıdan bakılır. İngiliz sinema yazarı ve belge filmcisi Michael Chanan'a göre, adı geçen filmler, Allende işbaşına geldiğinde soldaki siyasal partilerin kurduğu Popüler Ünitye (Popüler Birlik) içindeki zayıflıkları ve duraksamaları yansıtmaktadırlar. Hatta Vadedilmiş Toprak'daki köylü önder Duran açıkça Allende'nin bir simgesidir.

Allende'nin işbaşına gelmesini hazırlayan koşulların Şili'de görüldüğü dönemde Şilili filmciler yapıtlarının bu siyasal mücadeleye yar-

dımcı olabilmesi için ellerinden geleni yaptılar.

Şili yüzyıllardan beri yabancı güçler tarafından geri bırakılmıştı. Yine aynı Şilili yönetmen Littin, Nahuelto Çakalı'nda geri bırakılmış bir ülkenin insanı ile ilgili dramı sergilemişti. Cinayetten cezaevine düşen bir adam, orada gerçek suçun kendinde değil, geri bırakılan toplumda olduğunu öğrenir. Littin bu öykünün, halkına olayı başka türlü yansıtan resmi basın ve yayın organlarının açıklamalarına ters düştüğünü söylemiştir.

Şili'de halka anlatılan olaylarla ters düşen bir başka önemli film daha var: Yönetmen Helvio Soto'nun 1969'da yaptığı Kanlı Güherçile.² Bu filmde 1879-1883 arasındaki savaşta Şili'nin Peru ve Bolivya'ya karşı kazandığı yenginin gerçekte bu ülke için büyük bir değer taşımadığı, ama yönetici sınıfın Şili madenleri ile ilgili çıkarlarını daha da güçlendirdiği anlatılır. Böylece gerçeği belirtmeye çalışan Şilili filmciler, halka başka türlü anlatılan ve yıllardanberi de halkın inanmış olduğu tarihe ters düşmeye başlamışlardır.

Yine de Şilili filmcilerin mücadelesi sürdü. Şili'de işçilerin örgütlenmeye başlaması 1907 yılında büyük bir katliama yol açmıştı. 1971 yılında Carlos Sepiain bu katliamı anlatan 20 dakikalık bir belgesel hazırladı. Aynı yıl Angelina Vasques Güherçilenin Tarihi adlı filmi yaptı. Her iki film de Şili'nin yabancılar tarafından nasıl sömürüldüğünü an-

latıyor ve Şili'nin zengin topraklarındaki madenlerin ne gibi siyasal oyunlara yol açtığını sergiliyordu. Sepiain'in filminde, 1907 yılında Iquique'de John Thomas North adlı bir İngiliz'in nitrat madenlerini çıkarmak için Şilili işçilere nasıl zulüm yaptığı anlatılıyordu. İşçiler bu adaletsizliğe başkaldırmışlar, ama İngilizlerin çağırıldığı Şili Ordusu iki binden fazla erkek ve kadın işçiyi ve onların çocuklarını öldürmüştü.

Allende'nin öldürülmesinden sonra Meksika'ya geçen Miguel Littin orada Marusia'nın Mektubu adıyla yaptığı bir filmde Şili tarihindeki bir başka katliamı anlattı. Olay Iquique'deki katliamdan kısa bir süre sonra Marusia'da geçiyordu. İngilizler tarafından yönetilen Marusia'daki nitrat madenindeki işçiler de yine adaletsizliğe ve zulme başkaldırmışlar ve yine İngilizlerin girişimiyle sorun katliamla çözümlenmişti. Bu gerçek olaya dayanan filmde, katliam sırasında bir İngiliz yöneticisi, İspanyolca bilmediği için tercüman yoluyla, bir Şilili kumandanı "daha ihtiyatlı" davranmasını söyler. Şilili kumandanın verdiği yanıt ilginçtir: "İngilizler tüm ülkeyi elden çıkaracaklarına, salt bu madeni elden çıkarırsınlar. Daha iyi değil mi?" İngiliz yönetici bir yanıt veremez. Belli ki, katliamın genişlemesiyle büyük bir skandala yol açmak istememektedir. Ama elinden bir şey gelmez. Gerçi Şili Ordusu'nun kendi halkına kıymasını İngilizler sağlamışlardır. Ama filmdeki sahne göstermektedir ki, yıllarca önce geçen bu katliam olayında İngilizlerin yetiştirdiği ve eğittiği Şili Ordusu kendi halkına kıyma konusunda artık İngilizleri bile dinleyemeyecek bir noktaya gelmiştir. Littin bu filmde çok eski bir tarihteki bir olayla Allende olayını anlatmaktadır gerçekte.

1891 yılından başlayarak da, Şili'de, İngilizlerin yerini Amerikan sermayesi almaya başladı. 1914 ve 1915'de, bugün de Şili'de etkin olan Anaconda ve Kennecott adlı çok uluslu şirketler bakır madenlerini ele geçirdiler. Sonunda Amerika Birleşik Devletleri, zengin madenlerinden ötürü Şili ekonomisini egemenliği altına aldı. Şili sinemasını da... Ne var ki, Amerika Şili'de film yapımına el atmadı. Çünkü bir "tecimsel mal" olarak sinemaya baktığınızda, bu malın "satılmadığını" görürsünüz. Sinema alanında film satılmaz, salt "gösterim" e sunulur. Bir başka anlatımla, tecimsel olarak baktığınızda, sinema diğer "mallar"a kıyasla çok değişiktir. Sinemada "mal satılmaz", sinema filmini izlemeye gelenlerden salt belli bir gösterim ücreti alınır. Bir de, bu filmin "gösterimi"ni yapacak bir "bina"ya gereksinim vardır. İşte Şili'de film yapımına karışmayan Amerika, bu "bina"lara el attı, Şi-

Şili'de film yapımına karışmayan Amerika, film gösterim binalarına el attı, film gösterimini tekeline aldı ve salt Amerikan filmlerinin gösterilmesini sağladı.
Allende'nin cumhurbaşkanlığı döneminde ise Amerikan film gösterim tekelleri Şili sinemalarına hem az sayıda, hem de eski filmleri sürerek bu alanda bir "Bunalım" yarattılar. Bu Amerikan şirketlerinin başında Warner Brothers, Paramount, Colombia Pictures, 20th Century Fox ve Metro Golden Mayer vardı.

li'de film gösterimini bu şekilde tekeline aldı ve salt Amerikan filmlerinin gösterilmesini sağladı. Allende'nin Cumhurbaşkanlığı döneminde ise Amerikan film gösterim tekelleri Şili sinemalarına hem az sayıda, hem de eski filmleri sürerek bu alanda bir "bunalım" yarattılar. Bu Amerikan Şirketlerinin başında Warner Brothers, Paramount, Columbia Pictures, 20th Century Fox ve Metro Golden Mayer vardı. Şili'deki sinema binalarını ellerinde bulunduran Amerikan film dağıtımçıları ve gösterimcileri, taşradaki küçük yerli film göstericilerine de ancak onlardan gösteriden önce belli bir ücret aldıktan sonra film vermeye başladılar. Şili burjuvazisi yavaş yavaş "nitelikli film" izlemekten ötürü duyduğu hoşnutsuzluğu büyük boyutlara vardırarak sürdürdü. Bu sırada Allende yönetimi Doğu Avrupa'dan ve Küba'dan film getirilmesi için kolaylıklar sağlamaya, örneğin bu filmlerin günrüksüz dış-alımına yöneldi. Ayrıca, Şili'deki sinemaların bir devlet gösterim örgütüne bağlanmasına da çalışıldı. Fakat olumlu sonuçlar alınmadan Allende öldürüldü.

Şili'de gösterim durumu bu iken, film yapımı bir başka görünüme sahipti. Film yapımı Şili'de 1920'li yılların ilk döneminde başladı. İlk yapılan filmler de işçilerin eğlence gereksinimini karşılamak amacıyla hazırlandı. Amerika'da başlayan sesli film tekniği Şili'deki yerli yapım üzerinde bunalım yaratmakta gecikmedi. 1940 yılında, Aquirre Cerda yönetimi sırasında da, özel şirketlerin film yapımını geliştirmeleri amacıyla bir devlet stüdyosu kuruldu. Ama yerli film üretiminin ekonomik yapısı hiçbir dönemde güçlendirilemedi. Allende döneminde de... Allende iktidara geldiğinde Şili'de 12 dağıtım şirketinin 8 tanesi yabancıların tekelindeydi. Bu 12

dağıtım şirketi 337 sinema salonunu besliyordu. Bu salonların çoğu da yabancı dağıtım şirketleriyle işbirliği yapan Şili burjuvazisinin elindeydi. Ayrıca, Şili'deki 31 birinci sınıf sinema salonundan 27'sini 2 büyük şirket yönetimine almıştı. Yerli filmlerden vergi alınmıyordu ama, bu da yapımcıdan daha çok yabancı gösterimcilerin işine yarıyordu. Şili sinemalarında gösterilen bir yerli filmin gişe gelirinin yüzde 50'sini yabancı gösterici, yüzde 30'unu (çoğunlukla yabancı) dağıtımçı ve ancak yüzde 20'sini de Şili'li yapımcı alıyordu. Gerçi yerli yapımcılara yabancı filmlerin gösteriminden alınan verginin bir bölümü dağıtılmaktaydı, ama gişe gelirinin salt yüzde 65'i bu vergiye giriyordu. Üstelik dağıtımçıların göstericiler bu gişe gelirinin yüzde 50'sinden fazlasını ceplerine indiriyorlar, sonuçta da yerli film yapımcısına gösterim sonucunda çok küçük bir miktar kalıyordu. Yerli yapımcının karşısında bir başka engel daha vardı: Şili sinemalarındaki gösterimin yüzde 95'ini yabancı filmler oluşturmaktaydı. Böylece yerli yapımçıya yüzde 5 gibi çok az bir gösterim hakkı tanınmaktaydı.

Kısacası, Şili'de film yapımı ve gösterimi, bu ülkenin zengin topraklarındaki madenler gibi yabancılarca sömürülmekteydi. Çünkü Şili ekonomisi yabancı ülkeler, başta Amerika Birleşik Devletleri tarafından sömürülmek üzere ayarlanmıştı. Şili'de Yirminci Yüzyıl'ın başlarından beri 110 Amerikan Şirketi 1 milyar dolarlık yatırım yapmış bulunuyordu. Şili'deki dünyanın en büyük yeraltı bakır madeni El Teniente, Kennecott adlı Amerikan Şirketinin elindeydi. 1955-1970 arasında bu şirket Şili'deki yatırımlarından yüzde 34.8 gelir sağlamıştı. Öte yanda Anaconda Company adlı bir başka Amerikan şirketi ise Şili'deki yine dünyanın en büyük açık çukur bakır madeni olan Chuquibambilla'dan yılda yüzde 20.3 gelir elde ediyordu. Bu büyük gelirleri karşılık her iki Şirket Şili'de çıkardıkları bakırı Şili'de değil, Amerika'ya götürerek orada işliyorlardı. 1970 yılına gelindiğinde, Şili'deki bakır üretiminin beşte dördü Amerika'daki çokuluslu şirketlerin eline geçmişti. Ekonomisi bu denli bağımlı Şili'nin sinemasının ekonomik yapısının da bağımlı olması kaçınılmazdı. Bakır şirketlerini kamulaştırmaya kalkan Allende'nin bu çokuluslu şirketlerin etkisiyle Amerika Birleşik Devletleri tarafından devrilmesi de...

Şili'de sinemanın bu durumuna karşı ilk devinimler 1950'lerin sonunda başladı. Önce Şili Üniversitesi'nde ülkedeki ilk sinema kulübü kuruldu. Arkasından da Santiago'daki Katolik Üniversitesi'nde ilk Film Enstitüsü... 1960'da da Şili Üniversitesi ayrıca bir İletişim Bölü-

mü kurdu. Bu bölümde Sergio Bravo başkanlığında deneysel film çalışmaları başlatıldı. 1962'de ise Aldo Francia, Vina del Mar adlı film kulübünü kurdu ve bu kuruluş 1967'de yeni Güney Amerika sinemasının en önemli film şenliğini düzenlemeye başladı. Bu arada, daha önceki yıllardan, hatta Küba Devrimi'nden önce başlayarak Şili'de genç aydınların oluşturduğu ilerici bir kültürel akımın görüldüğünü belirtmekte yarar vardır.

1962 yılında Şili'de başlayan televizyon da genç ve ilerici film yapımcılarına fırsat vermeyi önemsemedi. Çünkü ilk Şili televizyonu, diğer Güney Amerika ülkelerindeki modelin dışında kalarak, tecimsel amaçlarla yayın yapmıyordu. Fakat bu arada Şili'de, sinemanın dışındaki diğer sanat dallarında, Avrupa akımlarına öykünen yapıtlar verilmeye başlandı. Ülke ekonomisinin Amerika'nın etkisine girmesine karşılık, Şili'de sanat yaşamı Avrupa'yı hedef aldı. Bu nedenle de ortaya çıkan nitelikli Şili filmleri, özellikle İtalya'da gelişen yenigerçekçilik akımının etkisini yansıttıklarından ötürü, Avrupa'da ilgi görmeye ve önemli Avrupa sinema dergilerinde kendilerinden söz ettirmeye başladılar. Yine Vina del Mar Film Şenliği sayesinde Şili sinemasının tüm dünyada yankı yapması ve bu ilginin Şili'ye yansması sonucunda, Şili burjuvazisi de Şili sinemasıyla ilgilendi. Bu arada kimi Şili filmcileri sinemanın politik gücünü de sezmışlerdi. Bir de bu nedenle Allende'nin oluşturduğu Popüler Birlik'i desteklemek amacıyla birleşen Şili filmcileri salt sinema salonlarında değil, sendikalar, okullar ve açık hava toplantılarından da yararlanarak politik içerikli filmlerini halka ulaştırmaya başladılar. Bu girişim sonucunda, sinema gösterimi ile ancak üç ya da dört bin kişiye ulaşabilecek, Nahuelto Çakalı yarım milyon kişiye, Francia'nın çektiği *Morir un poco* (Biraz Ölmek) 190 bin kişiye ve Charles Elsseser'in *Los Testigos* (Tanıklar) ise, daha önce gösterime giremediğinden, Popüler Birlik işbaşına gelince on binlerce kişiye ulaşabildi. Ne var ki, Popüler Birlik'in sinema konusunda yeterli bir görüşe varamadan 1973 darbesiyle dağıtılması sonucunda, Allende döneminde de Şili sinemasının özellikle ekonomik sorunlarını düzeltmeye bir türlü sıra gelemedi.

Amerika'daki çokuluslu şirketlerin desteğiyle Allende'nin kanlı bir darbeye devrilmesinden sonra, 1973 yılına değin yılda yaklaşık altı uzun metrajlı film yapan Şili sineması (ayrıca belgeseller, deneysel filmler ve TV filmleri de vardı), sesini soluğunu kesmek zorunda kaldı. Amerikan film dünyasının tanınmış isimleri arasında bulunan

Francis Ford Coppola, Emil de Antonio, Peter Davies, Haskell Wexler ve Bert Schneider, Şili'deki filmcilerin 11 Eylül 1973 darbesinden sonra cezaevlerine gönderilmesini ve işkence edilmesini protesto ettiler.

Eğer Amerika Birleşik Devletleri'nin New York kentinde kurulan Emergency Committee to Defend Latin American Film Makers (Latin Amerikalı Film Yapımcılarını Korumak Komitesi)'nin yayınlarını kaynak olarak alırsak, Şili'deki darbeden sonra, biri Amerikalı Charles Horman olmak üzere üç filmci Şili'de öldürülmüş, pek çoğu da Allende dönemindeki film çalışmalarından ötürü ya tutuklanmış, ya da işkence edilmiştir. Örneğin, bu yazıda adı geçen Vadedilmiş Toprak'ın başoyuncularından 25 yaşındaki Carmen Bueno ve aynı filmin kameramanı 27 yaşındaki Jorge Muller'in Şili polisi tarafından tutuklandığı ve 1973 yılından beri de kendilerinden bir haber alınmadığı hâlâ bilinmektedir. Daha talihli olan kimi Şilili filmciler de kanlı darbeden sonra başta Meksika olmak üzere çeşitli ülkelere kaçmışlardır.

Şili'de Amerika'nın ve çokuluslu şirketlerinin desteklediği kanlı darbe halkın oylarıyla işbaşına gelen Allende'yi, ona bel bağlayan halkın umutlarını ve olumlu yola doğru ilerleyen bir ülkeyi ve henüz yeterince gelişmemiş olsa bile Şili sinemasının tümünü de yok etmiştir. Darbeden sonra, bugüne değin, bir tek film bile çekilememiştir Şili'de. Bir sinemanın yok oluşu, en az bir ülkenin yok oluşu gibi acı bir olaydır. Kurtuluş ise belki tümünden Şili'deki Amerikan kuklası Augusto Pinochet'in yakında gerçekleşmesi beklenen devrilişiyle sağlanamaz. Ama Şili'nin de, Şili sinemasının da kurtuluşu, dünya sinemacılarının elbet salt bir düşü olarak kalmayacaktır.

- 1- Amerika Birleşik Devletleri'nin Şili'ye her çeşit müdahalesini kanıtlayan ABD kaynaklarını şöyle sıralamamız mümkündür: 1) Senate Select Committee to Study Governmental Operations with Respect to Intelligence Activities (Haber alma Etkinlikleriyle İlgili Hükümet İşlemlerini İnceleyen Senato Komitesi)'nin tutanakları. 2) Aynı komitenin 11 Eylül 1973 Şili darbesinden sonra yayınladığı Church Komitesi Raporu adlı basılı yayın. 3) Şili'deki darbeyi destekleyen 40'lar Komitesi adlı bir ABD komitesinin oturum tutanakları.
- 2- Güherçile: Kimyada potasyum nitrat adıyla anılan, tarımda gübre, hekimlikte ilaç olarak kullanılan, barut gibi patlayıcı maddeler yapımına yarayan, beyaz renkte ve ince bilyurur durumunda bileşik bir cisim, (TDK'nın Türkçe Sözlüğü)

BİLİM SANAT

Kitaplığınızın değeri

Türkiye'nin birikimleri
Türkiye'nin değerleri

En iyi dostluk armağanı
BİLİM ve SANAT
aboneliğidir.

BİLİM ve SANAT'ı
150 lira yerine 83 liradan edinmek
için abone olunuz.

Dizin'li olarak 1. ve 2. ciltler
satılmaktadır.

- 1. ve 2. ciltler (dizimli olarak 1-12 ve 13-24. sayılar) 1300'er liradır.
- Abone: Yıllık 1000, altı aylık 700 liradır. Yurtdışı: Yıllık 40 DM.
- Geçmiş sayılar yüzde 25 indirimlidir.
- 1000 liradan yukarı istekler ödemeli gönderilir. İsteklerinizi postalara çekil/havale kağıdının arkasına yazınız. Posta Çeki No: "Bilim ve Sanat Dergisi, 12526 1"

BİLİM SANAT

FRIEDMAN'IN ŞİLİ TUTKUSU: BİR MODEL DENEMESİNİN İFLASI

■ Sinan SÖNMEZ

MILTON Friedman çok tanınmış bir iktisat profesörü. Chicago okulu adıyla da bilinen monetarist okulu oluşturan kuramcılarının en başta geleni. Ama Friedman sadece kuramla uğraşmıyor, kuramının uygulamaya konulması için elinden geleni de yapıyor. Friedman denilince Reagan, Thatcher ve de Videla, Martinez de Hoz, Galtieri, Neto, Pinochet akla geliyor. İlk iki adı tanıtmaya gerek yok, diğerleri ise Arjantin, Brezilya ve Şili'nin tanınmış adları. Özellikle sonuncusu aylardır yabancı basın organlarının manşetlerinden inmiyor. Biz de bu sonuncusuna, daha doğrusu Şili'deki monetarist uygulamaya eğileceğiz. Hani büyük ozan Violetta Parra'nın,

"Şili'nin kuzey komşusu Peru,
Güney komşusu Cabo de Homos,
Doğusunda heybetli Ant dağları
Batısında pırl pırl deniz.

Patates Güney Şili'de yetişir,
oysa biz dış ülkelerden geleni
yeriz,
üç rengimiz ve amblemimiz
ardında...
garip şeyler gizlenir
madenlerde."¹

dizeleriyle bize tanıttığı Nerudaların, Victor Jara'nın Şili'si... Şili'de Friedman-Pinochet uygulamasının

önemli boyutlarını yakalayabilmek için öncelikle Friedman üzerinde durmak gerekli gözüküyor.

FRIEDMAN VE MONETARİZM²

Yetmişli yıllarla birlikte Friedman ve monetarizm doruğa tırmanmaya başlamıştır, ne ki, Friedman'ın ilk çalışmaları ellilere dayanmaktadır. 1970'lerde görülen bu tırmanış bir raslantı değildir çünkü bu yıllarda ekonomik dengesizlikler uluslararası düzeyde giderek şiddetlenmiş, durgunluk ve bunalım başlamıştır. Sınai üretimin uluslararasılaşması ve uluslararası para sistemindeki çatılma 2. Dünya Savaşı sonrası uygulanan iktisat politikalarına ilişkin "altın kuralları" sarsmıştır. Bu dönemde özel kesimin gerek imalat sanayi ve gerekse mali alanda giderek genişlediği, tekelleşmenin yoğunlaştığı görülüyor. Bu bağlamda makro-ekonomik monetarist düzenleme mekanizmaları "değer" kazanıyor. Yalnız, monetarist politikayı para miktarının ayarlanması olarak görmemek gerekir. Söz konusu olan çok yönlü bir politikadır.³ Monetarizm dış dünyayı edilgen bir konuma indirmek, kapalı bir ekonomi için oluşturulan modele son aşamada dış dünya eklenmektedir. Böylelikle tüm ulusal ekonomiler

için aynı mekanizmaların geçerli olacağı varsayılmakta, uluslararası işbölümü ve ekonomik ilişkilerle, her ulusal ekonominin kendine özgü yapısı bir bütün olarak soyutlanmaktadır. Monetarizme göre ekonomik dengesizlikler serbest piyasa kurallarından sapmalar ve devlet müdahalesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle serbest piyasa mekanizmasının işlerliğe kavuşturulması ve devlet müdahalesinin en düşük düzeyde tutulması önerilmektedir. Diğer bir deyişle bütçenin GSMH içindeki payı azaltılmalı, yansız (nötr) ve denk bütçeye sahip olunmalı ve etkin bir para politikası izlenmelidir. Devlet özel kesimin yapabileceği girişimlerden kaçınmalı, ulusal savunma ve benzeri istisnalar dışında faaliyette bulunmamalıdır. Bunun anlamı, kamu kesiminin ortadan kaldırılmasıdır. Mali sistemin, özel kesimin etkinliği ve denetimine terk edilmesi öngörülmektedir. Monetarist yaklaşımda dış dünya edilgen kabul edildiği için ekonomideki kararsızlığı kaldırmak için alınan önlemler yabancı ekonomilerde var olan eğilimlerden etkilenmemektedir. Etkilenmeyi kaldırmak için de esnek kur sistemi kabul edilmelidir. Böylelikle bir ülkede dolaşıma sürülen para miktarı enflasyon oranını ve döviz kurunu belirlemektedir. Esnek kur sistemi ekonominin dengeye gelmesinde yeni bir olanak sağlamakta. Bunun anlamı, ekonomide ortaya çıkan tikanlıkların söz konusu ülkede serbest rekabetin aksamamasından kaynaklanmasıdır. Uluslararası ekonomik ilişkiler ise ancak ve ancak geçici, yapay dengesizliklere neden olmaktadır. Çözüm ise esnek döviz kuru ve serbest dış ticim olmaktadır.

Friedman'ın iktisat politikasına ilişkin önerileri bir kenara bırakılırsa monetarizmin türdeş bir doktrin olmadığı ortaya çıkmaktadır. Monetarist yaklaşımın sağlam kuramsal ve ampirik dayanağı yoktur. Tarih dışı ve belirsizliklerin olmadığı bir uzamda öneriler ortaya konmaktadır. Böylece salt iktisat kuramı açısından ele alındığında Friedman'ın bir katkı yaptığı ileri sürülemez. "Friedman'ın 'insan'sız çözüm önerileri Friedman'ı, Friedman yapmıştır, yoksa enflasyon ile para arzı arasında doğrudan bir ilişki gören ne ilk iktisatçı Friedman'dır ve ne de son iktisatçı Friedman olacaktır..."⁴ İktisat politikası açısından ele alındığında ise tam rekabet piyasası adına, kamu kesimine karşı çıkılmakta, fiyat kontrollerine son verilmesi gerektiği ileri sürülmekte, sendikalar mahkum edilmekte, işsizlik etkin bir araç olarak kabul edilmekte ve asgari ücret yadsınmaktadır. Kapitalizmin gelişmesi eşitsizliklerin giderilmesi için gerekli görülmektedir. Bu açıdan monetarizmin etkinliği üzerinde durmak yanlış bir tavır taşınmak olur. Nitekim bir iktisat politikasının etkinliği, ulaşılmaya çalışılan hedeflerle, elde edilen sonuç-

ların uyumluluğu ve de hedeflerle kullanılan araçların uyumu ile ölçülür. Böylelikle hedeflerin belirlenmesi etkinliğe ilişkin değer yargısına göre öncelik taşımaktadır. Bu nokta göz önüne alınmazsa bir dizi yanlış soruları sormak olasıdır. İşte dolaşımda olan para miktarının kontrolü sadece bir araçtır. Bu açıdan monetarizm, bir kuramdan çok son derece katı bir liberal politikaya yandaş olanların altında toplandıkları bir bayrak, bir flamadır. Bu nedenle monetarist uygulayıcıların hiçbir zaman göz önüne almadıkları hedeflere göre elde edilen sonuçlara bakarak monetarizmin etkin olmadığı ileri sürmek yanlış olur. Temelde kabul edilmemesi gereken, monetarist yaklaşımın ortaya koyduğu sorunsaldır. Aslında Friedman'ın ileriye sürdüğü görüşler yeni değil İngiliz klasik yazarlarının kapitalizmin doğuş evresinde ileri sürdükleri gö-

rüşler Friedman tarafından tekrar yeni kılıflar içinde 20. yüzyılın sonlarında yeni bir iktisat politikasının ana ilkeleri olarak ortaya konuyor. Sürekli özgürlüğü, liberalizmi savunan Friedman özgürlüğün var olabilmesi için kapitalizmin gerekli olduğunu, fakat kapitalist sistemde özgürlükçü bir siyasal yapıya gerek olmadığını ileri sürmektedir.⁵ "Friedman sosyal çözümlerin askıya alındığı, alınmak istendiği dönem ve iktidarlara özgü, onların kafalarının ardında yatan dile getiren kişi olarak adını duyuracak, böyle dönemler sürüp gittiği sürece 'olay' olmakta devam edecektir, ama iktisat kuramında ne yazık ki, yeni bir olay yoktur."⁶ Kısacası insansız bir dünya düşünülmektedir "büyük üstat". Nitekim Friedmancı politikaların izlendiği Latin Amerika ülkelerinde de insan haklarının bir kenara bırakılması bir raslantı değildir. İşte Şi-

li'de yaşanan, bu gerçeği yansıtmaktadır ama insanın yer almadığı bir dünya kurulsun bile ne kadar sürer?

ŞİLİ'DE NELER OLDU?

Bu sorunun yanıtını Allende öncesi, Allende dönemi ve Pinochet dönemini ele alarak vermeye çalışacağız. Allende'nin başkan seçilmesinden önceki dönem 1970 Sonbaharında son bulmaktadır. Eylül 1970'de başkanlığa seçilen Allende aynı yılın kasım ayında resmen başkan olduğu için ikinci dönem Kasım 1970 - Eylül 1973 arası kapsamaktadır. Pinochet dönemi ise 11 Eylül 1973'den günümüze değin uzanan zaman kesitini kapsamaktadır.

1. Allende'nin Devir Aldığı "Miras"

Söz konusu mirası şöyle özetleyebiliriz: Yabancı sermayenin denetimi altında olan enerji kaynakları ve madencilik kesimi, Çok Uluslu Şirketlerin (ÇUŞ) güdümündeki çarpık bir sanayi yapısı, geniş boyutlara ulaşmış işsizlik, yüksek enflasyon, büyük bir dış borç, sanayi, finans ve ticaret kesimlerinde tekelleşme, tarım kesiminde toprak yığılması ve düşük verimlilik, korkunç bir gelir eşitsizliği, düşük ücretler, dışarıya önemli bir kâr transferi, iç yatırımların düşüklüğü ve ekonomik büyümenin hemen hemen durması. Kaçınılmaz olarak kırsal kesimden kentlere göç hızlanmış ve büyük kentlerde işsiz, sosyal güvencesi olmayan kitleler birikmiştir. Yetersiz beslenme büyük bir soruna dönüşmüştür. Yılların olumsuz birikimi özellikle altmışlı yıllardan sonra giderek hızlanmış ve çözümü son derece güç sorunlar ortaya çıkmıştır.

Şili tarihi incelendiğinde, ülkenin sırasıyla İspanya, İngiltere ve ABD'nin ekonomik ve siyasi bağımlılığı altına girdiği görülmektedir. İngiltere ile ilişkilerin yoğun olduğu dönemde Şili özellikle hammadde üretiminde uzmanlaşmıştır. ABD'nin etkisi altına girdiği dönemde ise ABD kökenli büyük işletmelerin Latin Amerika'ya yayılmaları nedeniyle belirli bir "sanayileşme" gerçekleşmiştir. 1964'de Frei'nin Hristiyan Demokrat Partisi'nin bir reform programıyla yönetime gelmesi bu açıdan son derece önemli bir olgudur. "Kapitalist olmayan kalkınma yolu(!)" sloganıyla işe koyulan hristiyan demokratlar tüketim malları üretimini artırarak eski tarımsal yapıları ortadan kaldırmayı ve üretim araçları üretimini geliştirerek sanayileşme sürecini hızlandırmayı amaçlamaktaydı.⁸ Bunu sağlayabilmek için ise dış finansmana başvurulmuş, çok uluslu tekelere ülkenin kapılarını açmışlardır. ABD kökenli ÇUŞ'lar Brezilya, Meksika ve Arjantin'e göre Şili'de-

Friedman'ın monetarist ekonomi politikalarıyla bir yere varılamayacağı Şili'de görülmemektedir. Fotoğrafta, 1973'te öldürülen Allende halk arasında.

ki imalat sanayiine, piyasanın daha dar olması nedeniyle daha az yatırım yapmıştır. Bu dönemde yabancı sermayenin yüzde 98'i madencilik kesimine (bakır, demir ve güherçile) yönelmiştir.⁹ İmalat sanayiinde faaliyet gösteren en büyük 20 şirketin sahip oldukları sermayenin yüzde 33'ü yabancı kökenlidir. Yabancı tekeller mali ilişkiler aracılığıyla karma nitelikteki şirketleri tamamen denetim altına almıştır. Örneğin Edwards grubu Şili'de 13 finans ve sigorta şirketini denetimine almıştır.¹⁰ Teknolojik açıdan tam bir bağımlılık sözkonusudur. Teknik yardım anlaşmaları ise yarıdan çok zarara neden olmuştur. Örneğin, Compania de Acero del Pacífico'yu Koppers Co.'ya bağlayan sözleşme uyarınca Koppers, Şili'li şirketin fiyat ve satış programını denetlemektedir.¹¹ Sanayi kesiminde üretim artışı sürekli olarak düşmüştür, oysa ulusal gelirden bu kesimin payı yüzde 49,3'tür. 1960-1970 arasında toplam istihdam kapasitesinin sadece yüzde 30'unu sağlayan sanayi kesiminde belirgin bir tekelleşme gözlenmektedir. İmalat sanayiinde katma değer yüzde 35'ini işletmelerin yüzde 1,2'si sağlamıştır. Küçük ve orta işletmeler yüksek faizle kredi bulup hammaddeyi yüksek fiyatta satın alırken tekeller büyük anonim şirketler bir yığın vergi avantajlarına ve devlet desteğine sahip olmuşlardır. Şili'nin sanayi yapısı yabancı sermayenin etkisiyle tamamen çarpılmıştır. Hafif sanayinin yanında ağır sanayi kurulmamıştır ve sanayileşme altmışı yılların sonunda durmuştur. Ticaret ve hizmetler kesimi ele alındığında gene tekelleşme görülmektedir. Top tancılarının yüzde 0,5'i, 1967'de toplam cironun yüzde 44'üne sahip olmuştur. Perakende satışta ise toplam satışın yüzde 26'sını işletmelerin yüzde 4,6'sı gerçekleştirmiştir.¹² Sanayi ve ticaret kesimleri birlikte ele alındıklarında ilginç bulgularla karşılaşırız: Toplam anonim şirketlerin yüzde 17'sini oluşturan 284 şirket, anonim şirketlerin sahip oldukları hisse senetlerinin yüzde 78'ine sahiptir. Bu şirketlerin yüzde 60'ında sayıları onu geçmeyen hisse sahipleri, hisse senetlerinin yüzde 90'ına sahiptir. Bankalar ele alındığında gene tekelleşme olgusuyla karşılaşırız: Ülkedeki en büyük ulusal özel banka toplam kredilerin yüzde 32'sini dağıtmaktadır. Diğer en büyük dört banka da yüzde 25,4'lük bir paya sahiptir. Gene, 1965 yılında 260 dolayında hisse senedi sahibi tüm bankalardaki hisselerin yüzde 53'ünü ellerinde bulundurmaktadır.¹³

Tarım kesiminde ise üretim artışı (yüzde 1,5) nüfus artışının altındadır. Tarım ürünleri dış ticaret bilançosu sürekli açık vermiştir. Tarım ürünleri dışsattımından elde edilen gelir 1936'dan beri hemen hemen hiç artmamıştır. Nitekim büyük

toprak sahiplerinin tarıma yaptıkları yatırım elde ettikleri gelirin sadece yüzde 14'ü dolayında kalmıştır. İç ticaret hadlerinin tarım aleyhine gelişmesi nedeniyle de toprak tam anlamıyla bir spekülasyon alanı olmuştur. Tarım kesimine ilişkin bu özellikler temelde ekilebilir toprakların belirli ellerde toplanmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle tarımda önemli bir toprak yığılması görülmektedir. Şili Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1965 yılı tarım sayımı sonuçlarına göre, "latifundio" olarak adlandırılan 1000 hektardan büyük ekilebilir alanlara sahip işletmeler tüm işletmelerin yüzde 3'ünü oluşturmalarına karşın (aileleri dahil 5416 kişi) ekilebilir toprakların yüzde 73'üne sahiptir. Oysa işletmelerin yüzde 74'ü "minifundio" denilen 20 hektardan küçük ekilebilir topraklara sahiptir ve söz konusu alanlar toplam ekilebilir toprakların sadece yüzde 1,3'ünü oluşturmaktadır. Tarım kesiminde çalışanların yüzde 48'i ise hiç bir biçimde toprak sahibi değildir. Tarım kesimindeki nüfusun yüzde 40'ını da küçük işletmecilerin oluşturduğu düşünülürse, yaklaşık yüzde 90 büyük güçlükler, daha doğrusu açık tehlikeleri karşı karşıya bulunmaktadır. Büyük işletmeler küçük işletmelere göre 1549 kat geniş bir ekilebilir alana sahip olmalarına karşın verimlilik açısından bu denli büyük bir fark söz konusu değildir. Kısacası üretici güçler savurganca kullanılmaktadır.

Şili'nin dışsattım kalemleri incelendiğinde hammadde dışsattımından döviz elde ettiği gözleniyor. Özellikle de bakır temel döviz kaynağı. Nitekim 1965'de bakırın dışsattımındaki payı yüzde 67'dir.¹⁵ Daha sonra bu oran yüzde 80'e çıkmıştır. Dışsattımın değeri GSMH'nin yüzde 15'ini oluşturduğuna göre de Şili'nin "nefes alabilmesi"nin dışsattıma bağlı olduğu açık seçik görülmektedir. Oysa diğer hammaddelerde olduğu gibi bakırın fiyatı ÇUŞ'ların denetimindedir. Dış ticaret hadlerindeki aleyhe dönme göz önüne alınca durum bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmaktadır. 1964-1966 arasında bakır fiyatında düşme nedeniyle toplam 668 milyon dolar kayıp söz konusu olmuştur.

Açıklamaya çalıştığımız ekonomik yapı içinde dış borçlanma kaçınılmaz olmuştur. Hem de öylesine bir dış borçlanma ki, ülke uluslararası planda liste başlarına yükselmiştir. 1960'da 598 milyar dolar olan borç 1970'de 3 milyar doları bulmuştur. Alessandri'nin başkanlık döneminde yüzde 174, Frei döneminde ise yüzde 54'lük bir artış kaydedilmiştir. Ve özellikle de madencilik gelişmesi bu borcu artırmıştır. Ne var ki, bakırın üretimi, satışı, finansmanının denetimi yabancı tekeller tarafından gerçekleştirilmektedir. Örneğin, Anaconda

şirketinin "1969'da tüm dünyadan elde ettiği 99 milyon dolarlık kârın 79 milyonluk bölümü Şili'den elde edilmişti. Fakat bu şirket tüm dünyada yaptığı yatırımdan ancak yüzde 16'sını Şili'ye yapmaktadır. Yani bu şirketin yatırımlarının yüzde 16'sı kârlarının yüzde 80'ini sağlamaktadır".¹⁶ Kennecott şirketi ise ortalama yüzde 52,8 kâr sağlamıştır.¹⁷ Bu bağlamda 1970'de dış borç servisinin dışsattım gelirin oranı yüzde 27 olmuştur.

Var olan ekonomik yapının bir özelliği de işsizliktir. 1970'de işsizlik oranı yüzde 6,1'dir. Gizli işsizlik ise tarım kesiminde yüzde 46, diğer kesimlerde ortalama yüzde 44,4'dür. Sanayi ve inşaat kesimlerinde bu oran yüzde 50'yi bulmaktadır.¹⁸ Kaçınılmaz olarak gelir bölüşümü son derece adaletsizdir. Nüfusun yüzde 47'si ulusal gelirin yüzde 12'sini alırken, yüzde 3'ü gelirin yüzde 42'sine sahip olmuştur. Kredilerin dağılımında da büyük bir eşitsizlik gözlenmektedir: 1968'de kredi alanlardan yüzde 0,4'ü kredilerin yüzde 25'ini elde ederken yüzde 28 sadece yüzde 2,6'lık bir kredi diliminden yararlanmıştır.¹⁹ Üstelik enflasyonun da yüksek olması nedeniyle, düşük gelirli, hatta yaşamak için gerekli olan ücretten de daha düşük gelire sahip olan kitleler (1970'de işçilerin yüzde 67'si bu durumdadır) aleyhine gelir bölüşümü giderek bozulmuştur. 1959-1970 arası perakende fiyat indekslerinin yıllık artışı yüzde 27 dolayındadır. 1964'de artış yüzde 46'yı bulmuştur. Toplam fiyat indekslerinde de aynı oranlarda artış vardır. 1963'de söz konusu indeksin artışı yüzde 54'e ulaşmıştır.²⁰

Ücretlilerin satın alma güçlerinin düşürülmesini amaçlayan, kredi denetimine başvuran, vergi yükünü artıran, yabancı sermayenin ülkeye girişini kolaylaştıran ve gümrük duvarlarını indiren "kararlılık önlemleri" yapısal dengesizlikleri daha da artırmıştır. Bu bağlamda kent-kır arasındaki dengesizlik de artmıştır. 1970'de kentsel nüfus toplam nüfusun yüzde 74,2'sini oluşturmaktadır. Bunun yüzde 32'sini iç göç nedeniyle kentlere akan topraksız, yoksul köylüler oluşturmaktadır. Yetersiz istihdam olanakları nedeniyle büyük kentlerde işsizler ve gizli işsizler birikmiştir.

Ekonomik çöküntü kaçınılmaz olarak bir yığın toplumsal sorunları beraberinde getirmiştir. Yetersiz beslenme nedeniyle geri zekâlıların sayısı 600 bine ulaşmıştır. Alkolik sayısı 300 bin ve 1 milyon arasında tahmin edilmektedir. Üstelik çalışabilir nüfusun sadece yüzde 69,5'i sosyal sigortaya sahiptir.²¹

İşte Allende'nin başkan seçildiği 1970 sonbaharında Şili'nin ekonomik yapısı özetle böyledir. Allende

Desen: Rolando PEREZ (Şili)

yönetimine bırakılan çökmüş bir ekonomiden başka bir şey değildir

2. Allende Dönemi (Kasım 1970 - Eylül 1983)

3 Eylül 1970'deki seçimlerde Allende diğer başkan adaylarını geride bıraktı. 24 Ekim tarihinde Parlamento'nun Allende'yi seçerek halk oylamasını onaylaması sonucunda 3 Kasım 1970'de görevine resmen başladı. Allende ve Unidad Popular'a karşı seçimlerden önce tavır takınan güçler 3 Eylül'ün ertesinde ekonomik ve politik sabotajlara başvurmuşlardı. Özellikle 3 Eylül-3 Kasım arasındaki iki aylık dönem bu açıdan son derece anlamlıdır. Allende'nin değişimiyle, "3 Eylül ve 4 Kasım arasında Şili, Pele'nin ayakları altındaki bir futbol topundan daha çok sallanacaktır".²² Çok Uluslu Şirketlerin, özellikle de ITT'nin (Uluslararası Telefon ve Telgraf Şirketi) daha sonra da sürdürecekleri yönetimi yıkmaya çabalarını 14 Eylül-18 Kasım 1970 tarihleri arasında nasıl yoğunlaştırdıkları bugün belgelerle biliniyor.²³ Nitekim daha Allende başkan olmadan Şili dışına önemli bir sermaye kaçırılmış, bankalardan büyük mevduatların çekilmesiyle küçük mevduat sahipleri de etki altına alınmış, tekeller açık ve dolaylı olarak sabotaja başvurmuşlar, gereksiz yere canlı büyükbaş hayvan kesimine gidilmiş, vb. kısacası ekonomik ve mali sabotajlar birbirini izlemiştir. Daha iktidarı devretmemiş olan yöneticiler de panik havasının yayılmasında çok büyük katkıda bulunmuşlardır. Örneğin maliye bakanı verdiği demeçlerle ortalığı daha da karıştırmıştır. Ekonomik sabotajın yanı sıra politik sabotajlar da peşpeşe gelmiştir. 22 Ekim 1970'de Genel Kurmay Başkanı General Rene Schneider'in öldürülmesi, Allende'ye iki kez suikast girişiminde bulunulması bir raslantı değildir. İşte böyle bir kargaşanın yarattığı panik havasında Unidad Popular hükümeti yönetime gelmiş ve programını uygulamaya başlamıştır.

Yeni bir ekonomi kurulmasını kamu kesimine, özel kesime ve bu iki kesimin birlikte oluşturduğu karma kesime dayandıran yeni yönetim bu kesimlerin yeni bir yapıya kavuşmaları gerektiğini vurgulamaktadır. "Kamu sektörü, devletin halen sahip olduğu ve kamulaştıracağı şirketlerden oluşacaktır. İlk olarak, bakır, demir, güherçile ve benzerleri gibi yabancı sermayenin ve ülke içi tekellerin elinde olan temel doğal kaynaklar millileştirilecektir."²⁴ Ayrıca özel bankalar ve sigorta şirketleri, dış ticaret, stratejik sanayi tekelleri, büyük dağıtım şirketleri, elektrik enerjisi üretim ve dağıtımı, demiryolu, kara, deniz ve hava ulaşımı, vb., "ülkenin ekonomik ve toplumsal gelişmesini etki-

leyen faaliyetler" in kamu kesimi tarafından üstlenileceği belirtilmiştir.²⁵ Tüm bu kamulaştırmaların, küçük işletme sahiplerinin çıkarlarına tam bir saygı çerçevesinde gerçekleştirileceği de vurgulanmıştır. Özel kesimin faaliyet alanı sanayi, madencilik, tarım ve hizmetler kesimleri olarak belirtilmekte. Bu alanda faaliyet gösteren şirketlerin ulusal ekonomiyi kapsayan genel plan çerçevesinde sübvansiyon alacakları teknik yardım yapılacağı ve devletin bu şirketlerde çalışanların durumlarıyla yakından ilgilenileceği, vurgulanmaktadır.²⁶ Karma kesim alanında ise devlet özel işletmelere ortak olacaktır. Programda toprak reformunun daha yaygınlaştırılması öngörülmektedir. Reform çerçevesinde toprak mülkiyeti ve toprağın dağıtımı yeni temellere oturtulmuştur. Program plan çerçevesinde gerçekleştirilecek yapısal değişikliklerle istihdam sorununun çözüme kavuşturulacağını, ücretlerin artacağını, gelir bölüşümünün düzeltileceğini, paranın değerinin korunacağını, enflasyona karşı savaşım verileceğini, dışsattımın geliştirileceğini belirtmektedir. Söz konusu olan "üretici güçleri en iyi şekilde geliştirecek olan süratli ve adem-i merkezîyetçi bir ekonomik büyüme" sağlamaktır.²⁷ Erek halkın insanca bir yaşam sağlayabilmesi için gereksinimleri ve istemlerinin karşılanması olarak belirtilmektedir. Bu bağlamda kültürden sağlığa kadar yeni öneriler getirilmekte, değişiklikler yapılacağı belirtilmektedir.

Unidad Popular bu programı acaba ne kadar gerçekleştirebildi? Yapısal bir değişimi sağlayabildi mi? Şimdi bu soruların yanıtlarını arayalım.²⁸

Yeni yönetim bir yandan önemli yapısal değişiklikler yapma çabasına girerken, diğer yandan, kötü olarak, ekonomik genişleme ve gelirin yeniden dağılımına ağırlık, öncelik vermiştir. Bu doğrultuda da motor işlevine sahip olacak devingen, başat bir kamu kesimi yaratmaya çalışmıştır.

Temmuz 1971'de Parlamento'da oybirliğiyle kabul edilen, devlete yeraltı kaynakları üzerinde mutlak denetim hakkı veren anayasa reformuna dayanılarak (Allende yönetimi boyunca parlamentonun tek desteği olmuştur) Chuquicamata, El Teniente, El Salvador, Exocita ve Andina bakır yatakları ulusallaştırılmıştır. Devlet bir kamu işletmesi olan ENAMI aracılığıyla, bakır işletilmesini denetim altına almıştır. Böylelikle bakır üretiminin yüzde 90'ı kamu kesimine geçmiştir. 1939'da kurulmuş bulunan CORFO (Sanayi Gelişme Örgütü) aracılığıyla Compania de Acero del Pacifico'nun hisse senetleri devletin mülkiyetine geçmiş, Santa Barbara ve Santa Fe şirketlerinin ulusallaştırıl-

malariyla, devlet 1971'in sonlarından itibaren demir üretiminin ve satımının yüzde 95'ini denetlemeye başlamıştır. Gene aynı yılda, Sociedad Quimica y Minera adlı şirketi kamulaştırarak ağır sanayinin kurulmasında önemli bir adım atılmıştır. Gerek güherçile ve gerekse kömür üretiminde aynı işlemler yapılmıştır.

Sanayi kesiminde saptanan strateji tekeli yapıya sahip olan büyük işletmelerin ulusallaştırılması, böylelikle verimliliğin artırılması ve istihdam hacminin genişletilmesi olmuştur. Nitekim 1970'de 15 tane olan kamu işletmesine 1971'de 10 kamu işletmesi daha eklenmiştir. Diğer taraftan 12 özel işletmeye devlet ortak olmuş, 50 işletmeyi ise denetim altına almıştır. Özellikle sahipleri tarafından sabote edilen, terkedilen işletmeler, fabrikalar devlet denetimine alınmıştır.²⁹ Böylelikle sinai üretimde kamunun payı 1970'de yüzde 10 dolayındayken 1971'de yüzde 30'a yükselmiştir. Örneğin tekstilde işletmelerin yüzde 50'si kamu kesimine aktarılmıştır. Elektrik üretiminde 1970'de yüzde 7,7 olan kamu payı 1971'de yüzde 16'ya ulaşmıştır.

Karayolu taşımacılığı dışında devlet tekelinde olan taşımacılık planlanmış ve yeni boyutlara ulaşması sağlanmıştır.

ITT'nin mülkiyetinde olan Compania de Telefonos de Chile şirketine müdahale edilmiş ve uzletişim planlanmıştır.

Finans kesiminde 16 özel banka ulusallaştırılmıştır. "Satınalma işlemi hisse senetlerinin değerinin yükseltilmesi ve devletin bunları topyekun satın alması biçiminde gerçekleştiriliyordu."³⁰ 1973 Eylülüne gelindiğinde devlet kredilerin büyük bölümünü denetlemesine karşın ülkenin en önemli özel bankası olan Banco de Chile kamulaştırmaya karşı koymuş ve hisse senetlerinin devlete satılmasını engellemiştir. Gene de CORFO aracılığıyla devlet bu bankanın yönetim kurulunda çoğunluğu sağlamış ve 1973 yılında alınan kararlarda etkin olmaya başlamıştır.

Frei döneminde yürürlüğe giren toprak reformu yasaının uygulanması hızlandırılmıştır. Şöyle ki, 1965-1970 arası gerçekleştirilen kamulaştırma kadar Allende yönetimi ilk 6 ayda kamulaştırmayı gerçekleştirmiştir. Mayıs 1971'de reformun uygulandığı alanlar toplam tarım alanlarının yüzde 30'unu aşmıştır. Haziran 1973'de latifundiyalar tamamen ortadan kalkmıştır. Devlet reformun uygulandığı alanların köylülerle birlikte işletmeye geçmiştir. Frei döneminde oluşturulan 697 *asentamiento*'ya³¹ 328 tane daha eklenmiştir. Benzer nitelikte 318 Köylü Komitesi ve 150 Toprak

Reformu Merkezi oluşturulmuştur. Gene devlet çiftliği niteliğine sahip 27 Üretim Merkezi kurulmuştur. Burada belirtilmesi gerekli olan nokta tüm kesimlerde ulusallaştırmalara başvurulduğunda özel mülkiyetin sadece devlete aktarılmasıyla yetinilmemesi, çalışanların işletmelerdeki üretim planlamasına ve yönetime katılmalarının sağlanmasıyla üretim ilişkilerinde önemli değişikliklerin gerçekleştirilmesinde önemli adımların atılmış olmasıdır.

Devlet dışsattım ve dışalım da denetim altına almıştır. Devlet dışsattımın yüzde 85'ini, dışalımın ise yüzde 65'ini denetlemiştir. Ne ki, ülke içi dağıtımda aynı olgu gözlenmemektedir. 1973'de devlet iç dağıtımın sadece yüzde 30'unu denetleyebilmektedir.

Belirtmeye çalıştığımız yapısal değişikliklerin temeli atılmaya çalışılırken aynı zamanda bu değişikliklere koşut konjonktür politikası izlenmiştir.

Konjonktür Politikası

Temel hedefleri şöyle özetleyebiliriz: Ekonomik genişlemeyi sağlamak, üretimi artırmak, istihdam hacmini genişletmek, enflasyonu önlemek, düşük gelir gruplarını gözeterek biçimde geliri yeniden dağıtmak, böylece temel gereksinimleri karşılamak, tasarruf ve yatırımı artırmak.

Bu hedeflere ulaşmak için öncelikle kamu harcamaları ve düşük gelir gruplarının satın alma gücü yükseltilmiştir. Böylelikle toplam istemdeki artış üretim artışını kaçınılmaz yapmıştır. Atıl üretim kapasitelerinin değerlendirilmesi ve de tekelci olmayan işletmelere düşük faizle kredi verilmesi, teknik yardım yapılması üretimin artmasını sağlamış ve böylece enflasyonu denetim altına almak olanaklı olmuştur. Yeniden gelir dağıtımı politikasıyla ücretler ve maaşlar yükseltilmiş ve yeni sosyal yardımlar sağlanmıştır. Bazı gıda maddelerinin ve hizmetlerin parasız olarak düşük gelirli sunulması satın alma gücünü önemli ölçüde yükseltmiştir. İstihdam hacminin genişlemesi ve enflasyonun denetim altına alınması da yeniden gelir dağıtımı politikasının en önemli araçları olmuştur. İstatistiklere başvurursak yukarıdaki saptamalarımızı doğrulamak olanağını bulabiliriz.

1970'de ücretlerin ulusal gelir içindeki payı yüzde 51 iken 1971 sonunda bu oran % 59'dur. Özel tüketim yüzde 12, kamu tüketimi ise yüzde 13 artmıştır. Toplam istemin artmasıyla ve yaptığı baskıyla, üretimde yüzde 8,5'lik bir artış gerçekleşmiştir. İmalat sanayiinde bu artış yüzde 12,5'dir. 1970'de yüzde 6,1 olan işsizlik oranı 1971'de yüzde

3,8'e düşmüştür. İstihdam hacmindeki artış özellikle sanayi kesiminden kaynaklanmaktadır. Enflasyon sürmesine karşın aşağıya çekilmiştir. Tüketici fiyatları indekslerine göre enflasyon oranı yüzde 20'dir. Özel kesim ve kamu kesiminde çalışan işçi ve memurların ücret ve maaşlarındaki artışların ortalaması yüzde 40 dolayında bir gelir artışı olduğunu göstermektedir. Bu durumda enflasyonu da göz önüne alarak gelir düzeyinde yüzde 20'lik bir yükselme olduğunu ileri sürebiliriz. Kısacası 1971 bir atılım yılı olmuştur.

1972 sorunlarla dolu bir yıldır. GSMH'de yüzde 5,5'lik bir artış kaydedilmiştir. Tüm kesimlerde üretim artışı düşmüştür. Tarımda artış yüzde 1, imalat sanayiinde yüzde 8, inşaatda ise yüzde 3 olmuştur. Bakır ve güherçile üretiminde düşmeler kaydedilmiştir. Enflasyonda ise yeniden bir hızlanma görülmüştür. Bunlar sadece saptamalar. 1972'de olumlu gidişte görülen bu önemli tıkanıklık nereden kaynaklanmıştır?

"Başarısızlıklar" Üzerine

1971'deki üretim artışının temelinde atıl kapasitelerin kullanımı yatmaktaydı. 1972'de atıl kapasitelerin tamamen ortadan kalktığını ve tıkanıklığın bundan kaynaklandığını ileri sürmek gerçek dışı bir yargı olur. Ne var ki, üretimin artması için yeni yatırımlar gerekmektedir. Özel kesim bilinçli olarak yatırıma gitmekten kaçmıştır. Yaratılan panik ortamında küçük ve orta işletmeler yıkılmayla karşı karşıya gelmişlerdir. Kamu yatırımları ise özellikle altyapıya yönelik oldukları için bu kadar kısa erimde rantabl olmaları olanaksızdır. Özel işletmelerin önemli bir bölümü kamulaştırılmış olmasına karşın daha sonra kamulaştırılan işletme sayısında azalma olmuştur. Önce kamulaştırılan kesime 252 işletme bağlanmıştı. "Şirket sahipleri çeşitli sabotajlara, işletme hilelerine ve karaborsa işlemlerine aktif olarak başvurduklarında; kamulaştırma gerekli hale gelmişti".³² Ne var ki, Şubat 1972'de bu sayı 91'e düşmüştür. 1973'de devletin anahtar olarak gördüğü 93 sinai işletmeden 37 tanesi özel kesimdeydi, deri ve ayakkabı sanayiinde devletin hiçbir denetimi söz konusu değildi. Görüldüğü gibi Unidad Popular programında öngördüğü üç kesimi (kamulaştırılmış, özel, karma) pekiştirememiş, yeterince denetim ve etkinlik sağlayamamıştır. Yoğun sabotaj, iç ve dış baskı sanayi kesiminde, sinai üretimde önemli tıkanıklıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim aynı nedenler diğer kesimler için de geçerlidir...

Şili'nin dışsattımdan elde ettiği dövizlerin temel kaynağı olan bakır üretiminde önemli bir düşme olmuştur. 1970'de 863 bin ton olan

Desen: Rolando PEREZ. Vatanından uzakta yaşamak zorunda olan Şilili sanatçı, uğraşını çizgileriyle sürdürüyor.

bakır üretimi 1972'de 640 bin tona gerilemiştir. Böylelikle dışalım artış hızında da bir azalma kaydedilmiştir. 1965-1970'de yüzde 9,1 olan dışalım artış hızı 1972'de yüzde 5,5'e düşmüştür. Dışalımdaki düşme ülke içi yatırımları olumsuz yönde etkilemiştir. Bakırdaki üretim azalmasının başlıca nedenlerini şöyle sıralayabiliriz: Bakırın fiyatının uluslararası piyasada düşme eğilimine girmesi, bakır dışsattımına zaman zaman ambargo konması, Şili'de bakır üretim maliyetinin yükselmesi ve bakır işletmelerinde sürdürülen uzun grevler. Özde, bu olgular bir bütünü oluşturmaktadır. Bakırın üretim maliyetinin artmasının temel nedeni, "devletleştirilmenin olacağını tahmin edebilen şirketlerin, madenlerin işletme ve bakım işlerini gereğince yapmamış olmalarıdır. Ayrıca, ücretlerinin bir kısmını dolar

olarak almaya alışmış ustaların, bu geleneğin ortadankaldırılması sonucu işlerini terketmeleri de üretimi aksattı. Maden işçileri ise, diğer işçi ücretlerinin tam altı misli ücret alıyor olmalarına rağmen, yeni ücret artışı istiyorlardı. Allende'nin düşürüldüğü zamana dek yaptıkları grevler ile salt 1973 yılında, Şili döviz miktarının üzerinde olan 100 milyon dolarlık zarara neden oldular"³³ Bakır üretiminde çalışanlar arasında oluşturulan işçi aristokrasisinin ortaya koyduğu olumsuz tavır üretimin düşmesinde önemli bir etken olmuştur. 1970 ve 1971'de bakır fiyatında kaydedilen düşmenin oranı yüzde 25'i bulmuştur. Bu düşme bir raslantı değil ÇUŞ'ların Şili'ye karşı uyguladıkları bir yaptırımdır. Nitekim Şili'nin bakır dışsattımına ambargo konulması bu yaptırımın diğer bir yönüdür.

Tarım kesiminde özellikle toprak reformuna karşı olanlar çeşitli engellemelerle üretimi düşürmüşlerdir. "Gerek engellemeler, gerek toprak işlemedeki bilgisizlik sonucu tarım ürünlerinde büyük düşüş kaydedildi; bunun bir sonucu olarak süt, yumurta, yağ gibi gıda maddeleri piyasada azaldı. Karaborsacılık başladı ve enflasyonist etkenler arttı."³⁴ Tarım kesiminde reformun uygulandığı alanlar genişlemesine karşın, hükümet tarım ürünlerinin dağıtımını denetleyememiştir. Büyük özel tekeller daha yüksek fiyatlarla köylülerden ürünlerini satın almışlardır. Böylece karaborsa yaratılmış ve tarımsal ürünlerin toptan fiyatlarının artması sonucu ortaya çıkmıştır. Bu fiyatlardaki artış 1971'de yüzde 32, Ağustos 1971-Ağustos 1972 arasında ise yüzde 76,6 olmuştur. Nitekim ülkedeki enflasyonun körüklenmesinde tarım ürünlerinin fiyatlarındaki artış çok önemli bir etken olmuştur. Bunun yanısıra üretimdeki artışın durması ve hatta gerilemesi enflasyonu hızlandırmıştır. Diğer bir etken ise enflasyonun uluslararası düzeyde hızlanmasıdır. Yani enflasyonun "ithal" söz konusudur. Nitekim dışalım yapılan malların fiyatları Ocak 1971-Ocak 1972 arasında yüzde 27,4 artmışken, aynı yılların Ağustos ayları arasında kaydedilen artış yüzde 58,7 olmuştur.

Yatırımları hızlandırmak için gerekli olan dış finansman kapıları da Şili'ye kapatılmıştır. Şili'ye verilen kredi 1971'de 195,95 milyon dolar dolayındaydı, 1972'de kredi toplamı 93,09 milyon dolara düşmüştür. Başta ITT olmak üzere Şili'den büyük kârlar elde etmiş olan bazı uluslararası tekeller Şili'ye karşı büyük bir kampanya başlatmışlardır. Yönetime karşı olan kesimler, yayın organları ise ITT tarafından parasal açıdan desteklenmiştir. ITT belgeleri bunu açık seçik göstermektedir. Bu arada gerek Dünya Bankası ve gerekse IMF yönetime karşı açıkça tavır takınmışlardır. "Dünya Bankası'nın 1972 Eylül'ündeki olağan yıllık kongresinde bir konuşma yapan o zamanki Şili Merkez Bankası Şefi Alfonso Inostroza, Bankayı uluslararası bir örgüt yerine, üyeleri hesabına çalışan özel bir ajan gibi eylemekle bulunmakla suçladı, Dünya Bankası başkanı, eski Amerikan savunma bakanı McNamara, Şili'nin borç almanın verdiği yükümlülüğü yerine getirmedeği savı ile savunmada bulundu. Öte yandan Uluslararası Para Fonu, ihracat gelirlerinde düşme gösteren 'geri kalmış ülkelere' zarar karşılayıcı krediler ilkesini, Şili örneğinde bir kenara itti..."³⁵ Nitekim 14 Nisan 1972'de III. UNCTAD (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)'nın Santiago'da açış konuşmasını yapan Allende bu baskıları ortaya koymuştur.³⁶

Görüldüğü gibi Şili'de aşılması

güç engeller vardı. Daha doğrusu engellemeler yapıldı. Frei yönetiminin bıraktığı "ağır miras"ın üstesinden gelinmeye çalışılırken çok önemli yapısal değişikliklerin temelleri atılmaya çalışılıyordu. Üstelik 1972'de ağırlaşan koşullara karşın, 1973 senesi tüm ekonomik ve politik sabotajlar sürse bile bir umut yılı olmuştur.

Ve 1973...

1973, bir önceki yıla göre başlangıçta umut vericidir. Ortaya çıkan ekonomik güçlükler yavaş yavaş aşılmaya başlanmıştır. Latifundiyaların ortadan kaldırılmasıyla daha geniş alanlar ekilmiştir ve rekolte geçmiş seneye göre daha yüksek görünmektedir. Kamulaştırılmış kesim daha etken olmaya başlamış ve devlet denetiminin artmasıyla 1974 için gerçek bir üretim planı yapılmıştır. Bu plan kamu işletmelerinde tartışılmaya başlanmıştır. Büyük servetleri yüksek oranda vergileyecek bir vergi yasasını Parlamento'dan çıkarmayı planlayan yönetim böylelikle vergi gelirlerindeki açığı kapayacağını düşünmekteydi. Tarım kesiminde üretimin artmasını sağlamak için daha esnek bir ücret sistemi düşünülmüş ve karborsaya karşı savaşım vermek için daha gerçekçi bir fiyat politikası uygulanması kararlaştırılmıştır. Dışsatımın artırılması ve dışsatım yapılan malların çeşitlenmesi için döviz kuru sisteminin değiştirilmesi öngörülmüştür. 1973'de dış finansman kapıları da aralanmaya başlanmıştır: İsveç, Finlandiya, Danimarka ve İspanya kredi açmışlardır. Federal Almanya da 15 bin ton buğday yardımı yapmış ve Şili'ye dışsatım yapan işletmelere devlet güvencesi sağlamıştır. Kuşkusuz tüm bu gelişmeler olumluydu. Ne var ki, bu girişimlerin sonuca ulaşması için daha zaman gerekiyordu. Ve Eylül 1973'e yaklaşıldıkça bunalım ve gerginlik artmaktaydı... Debray'ın deyişiyle, "Şili gündelik iki veya üç bunalımla günü gününe yaşamaktaydı. Allende kırk sekiz saatin ötesinde, hiç bir şey planlayabilecek durumda değildi."³⁷ Sonunda Eylül 1973'egeldi...

3. Eylül 1973 Sonrası

Allende yönetimine son verilmesini onaylayanların başında monetarist okulun en başta gelen kuramcılarının yer alması hiç de şaşırtıcı olmamıştır. Friedman'ın Chicago Üniversitesindeki "mesai" arkadaşlarından Prof. Harberger daha sonra "...ülke bu kadar kısa bir zamanda ve görece olarak ufak bir maliyetle böylesine büyük bir ekonomik yıkımı atlatmayı başarmıştır"³⁸ yargısında bulunmuştur. Bu yargı şaşırtıcı değil. Yorum yapılmasına gerek kalmayacak kadar açık! Allende yönetimine başından beri karşı çıkan monetaristler Pinochet'in yönetimi eline geçirmesinden sonra planlı bir biçimde monetarist reçeteyi Şili'ye

uygulamışlardır.

"Aşırı liberal" iktisat politikasının hiç de "liberal" olmayan bir sosyal ve politik ortamda uygulanmasını başlıca iki döneme, 1973-1978 ve 1978 sonrası başvurarak incelemek olanaklı.³⁹ Biz burada bu uygulamayı ayrıntılarıyla ele almadan genel hatlarıyla vermeye çalışacağız. Temel olarak Şili toplumunun bugün ulaştığı duruma daha fazla yer vererek monetarist uygulamanın "başarısı"nı yansıtmaya çalışacağız.

Yeni yönetimin öncelikle Unidad Popular döneminde kamulaştırılan işletmeleri ve devletin kurduğu işletmeleri satışa çıkardığı gözlenmektedir. İthal ikamesi politikasının yürütülmesi sırasında kurulmuş olan CORFO aracılığıyla kamu kesimine geçmiş bulunan işletmeler de aynı işlemle karşı karşıya kaldı. Devlet müdahalesini kabul etmeyen yeni yönetim korumacılık politikasını bir kenara bırakmış, finans kesimi özel kesime bırakılmaya başlanmış, fiyatlar ve ücretlerin serbest rekabet koşulları içinde belirlenmesi için gerekli önlemler alınmış ve devingen bir yapıya sahip bir sermaye piyasasının gelişmesi üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda fiyatlar serbest bırakılmış, temel gıda maddelerine sağlanmış olan devlet sübvansiyonu kaldırılmıştır. Sonuçta gerçek ücretlerde büyük bir azalma ortaya çıkmıştır. Gerçek ücret indeksi 1970 Ocak ayı 100 kabul edildiğinde Nisan 1974'de 47'ye düşmüştür. Enflasyon korkunç boyutlara ulaşmıştır. 1973'ün Eylül'ünden sonra enflasyon oranı yüzde 600'ü aşmıştır. Temel gıda maddelerindeki fiyat artışı yüzde 1000'in üzerindedir. Yüzde cinsinden, bu oran ekmekte 1200, şeker ve yemeklik yağ için ise sırasıyla 1100 ve 1600 olmuştur.⁴⁰ Açık işsizlik oranı yüzde 25'i geçmiştir. Şili parası olan esküdo önemli oranda devalüe edilmiştir. ABD doları karşılığı 280 olan esküdo Mart 1975'de 3250'ye ulaşmıştır. Yani 48 kat bir değer yitimi söz konusudur. Yabancı sermayeye tamamen kapılarını açan Şili'ye kredi akmaya başlamıştır. Enflasyonun sürmesi üzerine 1975'le birlikte Friedman'ın önerdiği "Şok Politikası" uygulanmaya başlanmıştır.⁴¹ Bu politikanın etkisiyle üretim daha da düşmüştür. Üretimde yüzde 25, yatırımlarda ise yüzde 40'lık bir düşme kaydedilmiştir. Enflasyon ise ileri sürüldüğü gibi büyük bir düşme göstermemiştir. 1975'de yüzde 340 olan enflasyonun bir önceki yıla göre sadece yüzde 35 oranında azaldığı görülmektedir.⁴² Bu önlemlerden sadece ücretliler etkilenmemiş, bir çok küçük ve orta işletme de kapısını kapamıştır. Tek "olumlu" yön ödemeler dengesinin daha az açık vermesidir. Bunun başlıca nedenleri dışalım azalması, geleneksel olmayan ürün dışsatımının artması ve dış kredile-

rin Şili'ye akmasıdır. Burada belirtilmesi önemli bir nokta iç pazara yönelik üretimin yerine dışa yönelik üretimin ağırlık kazanmasıdır. Nitekim GSYİH içinde dışsatımın payı 1970'de yüzde 15 iken 1979'da yüzde 25,3 olmuştur. Dışa yönelik ekonomik faaliyet GSYİH'yı olumsuz etkilemiş ve GSYİH'de düşme olmuştur. Ancak 1975'den sonra hafif bir canlanma görülmektedir.⁴³ Monetarist okulun güdümünde yeniden yapılanma sürecine giren Şili ekonomisinde 1977'den sonra canlanma gözükmüş ve 1978-1980 döneminde iddiaya göre "rayına oturmuştur." Ekonomik göstergeler üretimde, büyümede artış olduğunu göstermektedir. Ödemeler bilançosundaki açık azalmış, enflasyon oranı düşürülmüştür. Ne var ki, bu dönemde işsizlik artmış, gerçek ücretler düşmüş, gelir bölüşümü giderek bozulmuş, ülke giderek borçlanmıştır. "Şili mucizesi(!)"nin tüm boyutları ele alınınca bugünkü durumu da anlamak kolay olmaktadır. Ulaşılan yere bakarak monetarist politikanın "başarısız" olduğunu söylemek gibi bir yargıda bulunmak istemiyoruz, çünkü bu politikanın az gelişmiş bir ülkeye uygulanmasının getirdiği sonuçlar bir bütünün oluşturmaktadır. Bu açıdan işsizliğin artması, ücretlerin düşmesi, sosyal devlet anlayışından ayrılmak, gelir bölüşümünün giderek bozulması bu monetarist uygulamanın başlıca araçlarıdır. Fakat monetarizmle bir yere varılamayacağı Şili'de görülmektedir.

ŞİLİ'NİN ULAŞTIĞI NOKTA

1981'de ekonomik büyüme hızını yüzde 2,8 dolayında tutabilen, enflasyon hızını yüzde 14'e indiren Şili'de 1982'de her şey alt üst olmaya başlamıştır. 1982'de ekonomik büyüme yüzde 14 düşmüştür. İnşaat kesiminde düşme yüzde 28,8 sanayi kesiminde ise yüzde 21,9 dolayındadır. İşsizlik çalışabilir nüfusun yüzde 23'üne ulaşmıştır. Yol onarımında ve resmi binaların yeniden boyanması gibi işlerde kullanılan ve asgari ücretin altında ücret alanlar da göz önüne alınırsa işsizlik oranı yüzde 30'u bulmaktadır. Dış borç 18 milyar doları aşmış bulunmaktadır. Dışsatım ve dışalım düşmüş, enflasyon 1981'e göre iki kat hızlanmış, yüzde 100'e yaklaşan devalüasyon yapılmış, sadece işletmeler değil özel bankalar da iflas etmeye başlamıştır.⁴⁴ Yabancı sermayeye alabilirdiğinde kapılarını açan ve böylelikle son dört yılda 5 milyar dolar yabancı sermaye elde eden Şili'den 1982'de sermaye dışarıya kaçmaktadır. Gümrük duvarlarını kaldırarak Şili'yi açık pazara dönüştüren politika sonucunda yabancı tüketim malları ülkeye akmış ve "bolluk" yaratmıştır, ne ki dağıtımından büyük kârlar elde eden şirketler yatırıma gitmekten kaçınmışlar ve

"Şili modeli" uygulamasından sermayelerini artıranlar içinde bulunduğumuz dönemde özellikle ABD'de en büyük randımanı elde etmek için sermaye transferinde bulunmuşlardır. Tarım, sanayi, madencilik, inşaat, finans kesimlerinde, kısacası ekonomide büyük bir çöküntü görülmektedir. "Yapay olarak nefes aldırılan" ekonominin çökme sürecinin hızlanmasında uluslararası tecim hacmindeki daralma ve Şili'nin müşterisi olan ülkelerin korumacılıklarını artırarak önemli bir etken olmuştur. Friedman, Harberger ve diğer monetaristlerin uyguladığı modelin neden olduğu ekonomik ve sosyal çöküntüye alıntılar yaparak iki anlamlı örnek verelim. "Santa Adriana"ya bitişik San Jose Pescador mahallesinde 150 insan bir 'Beslenme Komünü' kurmuşlar. 150 kişi adına her gün beş kişilik bir heyet mahalle pazarlarını dolaşarak gıda maddeleri dileniyor. Akşamları toplanan patatesler, kabaklar, havuç, pirinç, lahana, daha ne bulunduyorsa bol suyla birlikte eski gaz variline konup toplama çalı çırpı ve odunla pişiriliyor.⁴⁵ "Şili'nin Santiago kentinde, bir pazar günü, 80 kadar Şilili bir kilisenin arka bahçesinde kuyrukta bekliyor. Güneşin altında bir süre bekledikten sonra, kuyrukun sonunda, makarna ve fasulyeden oluşan yemeklerini alıp bir kenara çömeliyorlar ve hızlı hızlı yiyorlar... Sokaklarda çocuklarını sırtlamış kadınlar trafik ışıklarında dileniyor... Gençler sokaklarda para kazanabilmek için dans ediyor...⁴⁶ Ve bu sırada "Pinochet'in başkent Santiago'nun gözde semtlerinden Lo Curro'da yaptırdığı altı milyar liraya mal olacak 'başkanlık evi'nin inşaatı sürüyor"⁴⁷...

Tam anlamıyla bir çıkmaza girmiş olan modelin sürekliliğini sağlayabilmesi için dış destek gene de sağlanıyor. Sağlanan dış krediler borçların ödenmesinde kullanılmaya karşın yönetim için kısa erimde bir nefes alma olanağını sağlıyor. 1983'de bazı Avrupa bankalarının verdiği borç tutarı 530 milyon dolara ulaşmıştır. IMF 550 milyon dolar, Amerika-İç Kalkınma Bankası 230 milyon dolar kredi vermişlerdir. Mayıs 1983 başlarında Amerikan ve Japon bankalar konsorsiyumu 1,5 milyar dolar borç vermiştir.⁴⁸ Toplam kredi tutarı oldukça önemlidir. Ne var ki, dışarıdan kaynaklanan "suni teneffüs"le kalıcı bir olumlu sonuç elde etmek olanaksız görülmektedir.

Şili'de "insan"a yer verilmeyen bir model uygulamasına geçilmiştir. Ne var ki, ekonomik bunalım ve çöküntüyle birlikte giderek şiddetlenen toplumsal olaylar ve muhalefet "insanlar"ın var olduklarını ve varlıklarını sürdürmede kararlı olduklarını kanıtlamaktadır.

- 1- Türkçesi G. Uçkan, Yansima, Haziran 1975, no: 42.
- 2- Ayrıntılı bilgi için Bkz. C. Diaz Alejandro, "The International Financial System After 1971 and the Less Developed Countries", A World Divided. The LDC in the International Economy, G.K. Hel-leiner, Ed., Cambridge Univ. Press, 1976; I. Letelier, M. Moffitt, "How American Banks Keep the Chilean Junta Going", Big Business Reader, Green and Massie, 1980; M. Teubal, "Argentina: The Crises of Ultramonetarism", Monthly Review, Şubat 1983; M. Joan Hiscoc, "Le Monetarisme en Actes: Quelques Elements d'Interpretation sur les cas Britannique et Americain", CEP, Ocak-Mart 1982, no: 18; B. Blanville, "Monetaristes et Keynesiens: Au dela des Partis Pris Politiques: Quelques Divergences Theoriques", CEP, Ocak-Mart 1982, no: 18; P. Arnaud, "Ambiguités Theoriques et Incoherences Politiques: Le Monetarisme Applique a des Economies Semi-industrialisees", CEP, Ocak-Mart 1982, no: 18; B. Coriaf, "L'autre Face du Monetarisme", Le Monde Diplomatique, Ocak 1982; J.C. Bernandez, "Pouvoir Militaire et Crise Economique en Amerique Latine: Le Regime Argentin sur la Defensive", Le Monde Diplomatique, Kasım 1982; T. Nebioğlu, "Friedman'ın Ekonomi Politikası", Bilim ve Sanat, Temmuz 1981, no: 7; T. Ateş, "M. Friedman'ın Sosyal Modeli", Bilim ve Sanat, Temmuz 1981, no: 7; S. Yılmaz, "Friedman Olayı", Ekonomik Yaklaşım, 1981, no: 5.
- 3- S. Sönmez, "Yüzyılın Süregelen Hastalığı: İşsizlik", Bilim ve Sanat, Mart 1983, no: 27, s. 10.
- 4- Yılmaz, agm., s. 141-142.
- 5- Ateş, agm., s. 16.
- 6- Yılmaz, agm., s. 142.
- 7- Bkz. C. Furtado, L'Amerique Latine, Sirey, Paris, 1970; F.H. Cardoso, Politique et Developpement dans les Societes Dependantes, Anthropolos, 2. Basım, Paris, 1977; A.G. Frank, Le Developpement de Sous-developpement: L'Amerique Latine, F. Maspero, Paris, 1972 ve Lumpen-bourgeoisie et Lumpen-developpement, F. Maspero, yeniden basım, Paris, 1977; P. Salama, Un Proces de Sous-developpement, Le Cas de L'Amerique Latine, F. Maspero, Paris, 1976; R.M. Marini, "La Dialectique de la Dependance", CEP, Ekim Aralık 1973.
- 8- S. Allende, Şili'de Sosyalist Eylem, Türkçesi O. Koçoğlu, Bilgi yayınevi, 1974, s. 19 (bkz. R. Gott'un Giriş yazısı).
- 9- V. Tampeau, "Donnees pour Eclairer la Situation Chilienne", Economie et Politique, Ocak 1974, no: 214, s. 74.
- 10- Antecedentes Sobre el Desarrollo Chileno, 1960-1970, ODEPLAN, Aktaran, Tampeau, agm., s. 74.
- 11- Aynı yerde,
- 12- Şili Devlet İstatistik Enstitüsünün

- 13- Aynı makale, s. 77.
- 14- Aynı Makale, s. 78, 80.
- 15- International Trade Statistics, 1969.
- 16- Allende, age., s. 88.
- 17- G. Uçkan, "Kapitalizmin ve Sömürünün Şili Örneğinde İncelenmesi", Yansima, Haziran 1975, no: 42, s. 27.
- 18- Tampeau, agm., s. 76; Allende age., s. 24.
- 19- Tampeau, agm., s. 77.
- 20- Aynı yerde
- 21- Aynı makale, s. 78.
- 22- R. Debray, Entretiens avec Allende sur la Situation au Chili, François Maspero, Paris, 1971, s. 96.
- 23- Subversion In Chile, The Bertrand Russell Peace Foundation, Nottingham, 1972
- 24- Allende, age., s. 44-45.
- 25- Aynı eser, s. 45.
- 26- Aynı eser, s. 46.
- 27- Aynı eser, s. 49.
- 28- Sorunun yanıtına ilişkin ilgili bölüm için aşağıdaki kaynaklardan yararlanılmıştır: C. Rossi, "Notes sur la Politique Economique de l'Unité Populaire au Chili", CEP, Ekim-Aralık 1973, s. 11-12; R.M. Marini, "La Politi-Economique du Gouvernement d'Unité Populaire ou l'Expression de l'Hegemonie de la Petite Bourgeoisie dans le Processus Chilien", CEP, Ekim-Aralık 1973, no: 11-12; E. Pio Garcia, "La Politique Economique du Gouvernement Populaire", CEP, Ekim-Aralık 1973, no: 11-12; H. Calderon, J. Enseignia, E. Rivera, Friedman Modeli Kısacasında Şili (1973-1981), Türkçesi, N. Umit, Belge yay., Temmuz 1982; Tampeau agm; Debray age; Uçkan agm.
- 29- Debray, age., s. 97.
- 30- Friedman Modeli..., age., s. 32.
- 31- assentamiento, reformun uygulandığı alanlarda çalışan köylülerle, bunlara kredi veren ve teknik yardım yapan kamu örgütlerinin oluşturduğu örgütlenme biçimine verilen addır.
- 32- Friedman Modeli..., age., s. 33.
- 33- Uçkan, agm., s. 28.
- 34- Aynı Makale, s. 28-29.
- 35- Aynı Makale, s. 31; Bkz. Debray ve Tampeau.
- 36- Allende, age., s. 184-212.
- 37- Le Nouvel Observateur, 17 Eylül 1973.
- 38- A.G. Frank, "Şili Hakkında Açık Mektup", Friedman Modeli..., age., s. 211.
- 39- Ayrıntılı inceleme için bkz. Friedman Modeli..., age.
- 40- Uçkan, agm., s. 34; Friedman Modeli..., age, s. 85.
- 41- Friedman Modeli..., age., s. 90-99.
- 42- age., s. 97.
- 43- Arnaud, gam., s. 41.
- 44- Le Monde, 13 Mayıs 1983, 17 Mayıs 1983.
- 45- Stern, Aktaran Cumhuriyet, 24 Haziran 1983.
- 46- International Herald Tribune, Aktaran Cumhuriyet, 7 Mayıs 1983.
- 47- The Observer, Aktaran Cumhuriyet, 29 Temmuz 1983.
- 48- Le Monde, 17 Mayıs 1983.

H. SCHILLER VE İLETİŞİM TEKNOLOJİSİ

■ Hıfzı TOPUZ

ÜNLÜ Amerikan iletişim uzmanı Prof. Herbert Schiller geçen ders yılını Paris Üniversitesi'nde ders vererek geçirdi. San Diego'daki California Üniversitesi'nde on dört yıldan beri iletişim dersleri veren H. Schiller New York ve Columbia Üniversitelerinde okuduktan sonra çeşitli üniversitelerde araştırmalar yapmış ve sayısız kitap ve incelemeler yayınlamış bir bilim adamıdır. Profesörün en ünlü yapıtları arasında şunlar yer alır: "İletişim ve Kültürel Egemenlik", "Özgür Haber Akışı ve Dünya Egemenliği", "Kitle İletişimi ve Amerikan İmparatorluğu".

Geçen kış Schiller'le çeşitli toplantılara birlikte katıldık. Kendisiyle uzun uzun konuşma olanaklarımız oldu. Böylece aramızda bir dostluk ilişkisi de kuruldu. Yıllardan beri Massachusetts Üniversitesi'nde ders veren İran Azerbaycan'ı kökenli ve anadili Türkçe olan ünlü iletişim araştırmacısı Hamid Mowlana da birkaç ay için Paris'e gelmişti. Çoğu kez hep birlikte olduk.

Schiller İkinci Dünya Savaşında Amerikan askeri olarak Fransa'da görev almış ve biraz Fransızca öğrenmişti. Konferanslarını ya İngilizce veriyor, ya da önceden Fransızca olarak hazırlanmış bir metni okuyordu. Böyle olduğu halde üniversite çevrelerinde kendini çok sevdirdi ve verdiği konferanslar çeşitli dergilerde yayınlandı. Bu yazıda Prof. Schiller'in iletişim teknolojisi konusundaki görüşlerini özetlemeye çalışacağım.

Schiller şöyle diyor: Amerika'da iletişim teknolojisi alanında ne zaman yeni bir şey bulunsa en saygın

yazma bilmeyen kalmayacak! Hastalar uydu aracılığı ile son bulgular dan yararlanarak iyileşecekler! Bütün insanlar en zengin kültür programlarını izleyecekler! Geri kalmış ülkeler yüzyılları aşarak birden bire elektronik çağına ulaşacaklar! İletişimde artık altın bir çağa giriyoruz!

İkinci Dünya Savaşından sonra Amerika'da Araştırma-Üretim ve Tüketim alanında üçlü bir iktidar örgütü kurulmuştu. Bu iktidar iş çevreleri-Hükümet ve Ordu'dan oluşuyordu. Bu üçlü iktidarı oluşturan güçler kendi aralarında sıkı bir işbirliği yaptılar. Amaçları dünyadaki Amerikan etkisini ve üstünlüğünü korumaktı. Ordu da Amerikan ekonomisinin dünyadaki üstünlüğünü sürdürmeyi amaçladı. Amerika'nın ekonomik etkilerini sınırlandırmaya yönelik her girişim Amerika'nın ulusal çıkarlarına karşı yapılmış bir saldırı olarak yorumlanıyordu. Özel firmaların çıkarlarıyla kamu çıkarları bir tutuldu. İletişim alanındaki çok uluslu ortaklıklar da aynı biçimde bir davranışa yöneldiler. İletişim teknolojisindeki yeni bulgular da bu üçlü gücün hizmetine verildi. Devlet, iletişimdeki yeni araç ve aygıtları ısmarladığı zaman üreticilere çok geniş sürüm olanakları sağlamış oluyordu.

İletişim teknolojisi bu koşullar altında gelişti. Bugün iletişim uydu-larının, kablolu televizyonların, bilgisayarların, Amerikan ekonomisinde çok önemli bir yeri vardır. Çağdaş iletişim araçları ordunun her dalında, Devlet dairelerinde, bütün işletmelerde ve hatta evlerde çok geniş ölçüde kullanılmaktadır. Ama bunların kullanılmasında yarar değil, çıkar ilişkisi başta gelir. Yeni

teknolojinin uygulanması ile ülkeler arasındaki uçurumlar gittikçe derinleşmektedir. İletişim alanında zengin olan ülkeler daha da zenginleşmekte, fakir ülkeler de daha fakirleşmektedir. İletişimdeki gelişmeler ülkeler arasında dünyada şimdiye kadar eşî görülmemiş bir eşitsizlik yaratmıştır.

Amerika'da durum böyledir. Kablolu televizyon örgütleri hep zengin bölgelere yayılmış, fakir bölgelere uzanmamışlardır. İletişim alanında ünlü iktisatçılardan Serges Kohl şöyle demektedir: "Hangi yeni teknolojinin uygulanacağına karar veren birileri vardır. Bunlar üreticilerdir. Hangi teknoloji daha çok gelir sağlayacaksa o uygulanır ve o dalda üretime geçilir. Karar yetkisi üreticidedir. Çalışan kitlelerin yetkileri çok kısıtlanmıştır."

Herşey üreticinin çıkarlarına ve piyasanın gereksinmelerine göre düzenlenir, yoksa tüketicinin gereksinmelerine göre değil. Kablolu televizyon da, ilancılığın hizmetindedir. Her eve kablolu televizyonun girmesi üreticiye yeni satış olanakları sağlar. Kablolu televizyon ve telefon aracılığı ile örgütlenen bilgisayarlar da tüketici çevrelerinde bir denetim oluşturur ve üretimin daha düzenli ve bilinçli bir biçimde işlemesine hizmet ederler.

Uluslararası alanda da yeni teknolojiler çok uluslu işletmelere sınırsız güç kazandırmıştır. Böylece enformatikte ve iletişimde güçlü bir dünya egemenliği ve denetimi oluşturulmuştur. Bu sistem iletişim uydu-larının ve elektronik araçların üretimine, büyük iletişim örgütlerine (INTELSAT, SBS, SITE, SWIFT gibi) ve bilgi bankalarına dayanır. İleri endüstri ülkeleri arasında da bu alanda sıkı bir işbirliği kurulmuştur.

Fakir ülkelerin bu alanda üretime katılmaları hiç söz konusu değildir. İleri endüstri ülkelerinin dışındaki bütün ülkeler tüketici durumundadır. Kendilerine ne verilirse onu alırlar. Teknolojik gelişmelere hiçbir katkıları yoktur. Bu ülkelere "Haydi siz de iletişim teknolojisindeki yarışa katılın" derler. Böyle bir yarış yoktur ki! Batı tipi bir gelişme modeli vardır. Buna da iletişim teknolojisinde en güçlü olanlar yön verirler. Yarışa katıldığını sanan ülkeler ancak tüketici durumunda olurlar...

Schiller'in sözlerinden şöyle bir sonuç çıkıyor: İletişim alanındaki yeni teknolojilerin toplumsal amaçları yoktur. Herşey bu teknolojiyi geliştiren çevrelerin çıkarlarına yöneliktir. Tüm ülkeler bu alanda birer tüketici durumunda kalmışlardır.

Yeni bir evrensel iletişim ve haber düzeninin kurulmasını isteyen Üçüncü Dünya Ülkeleri işte bu düzenin değiştirilmesini istiyorlar...

Okuyucularla

BU NOKTADA DURMAMAK GEREK

Öğretmen olmama ve de kendimi biraz da olsa aydın biri olarak görmeme rağmen, 5 Şubat 1983'e kadar çağdaş, ilerici bir yapıda böyle bir derginin yayınlandığını haberim yoktu.

Bir işçi arkadaşımın yoğun tavsiyeleri sonucunda İzmir'de ilk kez Şubat 83 sayısını aldım. Büyük bir heyecan ve sevinçle okudum. Derginizi (daha doğrusu dergimizi) beğendim. Bulmakta güçlük çekeceğimi bildiğim için hemen abone oldum. Ve ardından Mart sayısı geldi. Yine aynı heyecan ve sevinçle okudum.

Sapın samana karıştığı bir zamanda, neyin ne olduğunu anlamak ve anlatmak, sapı samandan ayırmak için, aydın birer kişi olarak böyle bir dergiyi yayınlamak özverisinde bulunduğunuz için tarihi bir görevi yerine getiriyorsunuz. Ne kadar övünseniz azdır. Çok teşekkürler.

Özellikle son iki yılda ülkemizde haftalık ve aylık yayınlar da büyük spekülasyon oldu. Ne olduğu belirsiz yüzlerce dergi yayın piyasasını kapladı. Aradığımız tipte bir dergi bulamıyor, hangi yayını okuyacağımızı bilemiyorduk. Fakat Bilim ve Sanat'la tanışınca tüm bu sorunların sanki bir anda yok oluverdi. "Artık benim de okuyacağım bir dergim var" dedim. Bunu övünçle söylemekte sanırım haklıyım.

Yaşadığımız koşullar altında başarılısınız, fakat bu noktada durmamak gerek. Daha da başarılı olmak gerekir. Bunun için de okurlardan gelecek şiiirlere ayrılmaması, bu şiiirlerin kitlelere aktarılması, halka maledilmesi için gerekli görüyorum. İkincisi ise, özellikle güncel, kitleleri ilgilendiren konulara öncelik vermek. Son olarak da, ileriki sayılarınızda biz eğitim emekçilerinin sorunlarına ve eğitim sistemimize üzerine yazılar yayınlanabilirse seviniriz.

Bu yazıtımda bazı dilekleri mi dile getireceğim. Bunlardan birincisi, bir veya iki sayfanın okurlardan gelecek şiiirlere ayrılmaması, bu şiiirlerin kitlelere aktarılması, halka maledilmesi için gerekli görüyorum. İkincisi ise, özellikle güncel, kitleleri ilgilendiren konulara öncelik vermek. Son olarak da, ileriki sayılarınızda biz eğitim emekçilerinin sorunlarına ve eğitim sistemimize üzerine yazılar yayınlanabilirse seviniriz.

Bu yazıtımda bazı dilekleri mi dile getireceğim. Bunlardan birincisi, bir veya iki sayfanın okurlardan gelecek şiiirlere ayrılmaması, bu şiiirlerin kitlelere aktarılması, halka maledilmesi için gerekli görüyorum. İkincisi ise, özellikle güncel, kitleleri ilgilendiren konulara öncelik vermek. Son olarak da, ileriki sayılarınızda biz eğitim emekçilerinin sorunlarına ve eğitim sistemimize üzerine yazılar yayınlanabilirse seviniriz.

K. ÇETİN - K. Maraş

AYDIN KİMDİR?

Dergide işlenmesini istediğim konu: Aydın nedir? Türkiye'de aydınların durumu.

Bu konuyu detaylandırayım. a) Lise, üniversiteyi bitiren aydın mıdır?

b) Yalnız bir kişinin mesleğini iyi bilmesi, (bunun dışında hiçbir sorunu ilgilenecek, fikir üretmemesi) aydın sayılması na yeter mi?

c) Şiir, resim, müzik, edebiyatla ilgilenmeyen, veya en azından ayda, yılda birkaç dergi, kitap okumayan; birkaç açığıtutum, birkaç tiyatro izlemeyen kişiye aydın deyip, saygı duyalım mı? Örneğin bu bir öğretmen olabilir.

d) C. maddesindeki özellikleri taşıyan bir kişi iyi bir doktor, mühendis, sanatkar, yazar, insan, öğretmen vb. gibi olabilir mi?

e) Düşünce özgürlüğü olmadan demokrasi, kalkınmadan Batılı, uygar olunamayacağı, demokrasi olmadan gerçek aydın yetiştirilip yetiştirilemeyeceği çerçevesinde bir konunun işlenmesini ihtiyaç sayıyorum. Türkiye'de bu işlenecek konuyu okuyarak, okur-yazarlar boylarını ölçüp kendilerine çekidüzen verebilirler sanıyorum.

Dergiyi ortaklaşa bayiden alıp iki arkadaş severek okuyoruz.

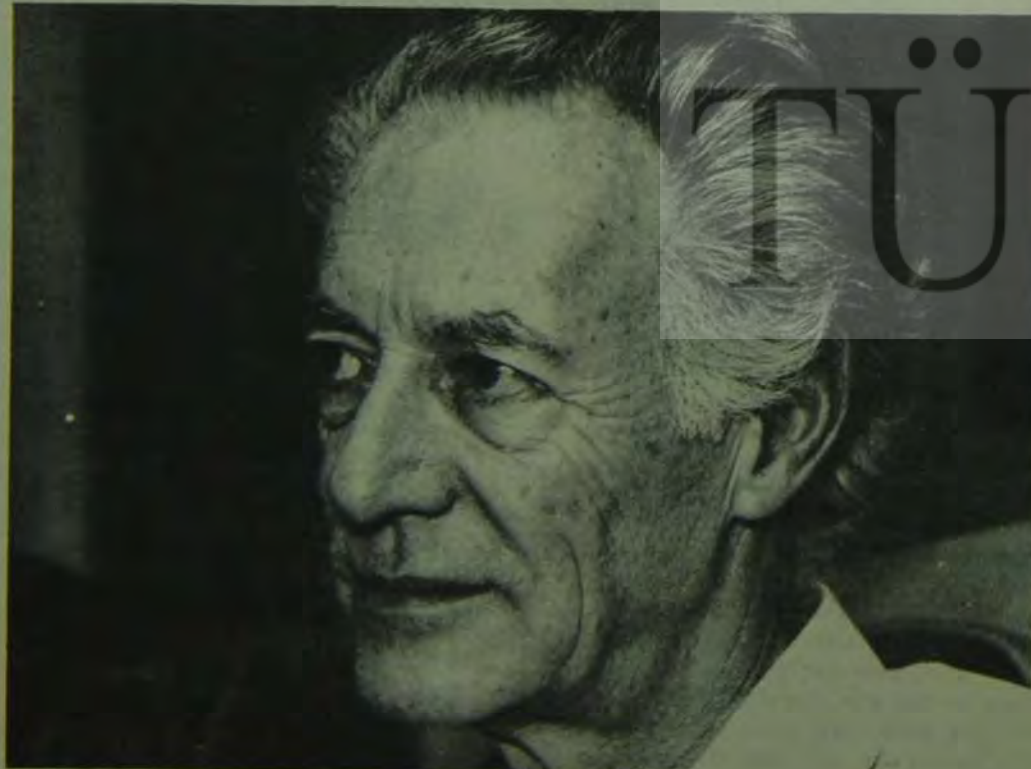
N. ALTAY-Z. ÇAYLI - İstanbul

SERĞİ KİTABEVİ

- o İlk, orta, yüksek öğrenim ders kitapları
- o Bilimsel - sanatsal yayınlar
- o Süreli yayınlar
- o Kırtasiye gereçleri

HİZMETİNİZDE

Adres: Birinci Beyler Sokak. Uğur Pasajı 10/B Tel: 13 72 22 - İZMİR

Prof. Schiller, ABD'de özel firmaların çıkarlarıyla kamu çıkarlarının bir tutulduğunu; devletin, iletişimdeki yeni araç ve aygıtları ısmarladığı zaman, sanayicilere çok geniş sürüm olanakları sağlandığını söylüyor. (Foto: Kerem Topuz)

5 680 sayılı basın yasasını büyük ölçüde değiştirerek yeni düzenlemeler getiren yasa tasarısı kamuoyuna açıklanarak bir anlamda tartışmaya açılmış oldu.

Tasarıda ağır hükümler yer alıyor. Hapis ve para cezaları artırılıyor. Yazı işleri müdürlerine yeni ve ağır sınırlamalar getiriliyor. Daha önce olmayan hapis cezası verilebileceği hükme bağlanıyor. Bir başka önemli hüküm, yayına hazırlanan gazete, dergi ve benzeri yayınlara daha piyasaya çıkmadan el konulması, satışının yasaklanması. Para cezaları 30 misli artırılıyor, hapis cezalarının alt sınırı 6 ay olarak belirleniyor. Bu arada bu tasarı yasalastığı takdirde Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kapsamına giren suçlardan hüküm giyenler de yazı işleri müdürlüğü görevi yapamayacaklar.

Bu sıraladığımız ana başlıklar yeni basın yasa tasarısıyla getirilen hükümlerin bir kısmı. Tasarının getirdikleri, daha doğrusu alıp götürdükleri açık seçik ortada.

Açık bir "sansür" mantığı ile hazırlandığı anlaşılan bu tasarı ne yazık ki, gelecekte Türk basınına siyasal iktidarların emrinde, güdümünde görmek istiyor. Gazeteler bilgi kültür aracı olarak değil, birer suç aleti olarak görülüyor, gazetecilere toplumun temsilcileri değil, her an suç işlemeye hazır birer adi suçlu gözüyle bakılıyor.

İDDİA İNFAZ EDİLEBİLİR Mİ?

Tasarının ek 1. maddesinde Türk Ceza Yasasının muhtelif 24 maddesini -ki bunlar arasında 141, 142, 163. maddeler de vardır- ihlal ettiği "iddiasıyla açılan soruşturma ve kovuşturmayla geçilmiş her türlü basılmış eserlerin toplatılmasına sulh ceza hakimince karar verilebilir" hükmü getiriliyor.

Görüldüğü gibi tasarı "iddia"yı, daha sonuca varılmamış soruşturmayı ve kovuşturmayı "suç" olarak kabul ediyor. Sonuçlanmamış iddia aşamasındaki bir olayı, kendi kendine infaz etmekte, gazete eser toplatma yolunu açmaktadır.

Asılsız bir iddia üzerine toplatılacak, yüzbinlerce lira zarara gidecek, yayın okuyucuya ulaşamayacak, peşin ceza verilmiş olacak. Peki, iddialar, soruşturmalar asıl-

BASIN TASARISI YA DA PLAJDA PALTO İLE DOLAŞMAK

■ Ahmet ABAKAY

sız çıkarsa maddi ve daha önemlisi manevi zarar aklanacak yayın organına nasıl iade edilecek.

Bu çok tehlikeli bir durumdur. Bundan daha da tehlikeli aynı maddenin bir sonraki fıkrasında yer almaktadır.

MAKİNELERİN MÜSADERESİ

Bu fıkra, "mahkumiyet halinde (...) suçu ihtiva eden mevkute veya mevkute sayılmayan basılmış eserlerin basımında kullanılan makineler ile diğer basım aletlerinin müsaderesine karar verilir" deniliyor. Bir önceki fıkra, iddialar suç kabul edilip peşin infaza gidilirken, belirttiğimiz yukarıdaki hükümde ise tasarıyı hazırlayanlar hızını alamamış olacaklar ki, ağız dili olmayan makineleri, üretim araçlarını müsadere etme yolunu seçiyorlar. Bu, "biz Türkiye'de özgür bir basın istemiyoruz. Resmi Gazete çerçevesinde gazeteler istiyoruz. İktidarların sesini yansıtmak gazeteciler istiyoruz" demenin bir başka üslupla söylenmiş halidir.

Tasarının birinci maddesi, "yazı işleri müdürü olmak için Devlet Güvenlik Mahkemelerinin görevine giren suçlar ile bu mahkemelerin görevine giren suçlara tahrik ve teşvikten hüküm giymemiş olmak" koşulunu getiriyor. Bu hüküm yasalasarsa, fikir gazeteleri yazı işleri müdürü bulmakta zorluk çeker hale gelecektir. Bir gazetecinin ya da yazarın, hırsızlıktan, darptan, uyuşturucu veya silah kaçakçılığı, ya da kız kaçırma gibi suçlardan hüküm giydiğine rastlamak çok güçtür. Devlet Güvenlik Mahkemeleri siyasal olaylara bakacaktır. Ve görevi yazı yazmak, haber yazmak olan, güncel olayları irdelemek olan her gazetecinin yolunun, DGM'lerden geçmesi kaçınılmaz olabilecektir. Biliyoruz ki, geçmiş dönemlerde subjektif değerlendirmelerle, asılsız ihbarlarla en masum yazılarda dahi "vatan hainliği"

ya da "ideolojik" suçlar yaratılabilmisti.

PLAJDA PALTO İLE DOLAŞILIR MI?

Konunun iki önemli yanı var. Ulusal ve uluslararası olmak üzere. Kuşkusuz ikisi de birbiriyle yakından ilintili.

20. Yüzyılda yaşıyoruz. Normal demokratik düzene geçmek istiyoruz. Demokrasinin temel koşulu yasaklamalar değil, çoksesliliği, düşünce ve basın özgürlüğünü yaşama geçirmektir. Tasarı bu halyle çıkarsa cezaevlerindeki gazeteci, yazar sayısı önemli rakamlara ulaşabilir. Ortaya konulan hükümler Türk basınının genelde Türk toplumunun hiç hakketmediği, geleceğin aydınlık Türkiye'sini kararmaya yönelik hükümler.

İşin bir de uluslararası boyutu var. Çağdaş, batılı olmak istiyoruz. Bunu sade yurttaştan, devletin en yetkili kişilerine kadar herkes dile getiriyor. Ancak çağdaş olmanın da bazı temel koşulları var.

Tasarı gazetecilerin her satırını daha yazmadan suçlamaya, gazete piyasaya çıkmadan yasaklamaya girişiyor. UNESCO kararları, insan hakları bildirgeleri artık hemen her ülkede tartışılmayacak derecede benimsenmiştir. Ortaya konulan tasarı ile Türk basın mensupları, gazetecileri, yazarları uluslararası platformda nasıl ortaya çıkabilirler. Ülkesi ile övünmek her gazetecinin hakkıdır. Oysa bu tasarı, Türk gazetecilerini uluslararası camiada meslekdaşları önünde başı eğik durmaya zorlamaktadır. Türkiye'mizi uluslararası aile içerisinde ikinci sınıf yapmaya kimsenin hakkı olmasa gerektir.

Bir benzetme yapmak gerekirse, şunu söylemek zorundayız: Örneğin her toplumda yerleşmiş görgü kuralları var; sokağa tükürmek, caddede iç çamaşırlarıyla ya da pijama ile dolaşmak yanlıştır, ayıp kabul edilir. Ya da plajda, artı 30 derecede palto ile dolaşmak yine aynı olumsuzluktur, o kişiyi gülünç duruma sokar. İşte ortaya konulan ve yaşama sokulmak istenen bu tasarı, Türk Gazetecilerini uluslararası düzende, sokakta iç çamaşırlarıyla, plajda palto ile dolaşmaya, gülünç olmaya zorlamaktadır.

Bazen yanlışlar doğal kabul edilebilir, ancak yanlış görüp düzeltmemek doğal karşılanamaz. Yanlışların düzeltilmesine inanmak istiyoruz. Bunu da zaman içerisinde göreceğiz. ■

TOPLUMSAL GÜVENCEYEN YOKSUN TOMRUK VE ODUN İŞÇİLERİ

■ Yücel ÇAĞLAR

İÇİNDE bulundukları olumsuzluklardan yakınabilme olanağı bulunmasına karşın bundan kaçınanların, dolayısıyla da sorunlarının çözümünü en azından geciktirenlerin durumunu en iyi yansıtan eleştirel bir deyiş: "Ağlayan çocuğa mama vermezler." Ancak, ya "ağlama" olanağı da bulunmayanlar için ne demeli... Ormanlarda tomrukçuluk ve odunculuk işlerinde çalıştırılanların içinde bulunduğu koşullar tüm boyutlarıyla yansıtabilecek bir betimleme yapabilmek oldukça güç: Onlarca yıldır hemen hemen aynı ilişkiler içinde bulunan tomruk ve odun işçileri hiç bir zaman "ağlayabilme" olanağına sahip olamamıştır. Olamadıkları içindir ki, hâlâ, sorunları, ormanlık kesimi dışındaki çevrelerce bilinmemektedir. Dolayısıyla da, henüz çalışma yaşamına ilişkin yasal düzenlemeler içinde yer alamamış, hem toplumsal hem de grevli, toplu sözleşmeli sendikal haklardan yoksun kalmışlardır. İnandırılmaz gelmeyebilir, ancak, yaklaşık yüz yıl önce söz konusu olan olumsuzluklar, hemen hemen bütünüyle günümüzde de geçerli. Söz gelimi, 19. Yüzyılın ikinci yarısında ülkeye çağırılan Fransız ormancılarından Bricogne'nin bir gözlemi şöyle:

"... Tüccarlar, önce, bir yörenin yaşayanlarıyla, örneğin bir dere kıyısında yaşayan halkla pazarlık eder. Halk da önceden belirlenen bir zaman içinde ve yine önceden saptanmış koşullara uygun olarak kestirdiği ağaçları tomruklayıp bir ırmak kıyısı ya da iskelede bulundurmaya üstlenir. Bunun için kendilerine önceden avans verilir. Öyle ki, karşılıkları sonradan alacakları toplam paradan kesilmek üzere tomrukların taşınması için gerekli hayvanlar da tüccar tarafından sağlanır. (...)

Bu avansların kazanç oranı tefecilik derecesine varır. Bir yandan tüccarların kötü amaçları bir yandan da para gereksinimleri, durumu, köylülerin her zaman borçlu kalmasından başka sonuç vermeyecek biçimde güçleştirir. (...) İşte bu nedenden ki, faizcilik zinciriyle bağlanan halk kitleleri en koyu yoksulluklara hükümlü bir durumda tüccarların tutsağı olarak kalırlar."¹

Ormanlarda tomruk ve odun işçiliği yapanların bugün de önemli bir kesimini oluşturan ve kısaca "Tahtacı" olarak anılanların iş ilişkileri de 1914 tarihli bir belgede şöyle dile getiriliyor:

"Gerçekte bunlar, geçimlerinin sağlanması için kereste yapımından başka hiçbir zanaatları bulunmadığından balta ve el bıçkıyla işledikleri keresteleri şehirlerdeki tüccarlara satarlar. (...) Tahtacılar, genellikle, her kasaba ve şehirde mütegalibeden birisine öteden beri borçlu olup, yiyecek ve her türlü giyecek ile öteki gereksinimlerini ülkenin vurguncusu olan bu kişilerden alırlar, karşılığında da onun hesabına ömür boyu çalışmak durumunda kalırlar."²

Günümüzdeyse, 1937'den beri ülke ormanlarının tümüne yakın bir kesimini işleten devlet orman işletmeleriyle ağaç kesme, tomruklama, odun yapma ve taşıma işlerinde çalışan işçiler arasındaki ilişkinin niteliği dolaylı da olsa bu türden "çağ dışı" durumlara yol açmakta, pekiştirip yaygınlaştırmaktadır. İlgili yöneticilerin her fırsatta sözünü etmelerine karşın "orman işçileri", özellikle de tomruk ve odunculuk yapan işçilerin toplumsal güvenlik ile grev ve toplu sözleşmeli sendikal

haklardan yoksun kalmasına yol açan nedenlerin doğru olarak kavranabilmesi için söz konusu ilişkinin irdelenmesi gerekiyor.

BİR GARİP İŞLENDİRME BİÇİMİ

Devlet orman işletmelerinin devlet ormanlarındaki başta ağaç kesme, tomruklama, odun yapma ve taşıma işleri olmak üzere çeşitli etkinlikleri, yasa, yönetmelik, genelge ve bildirgelerdeki koşullara uygun olarak yapıyor. "Devlet Orman İşletmesi ve Döner Sermayesi Yönetmeliği" bu düzenlemelerin en önemlisi. Yarım yüzyıla yakın bir süredir yürürlükte bulunan Yönetmeliğin 19. maddesi şöyle;

"İşletmelere işletilen orman içinde yapılacak kesme, taşıma, toplama, imal, bakım, imar, ağaçlama, yol yapım gibi orman işleri, iş yerinde veya civarındaki orman işlerinde çalışan köylülere veya öncelikle aralarında köy orman kooperatifi kuranlara vahidi fiyatla⁴ pazarlıkla veya gündelik le yaptırılır.

Civar köylülerin işe ehil olmamaları; yüksek fiyat istemeleri, işletmelerce belirli bir süre ve zamanda teslimi taahhüt edilen işgücünün buna yeterli olmaması veya üretim veya taşımanın daha yoğun bir şekilde yapılmasının zorunlu bulunması gibi hallerde de bu işler idarece eksiltme veya pazarlıkla yaptırılabilir."

Yönetmeliğin uygulanmasını düzenleyen ve 1982 ortalarına değin yürürlükte kalan "Asli Orman Mahsullerinin İstihsal, İmal, Nakil ve Satış Hazırlıkları Hakkında 161 Sayılı Tebliğ", üretimle ilgili teknik ve yönetsel kuralların yanı sıra işletmelerle tomruk ve odunculuk yapacak işçiler arasındaki ilişkiyi, bu arada da vahidi fiyatın saptanması ve ödenmesi biçimini belirlemiştir. Bildirgeye göre, önce kesilip tomruklanacak ya da odun yapılacak ağaçlar teknik görevlilerce belirlenip damgalanır. İşletme müdürü ile ilgili teknik görevli kesim yapılacak yerleri gezerek işyeri koşullarını inceler, yöredeki orman işçiliği yapan köylülerle görüşür. Daha sonra, Orman Genel Müdürlüğü'nün merkezdeki belirlemeleri de göz önünde bulundurularak, ağaç kesme ve tomruklama, kesildiği yerden orman dışına taşımaya uygun bir yere, buradan da işletmelerin satış depolarına, taşıma işlerinin her birinin birimi (metreküp ya da ster) için vahidi fiyatlar hesaplanarak çevredeki köylülere duyurulur. Ça-

* Ahmet ABAKAY
Çağdaş Gazeteciler Derneği
Genel Başkanı

ışılırken uyulması gereken teknik kuralları içeren ve devlet orman işletmeleriyle tomruk ve odun işçileri arasındaki ilişkinin tek hukuksal dayanağı olan "şartname", belirtilen işlerde çalışmayı kabul edenlere imzalatılır. Son olarak da çalışacak yer, bir başka söyleyişle kesilip tomruklanacak ya da odun yapılacak ağaçlar işçilerle birlikte gezilerek tutanaklarla teslim edilir. İşçiler, kimi zaman ailesinin öteki bireyleriyle birlikte, işletme görevlilerinin teknik denetim ve gözetimi altında ve yürürlükteki standardizasyona uygun olarak, üstlendikleri ağaçları kesmekte, tomruklamakta ya da odun yapmakta, üstlenmiş taşımakta ve işin bitiminde de yaptığı işin bedelini vahidi fiyatı üzerinden topluca almaktadır. Olağan ya da olması gereken işlerlik bu. Ancak, özellikle 1970'lerin başında ortaya çıkan kimi gelişmeler bu işlerliğin "kağıt üzerinde kalmasına" yol açmıştır: Yalnızca ilgili yasal düzenlemelerdeki ölçütlere göre "Orman Köylüsü" sayılanlara tanınan kimi haklar söz konusu işlerliğe yeni boyutlar kazandırmıştır. 6831 sayılı "Orman Kanunu"nun 1973 yılında değiştirilen 34. maddesinin sağladığı haklardan yararlanmak isteyen "Orman Köylüleri", yörelerindeki kesim yapılacak yerlerde vahidi fiyatla çalışmak üzere orman bölge şefliklerine başvurmakta, işi almakta, ancak, ya daha düşük vahidi fiyat ve gündeliklerle ya da yalnızca yasal haklarla yetinerek aynı vahidi fiyatlarla başka yörelerden getirdikleri işçilere yaptırmaktadırlar. Çoğunluğu ağaçların kesiminde kullanılan motorlu bıçkı ya da taşımada kullanılabilecek traktör ve kamyonun sahibi olan bu "Orman Köylüleri", böylelikle ya hiç çalışmadan ya da traktör yahut kamyonunu kullanarak en azından sözü edilen haklardan yararlanabilmektedir. Bu işlerliğin tefecilik ilişkisinin yaygınlaşmasına ne denli katkılı olacağı ortada: Gerçekten, kış ortasında darlığa düşen "Orman Köylüsü", yaz aylarında yapacağı orman işçiliğinin yasal haklarını devrederek para, yiyecek ya da giyecek gereksinmesini, yöredeki tefeci ya da tüccarlardan sağlar. Ay-

nca, kıştan borçlu çıkmaya bile, çalışacağı araç ve gereçlerin işyerine taşınması, işyerinde kaldığı sürece her türlü gereksinmesini, örneğin akaryakıt, hayvan yemi, yiyecek, vb. nesnelerin yine aynı düzen içinde karşılanması benzer sonuçları yaratmaktadır.

DETLERİN KAYNAĞI: "VAHİDİ FİYAT"

Gerçekten, tomrukçuluk ve odunculuk yapan işçilerin tüm detlerinin temelinde bir tür yarı parça-başı-yarı götürü bedel ödeme biçimi olan "Vahidi Fiyat" uygulaması yatmaktadır. "Vahidi Fiyat"la çalıştırılanlara imzalatılan "şartname"nin, Borçlar Yasasının 313. maddesinde tanımlanan "Hizmet Akdi"nden sayılmaması, bu insanların 506 sayılı Sosyal Sigortalar, 1475 sayılı İş, 274 ve 275 sayılı Sendikalar ile Grev ve Toplu Sözleşme yasalarının kapsamına alınmasını önlemiştir. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun da onayladığı yargıya göre; "İş yerindeki ya da civarındaki orman işlerinde çalışan köylülerce taahhüt edildiği takdirde tercihan bunlara verilen kesme tomruklama ve taşıma, vs. gibi işler münasebetiyle taraflar arasında teessüs eden ilişki hizmet ilişkisi niteliğinde olmayıp istisna ve taşımadan mütevellit karma bir sözleşmedir."6 Vahidi fiyatla çalışma "Hizmet Akdi"yle çalışma sayılmayınca tomruk ve odun işçiliği yapanlar kaçınılmaz olarak İş Yasasının; "Bir hizmet akdine dayanarak herhangi bir işte ücret karşılığı çalışan..." biçiminde tanımladığı "İşçi"lerden sayılmamaktadır. Bu noktada şu soru akla gelebilir: "Bu insanları işçi değilse nedir?" Vahidi fiyat, ilan yoluyla bedel vaatme olarak kabul edildiğinde bu sorunun yanıtlanması çok kolaylaşıyor: Bir tür müteahhit... Gerçekten, bu yargıyı paylaşan bir hukukçuya göre;

"Ücret zaman itibarıyla olmayıp yapılan işe göre verildiği takdirde dahi işçi muayyen veya gayri muayyen bir zaman için alınmış ve çalışmış oldukça hizmet akdi yine mevcuttur; buna parça üzerine hizmet veya götürü hizmet denir. Oysa vahidi fiyatla iş yaptırıldığında ücret zaman itibarıyla değildir. Belirli bir zaman için işçi alma ve çalışma sonunda kendiliğinden sona erecek bir akdi münasebet (anlaşmalı ilişki)den söz edilemez. Çünkü vahidi fiyatla çalışmayı düzenleyen şartnamenin 23. maddesiyle öngörülen işi bitirme zamanı kesinlikle

bu zamanın tümü için emeğin kiralanmış olması anlamında alınmaz. İşçi en kısa zamanda işi bitirip parasını almayı gözetir."

Daha önce de örneklediği gibi bu yargı, ilgili mahkemelerce de benimsenmiş; "Vahidi fiyatla çalışma durumunda olan orman işçileri, ortada iş yapmayı üstlenilen işletmeler ya da bölge şeflikleri arasında yapılmış bir hizmet akdi olmadığından çalışma koşullarının sebep olduğu kazalardan dolayı tazminat istemende bulunamaz" türünden gerekçelerle, kaza geçiren işçilerin ya da yakınlarının tazminat istemleri her seferinde kabul edilmemiştir. Gerçekte, vahidi fiyatla çalıştırılacaklara imzalatılan "Şartname"nin 54. maddesi oldukça açık:

"Tedbirsizlikten ötürü vuku bulacak her nevi iş kazalarından işçiler mesul tutulacaktır."

OYSA TOMRUKÇULUK VE ODUNCULUK İŞLERİNDE İŞ KAZASI VE MESLEK HASTALIKLARI ÇOĞUNLUK KAÇINILMAZDIR

Toplumsal güvenlik kurumlarının yaygınlık ve etkenliğiyle ünlü İsveç'te yapılan bir araştırmaya göre ormancılık işlerinde motorlu bıçkının kullanılmasıyla meydana gelen iş kazaları diğer işleyim dallarında görülenlerden çok fazladır. Bu ülkede bir milyon iş saatine düşen iş kazası 100'ü aşmaktadır. Üstelik bu kazaların nedenleri arasında iyileştirilmesi güç, çoğu zaman da olanaksız işyeri koşullarının payı yüzde 68.6 iken, dikkatsizliğin payı yalnızca yüzde 4.6'dır. Ayrıca bu tür kazalar tomruk ve odunculuk işçisinin işgücünün temel "araçları" olan el ve bilek üzerinde yüzde 60, ayak ve bacaklar üzerinde de yüzde 29.4 oranlarında meydana gelmektedir. Yine yalnızca motorlu bıçkı kullanmaktan ötürü, daha önceleri işletme organlarında hiçbir rahatsızlığı olmayanların, bir süre sonunda, işletme duyarlılıklarının yüzde 57'sini yitirdikleri gözlenmiştir.8

Araştırmalar bu sayıların ülkemizde de az olmadığını açıklıkla ortaya koyuyor. Söz gelimi TMMOB Orman Mühendisleri Odası tarafından 1975 yılında yapılan bir çalışmada, 1974 yılı üretim mevsiminde çalıştırılan 10 bini erkek, bini kadın ve 900'ü çocuk olmak üzere toplam 12 bin işçinin çalışmaları sırasında 257 iş kazası meydana gelmiş; 9 kişi ölmüş, 24'ü ağır olmak üzere 248.

kişi de yaralanmıştır.9 Öte yandan, Kuzeydoğu Anadolu'da yapılan bir başka araştırmamızın bulgularına göre de, yalnızca Artvin ili sınırları içinde ve 20-25 günlük çalışma süresi içinde 13'ü ağır, 6'sı hafif yaralanma ve 3 de ölüme biten iş kazası meydana gelmiştir.10

Yüksek iş kazası oranının yanı sıra meslek hastalığı oranı da oldukça yüksek. Finlandiya'da yapılan bir araştırmada 3-5 yıl motorlu bıçkı kullanan işçilerde şu hastalıklara rastlanmıştır:11

- İşçilerin % 67'sinin el ve ayaklarında ağrı ve uyuşma,
- El ve bilek filmleri alınan 359 işçiden 221'inde herhangi bir olağandışılık olmamasına karşılık geri kalanında kemik dejenerasyonu, vurma, çarpma, titreşim ve darbe-lerden kaynaklanan travmatik değişiklikler, sırt ağrısı, vb.

Sayılan iş kazası ve meslek hastalıkları tomruk ve odunculuk işçiliği yapanların toplumsal güvenlik kapsamına alınmamış olmaları nedeniyle ülkemizde tutulagelen istatistiklerde yer almıyor, doğallıkla. Ek olarak, devlet orman işletmelerinin ağaç kesme, tomruklama ve odun yapma işlerinde çalıştırdığı işçilerin çeşitli nitelikleri ve niceliğiyle ilgili kayıtların yetersizliği bu kesimin "gözlerden ıraklığını" pekiştiren bir öge.

YENİ DÜZENLEME SORUNUN ÇÖZÜMÜNÜ DAHA DA GÜÇLEŞTİRİYOR

Vahidi fiyatla tomruk ve odunculuk işçiliği yapacaklarla devlet orman işletmeleri arasındaki bağitlanmanın tek yasal dayanağı olan "Şartname" 1982 Temmuzunda yeniden düzenlendi. Bu yeni düzenlemeye göre, işletmelerin iş bağitlanması yapacağı kişiler, artık, eski "şartname"de olduğu gibi "işçiler" değildir; "İş sahipleri"dir: "İstihsal Şartnamesi ve Sözleşmesi"nin 13. maddesi bu "İş sahipliği"nden ne anlaşılması gerektiğine şöyle açıklık getiriyor: "Orman İdaresinden istihsal işini alanlar aldıkları işin işverenidirler". Böylece, "İşçi mi?",

"Müteahhit mi?" tartışmasının temelleri ortadan kaldırılmış, tomruk ve odunculuk işçiliği yapanların, daha doğru bir söyleyişle devlet ormanı işletmelerinden vahidi fiyatla ağaç kesme, tomruklama ya da odun yapma, taşıma işlerini alanların müteahhitlikleri "tescil" edilmiş olmaktadır. Yine başka bir söyleyişle; orman işletmelerinden vahidi fiyatla ağaç kesme, tomruklama ya da odun yapma ve taşıma işini alanların yanlarında başkalarını ücretle çalıştırabilmesi "resmiyet" kazanmıştır. Yeni şartnamenin aynı maddesi, ikinci fıkrasıyla bu "resmiyeti" pekiştirerek, devlet orman işletmelerini işverenlikten çıkarmakta, dolayısıyla da bir dizi yükümlülükten kurtarmaktadır:

"İşten doğan 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu, 1475 sayılı İş Kanunu ve her türlü iş kazası ve vergi mevzuatından doğacak yükümlülüklerden kendileri (İş sahipleri ya da işverenler -Y.Ç.) sorumludur. Orman İdaresi bu konularda sorumlu olmayacaktır."

Gerçekte görmezlikten gelinen bir gerçeğin yasallık kazanması yönünden "olumlu" sayılabilecek bir gelişme bu. Ancak, 20 milyon hektarlık bir alana yayılmış olan ve yanında en fazla 3-5 işçi çalıştıran bu "iş sahipleri"nin toplumsal güvenlik, iş, vergi, toplu sözleşme, sendika, vb. yasaların getirdiği yükümlülükler yönünden nasıl denetlenebilecekler? Ya da; bir "iş sahibi"nin yanında çalışan bir, iki, ya da üç işçi anayasal ve yasal haklarını nasıl arayabilecek? Ne yazık ki, bu sorulara olumlu yanıtlar bulmak olası değil.

SONUÇ YERİNE...

Ülkemizdeki ormanların tümüne yakın bir kesimini işleten devlet orman işletmeleri ağaç kesme, tomruklama ya da odun yapma ve taşıma işlerinde, yılda ortalama 300 bin dolayında işçiyi "vahidi fiyat" olarak anılan bir bedel ödeme biçimiyle çalıştırmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün "ağır" işlerden saydığı bu uğraşı alanında çalışanlar, kendileriyle işletmeler arasındaki tek yasal bağit olan "şartname"nin hizmet akdi sayılmaması nedeniyle iş yasası kapsamına alınmamış; ne toplumsal güvenlik ne de grevli, toplu sözleşmeli sendikal hakla sahip olamamıştır. Bu "şartname"de 1982 yılında yapılan değişiklik ise, sözü edilen kesimin geleceğini tümüyle "Devlet güvencesi"nden yoksun kılmıştır. Artık, bu işçilerin alacakları ücretin belirlenme-

si bile, deyim yerindeyse, "Tanrıya" kalmıştır.

"Ağlayamadıkları" için sorunları ülkemiz aydınlarının bile gündemine girmeyen 300 bin dolayındaki tomruk ve odunculuk işçisinin gözlerden ve dolayısıyla gönüllerden ırak kalması, günümüz Türkiye'sinin bir başka önemli sorunu olsa gerek.

- 1-BRICOGNE, A.; "Türkiye'de Ormancılık Heyetleri" (Çeviren Fahri BUK) T.C. Ziraat Vekaleti Yayını, Sayfa 10, Ankara-1940
- 2-KUTLUK, Halil; "Türkiye Ormancılığı ile İlgili Tarihi Vesikalar, 1797-1925" cilt 2, sayfa 269, Orman Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara-1967
- 3-Tomruklama; kesilip devrilen ağacın dallarından temizlenmesi, gereğinde kabuklarının soyulması, teknik özelliklerine göre çeşitli uzunluklarda boylanması işlemi.
- 4-Altını ben çizdim.
- 5-1982 ortalarına değin yürürlükte kalan biçimiyle bu madde, vahidi fiyatla ağaç kesme, tomruklama, odun yapma ve taşıma işlerinde çalışan "Orman Köylüleri"ne;
- Kesip istif yerlerine taşıdıkları kerestelik tomrukların, on metre küpü geçmemek üzere % 25 kadarının kesim ve taşınması için ödenecek paranın % 30 fazlasıyla verilmesi,
- Kesip satış istif yerlerine taşıdıkları kerestelik tomrukların yine % 25 kadarının, bir yıl önceki ortalama maliyet bedeliyle o yıl ki satış fiyatı arasındaki farkın para olarak ödenmesi,
- Odun ve kömür ile tarım araçları ve araba yapımında, çeşitli el zanaatlarında, meyve ve sebze ambalajcılığında kullanılabilecek sanayi odunlarının % 100'üne kadarının maliyet bedelleriyle verilmesine olanak sağlamaktadır. "Orman Köylüleri" bu yolla sağladıkları odunları çok daha yüksek fiyatlarla satarak aradaki farktan yararlanmaktadır.
- 6-"Orman Hukuku Dergisi", sayfa 119, Orman Avukatları Dayanışma Derneği yayın organı, Mart-1977
- 7-USLUOĞLU, Avni; "Vahidi Fiyat Usulümüz ile Çalışma Hizmet Akdi Değildir" Orman ve Av, Haziran 1972, Sayfa 2, Türkiye Ormanlılar Cemiyeti yayını
- 8-ÇOBAN, Celal; "Motorlu Zincir Testeresinin İş Kazaları ve İşçi Sağlığı Yönünden İncelenmesi", Ormanlık Araştırma Enstitüsü Yayını Ocak 1973, Ankara
- 9-"Ücret ve Orman İşçiliği", sayfa 52, TMMOB Orman Mühendisleri Odası yayını, Ankara - 1976
- 10-GÜRTAN, Hayati; "Dağlık ve Sarp Arazili Ormanlarda Kesim ve Bölmeden Çıkarma İşlerinde Uğranılan...", Sayfa 38, TÜBİTAK yayını, Ankara 1975.
- 11-ÇAĞLAR, Yücel; "Türkiye'de Orman İşçiliği ve Sorunları" Sayfa 69, Milli Produktivite Merkezi Yayını, Ankara 1979.

NEYZEN TEVFIK YA DA "SÖZ'ÜN ÖZGÜL AĞIRLIĞI"

■ Mehmet ERGÜN

"(...) Ben önüme gelene sövüyorum. (...) Bana bir şey yapmıyorlar... (...) Yoksa bunlar beni adam yerine mi koymuyorlar?"

Neyzen Tefvik Kolaylı

CUMHURİYET döneminin en önemli hiciv şairi Neyzen Tefvik'tir. Dönemdeşleri arasında hicvin olanaklarını onun ölçüsünde değerlendiren ve kullanan bir başka ad daha yoktur. Nesnesini olumsuzlamakta, hicvin oklarını en duyarlı noktaya saplamakta ustadır. Denilebilir ki Eşref'ten sonra yetişmiş ilgiye değer tek heccamız odur.

Neyzen Tefvik gerek üzerine gittiği kişi ve olgularla, gerekse de üzerlerine gidiş biçimiyle Eşref'e yakın bir tutum içindedir. Hicvederken onun ölçüsünde atak ve acımasızdır. Öyleyken ürünleri değil Eşref'inki-lerle oranlanabilecek, onlarla karşılaştırılabilir düzeyde bile bir işlev yerine getirmemiştir.

Eşref'in hicviyeleri hicvettikleri- ni tedirgin etmiş, onlara tepki duyanları tutum almaya zorlamıştır. Neyzen Tefvik'in hicviyeleri ise ne hicvettiklerini tedirgin etmiş, ne de onlara tepki duyanları tutum almaya zorlamıştır.

Öte yandan Eşref, hicviyelerinden ötürü, belirli güçlerce "kara liste"ye alınmış, belirli güçlerce de benimsenmiş ve desteklenmiştir. Oysa Neyzen Tefvik, yaşamının hiçbir döneminde, "kara liste"ye alınmamış, tam karşısı, hicvettikleri de içinde, oldukça geniş bir çevre el üstünde tutulmuştur.

Paradoksal, paradoksal olduğunca da ilginç bir durum bu. Hem de-gerleri, kurumları, kişileri acımasız-

ca hicvetmek, hem de ne hicvedilen-lerde ve ne de onlara tepki duyan-larda en küçük bir yankı bile uyan-dırmamak... Tek açıklaması olabilir bunun: Ciddiye alınmamak...

Gerçekteki durum da böyledir. Neyzen Tefvik'in hicviyelerini ne hicvettikleri, ne de onlara tepki duyanlar ciddiye almıştır. Ürünlerinin işlevsiz kalması, hicvettiklerini tedirgin edip, onlara tepki duyanları tutum almaya zorlayamaması bun-dan. Kuşkusuz bunun da gerisinde yatan nedenler var. Sorunu çözüme kavuşturabilmek için onları açığa çıkarmak gerekiyor.

"SÖZ'ÜN ÖZGÜL AĞIRLIĞI"

Konuya buradan, "söz'ün özgül ağırlığı"ndan girmek uygun olacak. "Söz'ün işlevi" ile "özgül ağırlığı" arasında doğru orantılı bir ilişki var çünkü. İşlevsel değeri yüksek bir sö-

zün özgül ağırlığı da yüksektir. Karşıtı da doğru bu yargının: Özgül ağırlığı yüksek bir sözün işlevsel değeri de yüksektir. İşlevsel değer saptaması, özgül ağırlık saptaması ile eş anlamlı yani.

"Söz'ün özgül ağırlığı"nı belirleyen bazı koşullar var. Gereklerinin yerine getirilme derecesine bağlı olarak özgül ağırlığı azalır ya da çoğalır sözün. İşlevsel değeri de, kuşkusuz. Konuya onları irdeleyerek girmeyi uygun görüşümüz bundan. Üzerinde durduğumuz sorun da bunu gerektiriyor aynıca.

Neyzen Tefvik'in ciddiye alınmamasının, dolayısıyla da ürünlerinin işlevsiz kalmasının nedenini saptamak; hicvindeki ataklıkla yüz yüze geldiği suskunluk arasındaki ilişkiyi açıklamak istiyorduk. Özgül ağırlık yönünden sözünün sorgulanması demek bu. İşlevle özgül ağırlık arasında doğru orantılı bir ilişki var çünkü. İşlevsel değerin yokluğu, özgül ağırlığın düşüklüğünü gösterir. Dolayısıyla da şu: Buna yolaçan etkenleri saptamak, işlevsizliğin nedenlerini de saptamak anlamına gelir. Çıkış noktamıza dönmüş oluyor böylece.

"Söz'ün özgül ağırlığı"nı belirleyen iki öge var: "Söylendiği ortam"-la "söyleyenin konumu"... Bu iki ögeye bağlı olarak özgül ağırlığı azalır ya da çoğalır sözün. İşlevsel değeri de, kuşkusuz.

a) "Söz'ün özgül ağırlığı"nı belirleyen ilk öge, "söylendiği ortam"dır. Günümüzde "orta malı" sayılan, kimsenin doğruluğu ya da yanlışlığı üzerinde kafa yormaya gerek bile

görmediği nice düşünce vardır ki, ilk dile getirildiklerinde, sözcülerinin olmadık acılarla yüz yüze gelmelerine yolaçmışlardır. Nedeni açık: Varolan yapının ussal dayanaklarına dokunan her söz, o yapının sürmesinden yana olanlarca sakıncalı bulunur ve tepkiyle karşılanır. Söyleyenler sindirilmeye, dahası susturulmaya çalışılır. Dünyanın güneş çevresinde döndüğünü değil, dönmediğini ileri sürmek olaydır bugün. Ama Orta Çağ'da bunu söylemek, engizisyonla yüz yüze gelmek için yeterli bir nedendi. Varolan yapının ussal dayanaklarına indirilmiş ağır bir darbeydi çünkü o söz. Galile'yi yargılayan mahkemenin kararlarına bakmak, bunu görmek için yeterli. Tarih Boyunca İlim ve Din adlı yapıtında şöyle diyor Abdülhak Adnan Adıvar:

"... ilim ve din nizamı (kavgası) bahsinde ne Galile'den evvel ve ne Galile'den sonra misline nadir tesadüf olunan bu mühim ve meşhur muhakemelerden birinci muhakemenin neticesinde hakimlerin verdikleri kararın hulasasını (özetini) şöyle iki maddede toplayabiliriz:

1- Güneşin, alemin merkezi olduğuna, ve güneşin yerini değiştirmedigine, hareket etmediğine dair olan dava abestir. Felsefe nokta-i nazarda yanlış ve kat'iyen iltfide (dinsizliğe) götürücüdür. Çünkü Kitab-ı mukaddes'e sarahaten (açıkça) muhaliftir.

2- Arzın, kainatın merkezi olmadığına ve hareket ettiğine dair olan dava abestir. Felsefi nokta-i nazar-

dan yanlıştır. Ve iman nokta-i nazardan insanı hataya sürükler."²

Ancak geçen süre içerisinde söz-konusu yapı yıkıldı. O sözde anlatımını bulan düşünce de sakıncalı olmaktan çıktı. Kurulan yeni düzende onu yinelemek sıradan bir davranış durumuna geldi böylece. Nedir ki şu gerçek değişmedi: Yeni yapının sürmesinden yana olanların çıkarlarına aykırı düşen sözler yine oldu. İlk dile getirildiklerinde, sözcülerinin başı yine derde girdi. Süreç içerisinde onları yinelemek de sıradan bir davranış durumuna geldi. Kısacası, "söylendiği ortam"a göre değerlendirildi ve yargılandı yine söz.

Konumuz Neyzen Tefvik. Örnekleri sürdürdüğü gelenekten seçelim. Şeyhi'nin Harname'si düşünül-sün sözelimi. Günümüz insanına çok az şey söyler o mesnevi. Ama yazarının canından olmasına yolaçacaktı nerdeyse. Niye mi? "Cehlin ilme, riyakarlığın doğruluğuna, yabancılann yerlere tercih edildiğini görünce dayanamadı 'Harname'yi yazdı. Padişah başta olmak üzere devrinin bütün büyüklerini eşeklikle itham etti" de ondan.³ Ona gelinceye değin yapılmamış bir şeydi bu ve yöneticilerin kutsal kimliğe büründürüldüğü teokratik bir toplumda yapılmasına da olanak yoktu. Şeyhi bunu yaptı işte ve "hic-vini bitirir bitirmez (de) savuştu, kellesini koparılmaktan kurtar(mak için)."⁴ Kaçamayan ve canından olan Mantiki'nin verimlerini ise, gü-lerek okuyoruz bugün. Özetle şöyle serüveni:

"... (Mantiki hem şair, hem kadı

idi. Bir taraftan şiir, bir taraftan ilam yazardı. Tıpkı Şeyhi gibi cehlin ilme hakim olmasından müteessir oldu. Beraber çalıştığı vezirleri birer birer hicve başladı. O meyan-da Şam Valisi bulunan bir cahili de hırpalamıştı. Vali, şair kadıyı zehirletmek istedi, o da Halebe kaçtı ve bu ilticasını şu kıt'a ile İstanbul'a bildirdi:

Şam'da bilmediler kıymetimi
İltica ettim Halebüşşehba'ya
Harlerin çifte-i iz'acından
İltica ettim Öküz paşaya.

Halep'te öküz lakabı ile meşhur Mehmet Paşa vali idi. Bu sebeple Mantiki'nin kıt'ası mânalı ve hali de harap idi. Çünkü yağmurdan kaçıp doluya tutulmuş bulunuyordu. Nihayet Dördüncü Murat işe karıştı. Cehlin düşmanı, cahilin düşmanı ve cehli himaye edenlerin düşmanı olan Mantiki'yi astırdı.⁵

Öte yandan Eşref, sözcüklere bile "ambargo" uygulanan baskıcı bir dönemde özgürlük türkülleri söylediği; en küçüğünden en büyüğüne yöneticilerin tümünün ipliğini pazara çıkardığı için olmadık acılara katlanmak zorunda bırakılmıştır: Tutuklanmış, sürgün edilmiş, işkenceye uğramış, ölüm cezasına çarptırılmış ve sonunda çıkışı ülkeden kaçmakta bulmuştur. "Özgül ağırlığı" yüksek söz söylemenin ödencesini de böyle vermiştir o!

Yukandaki açıklamayla örnekler bütünleştirildiğinde "söz'ün özgül ağırlığı"nın "söylendiği ortam"a bağlı olduğu, daha doğrusu da "söz'ün özgül ağırlığı"nı belirleyen öğelerden birinin "söylendiği ortam" olduğu seçikleşiyor. "Ortam"-dan bağımsız "özgül ağırlık" yoktur. Günümüzde "orta malı" niteliği taşıyan nice düşüncenin ilk dile getirildiklerindeki şaşırtıcı etkileri ile yolaçtıkları tepkilerin açıklaması da budur.

b) "Söz'ün özgül ağırlığı"nı belirleyen ikinci öge, "söyleyenin konumu"dur. Gündelik deneyimlerimizden de biliriz ki her söz, çıktığı ağıza göre değerlendirilir ve yargılanır. Delinin ya da esriğin söylediklerine kimse kulak asmaz sözelimi. En büyük doğruları dile getirse bile, üzerinde durulmaya, düşünölmeye değer bulunmaz söyledikleri. Küçümsemeyle, dahası alayla karşılanırlar. Öte yandan kimi sözler, "konumları gereği", söyleyenlerin ağızına yakışmaz. Ereklarıyla söyledikleri arasında uyum yoktur çünkü on-

Düşünsel ve tutumsal tutarlılığı nedeniyle Eşref, ciddiye alınan bir sanatçıydı. Söyledikleri hem karşı çıktığı hem de yandaş olduğu güçlerce önemseniyordu. Vurduğu yerden ses getiriyordu.

Neyzen Tefvik hiçbir zaman gerektiği anda söylememiştir sözü. Ortam ve koşulları dikkate almadan konuşmamıştır. "Dengeci" bir tutum takınmıştır her zaman.

ların. Doğruları dile getirdikleri anlarda bile, amaçları, olumlunun gelişip, serpilmesi değil, tam karşılığı kösteklenmesidir çünkü. Dolayısıyla da olumludan yana olanlarca ciddiye alınmaz söyledikleri. Demek ki "sözün özgül ağırlığı", söyleyenin çevresinde oluşturduğu imgeye bağlı olarak yükselir ya da azalır. İmgeleri karşıt nitelik taşıyan insanların, aynı sözleri söyleseler de, "sözlerinin özgül ağırlıkları" aynı olmaz. Herkes suyu kaynağından içmek ister de ondan!

Eşref örneği üzerinde düşünelim yeniden. Dürüstlüğü, ataklık ve korkusuzluğu ile hem özgürlükçü çevrelerde, hem de baskı yanlılarında belirli bir imge oluşturmuştu. Sözüne bu imgenin güdücülüğünde yaklaşıyordu. Hem yandaş olduğu güçler önemsiyordu söylediklerini, hem de karşı çıktıkları... Baskı yanlıları sözlerini sakıncalı buluyor ve yaygınlaşmalarını önlemeye çalışıyorlardı. Özgürlükçüler ise bir silah gibi kullanıyorlardı onları. Daha önce yayımlanan bir yazımda bu noktanın altını çizmiş ve şunları söylemiştim:

"... Eşref, safını: ne'ye karşı, ne'den yana olduğunu belirlemiş bir sanatçıdır. Akarsu duruluğundadır bu konuda, saydamdır. Sözlerinin anlamı dostları için de, düşmanları için de belirgindir. O denli ki, karşı çıktığı her şey düşmanları için olumlu, dostları içinse olumsuzdur. Bir konuşmasında, 'Benim hicvim dua makamındadır. Hangi hayırsız ve kötü insanı hicvettiysen ömrü arttı, mansibi yükseldi...' diyor. Doğrudur. Çünkü 'hayırsız' ve 'kötü'lerin egemen olduğu bir toplumda yaşıyordu. Durduk yere kimseyle uğraşmayacağından emin olduğu için de, yazdığı her hicviye, hicvedilen için bir tür 'iyi durum belgesi' yerine geçiyordu düşmanların açısından. Öte yandan Midhat Cemal Kuntay da şunları söylüyor bir yazısında: '... Eşref'in mümtaz vasfı Osmanlı İmparatorluğu'nun fenalıklarını hırpalamaktı. Bir liman imtiyazının memleket zararına verilmesini teferuatıyla bilmeyenler ve sorulsa da fenalığın izahını yapamayacak olanlar bile Eşref'in bir kıt'a-sıyla Nafia Nezaretinin fena idare edildiğine inanıyorlardı. Başka bir nezaretin de memleketi batırdığı hakkındaki kanaat, kuvvetini ilmi izahlardan ziyade, hemen Eşref'in (...) hicviyesinden alıyordu (...) hicviye nazırın sade fena adam olduğunu anlat(sa), lakin niçin fena adam olduğunu söylem(ese bile) (...) gençlere bu kadar da yetiyordu. Ve

"Sözün özgül ağırlığı" hem "söylendiği ortama", hem de "söyleyenin konumuna" bağlıdır. İkisi arasında kopmaz bağlar var. Çevrede oluşturulan imge, "tutum"dan bağımsız değil çünkü. Ortamın gerektirdiği tutumu takınmayı başaranların konumundan sözedilebilir ancak. Dolayısıyla da şu: "Sözün özgül ağırlığı"nı yükselten ya da düşüren asıl öge, ödencesini vermeyi göze almak ya da almamaktır. Ödencesini göze alan kişinin sözünün özgül ağırlığı yüksek olabilir ancak. Seyir ücretsizdir, ama yorumun belirli bir ücreti vardır çünkü!

bu kadarla, o nazıra, bütün bir nesil düşman oluyordu: Hadiselerden ziyade, Eşref'e inaniyorduk.' Bu da doğrudur. Çünkü düşmanları gibi dostları da, Eşref'in durduk yere kimseyle uğraşmayacağını biliyorlardı. Bu nedenle de yazdığı her hicviye, hicvedilen için bir tür 'kötü durum belgesi' yerine geçiyordu dostları açısından."

Görüldüğü gibi Eşref'in "sözlerinin özgül ağırlığı" oldukça yüksek. Bunun gerisinde yatan neden ise açık: Çevresinde oluşturduğu imge ve onu biçimleyen "konumu"... Çıkış noktamıza dönmüş oluyoruz böylece: "Sözün özgül ağırlığı"nı belirleyen bir başka öge de "söyleyenin konumu"dur. "Söylendiği ortam"dan bağımsız olmadığı gibi "söyleyenin konumu"ndan da bağımsız değildir "sözün özgül ağırlığı". Olamaz da!

c) Toparlayarak yineleyelim: "Sözün özgül ağırlığı" hem "söylendiği ortama", hem de "söyleyenin konumu"na bağlıdır. İkisi arasında kopmaz bağlar var. Çevrede oluşturulan imge, "tutum"dan bağımsız değil çünkü. Ortamın gerektirdiği tutumu takınmayı başaranların konumundan sözedilebilir ancak. Dolayısıyla da şu: "Sözün özgül ağırlığı"nı yükselten ya da düşüren asıl öge, ödencesini vermeyi göze almak ya da almamaktır. Ödencesini göze alan kişinin sözünün özgül ağırlığı yüksek olabilir ancak. Seyir ücretsizdir, ama yorumun belirli bir ücreti vardır çünkü!

NEYZEN TEVFİK'İN DURUMU

"Sözün özgül ağırlığı"nı belirle-

yen ögelere değindik yukarda. Neyzen Tevfik'in durumunu tartışabiliriz artık. Ciddiye alınmamasının, dolayısıyla da ürünlerinin işlevsiz kalmasının ve hicvindeki ataklıkla yüz yüze geldiği suskunluk arasındaki çelişkinin nedenine açıklık getirmeyi deneyebiliriz. Bunu olanaklı kılacak ölçütlere sahibiz çünkü. Yapılacak şey, Neyzen Tevfik'i onlara vurmak yalnızca.

"Sözün özgül ağırlığı"nı belirleyen iki öge vardı: "Söylendiği ortam" ve "söyleyenin konumu"... Bunlara bağlı olarak "özgül ağırlığı" yükselir ya da azalır sözün. İşlevsel değeri de, kuşkusuz. O halde tüm sorun, bu ögeler açısından Neyzen Tevfik'in durumunun ne olduğunu saptamak.

Söz konusu ölçütlere vurulduğunda Neyzen Tevfik'in "sözünün özgül ağırlığı"nı yükseltecek niteliklerden yoksun olduğu görülüyor. Gerek konuştuğu "ortam", gerekse de "konumu", "sözünün özgül ağırlığı"nı yükseltici değil, düşürücü nitelikte. Ciddiye alınmaması da, ürünlerinin işlevsiz kalması da doğal yani. Açıklayalım.

Öncelikle altı çizilmesi gereken nokta şu: Neyzen Tevfik, hiçbir zaman gerektiği anda söylememiştir sözü. Ortam ve koşulları dikkate almadan konuşmamıştır. "Dengeci" bir tutum takınmıştır her zaman. Olumsuz bulduğu kişi, kurum ve değerleri etkin oldukları dönemde değil, etkinliklerini yitirdikleri dönemde ele almış ve hicvetmiştir. Ürünleri zamandizimsel olarak ele alındığında açıkça görülür bu. Üstelik bunu yaparken bile önlem almış, durumunu sağlama bağlamıştır. Şu

sözler onun:

"... Bu yazıları okurken veya dinlerken ilmi, edebi hiçbir meziyet aramayacaksınız! Hayretzede bir Serseri'nin istidat-ı hilikisini boğup sonra azaplarla tahnit eden muhitine karşı, ne biçim duygular beslediğini birer eğlence gibi seyredeceksin!"

Altı çizilmesi gereken ikinci nokta da şu: Neyzen Tevfik aşırı içkiciliği ve yolunu sık sık "tumarhanelere" düşürmesiyle çevresinde esrik ve deli imgesi yaratmış bir insandır. Bu nedenle de verimleri esriklere, özellikle de delilere tanınan olağan hoşgörünün odağından görülmüş ve değerlendirilmiştir. Ercüment Ekrem Talu'nun gözlemi oldukça ilginç:

"... Bir kıt'a, bazen de bir beyitle bir şöreti katlederdin. Lakin tuhafı da şu ki, kimse de sana gücenmez, düşman olmaz, olamazdı. Sana mevzu olmuş olmayı iftihara vesile addedenleri bilirim."

Bütün bunlar Neyzen Tevfik'in "sözünün özgül ağırlığı"nı sıfıra düşürüyordu. Bu nedenle de ciddiye alınmıyor, dolayısıyla da verimleri işlevsiz kalıyordu. Şu sorulabilir: Ürünleri neden ondan bağımsız olarak ele alınmıyor ve kullanılmıyor? Bu soru'nun dolaylı olarak yanıtı az önceki açıklamalarla verildi. Ancak soruna yakından bakmak da yararsız olmayacak.

NEYZEN TEVFİK'İN ÇIKMAZI

Biliniyor: Tüm sanatçıların verimleri, alıcı önüne çıktıkları andan başlayarak, bağımsızlık kazanırlar. Üreticilerinin dünya görüşünden, yaşadıkları çağ ve toplumla üyesi bulundukları sınıftan, kişiliklerinden derin izler taşısalar da, özerktirler. Ürünle ilişki kurar çünkü tüketici, üreticisiyle değil. Anlamı da üreticinin niyetinden değil, gerçekleştirdiğinden (üründen) çıkarır. Kuşkusuz alımlama sürecinde ürünle sınırlamaz ufkunu. İletiyi daha iyi kavrayabilmek için ürünün dışına taşıdığı, pek çok alana ve bu arada üreticiye de uzandığı olur. Ama sonunda yine ürüne döner. Konuşan, bir şeyler söylemeye / iletmeye çalışan üründür de ondan. Bu nedenle de ürün, üreticisinden yalıtılarak ele alınır ve tüketilir.

Neyzen Tevfik'in durumu bir parça değişik. Ürünlerinin kişiliğinden bağımsız olarak düşünülmesini önleyen bazı özellikleri var onun. Bu özellikleri nedeniyle de verimleri

Öncelikle altı çizilmesi gereken nokta şu: Neysen Tevfik hiçbir zaman gerektiği anda söylememiştir sözü. Ortam ve koşulları dikkate almadan konuşmamıştır. "Dengeci" bir tutum takınmıştır her zaman. Olumsuz bulduğu kişi, kurum ve değerleri etkin oldukları dönemde değil, etkinliklerini yitirdikleri dönemde ele almış ve hicvetmiştir. Ürünleri zamandizimsel olarak ele alındığında açıkça görülür bu. Üstelik bunu yaparken bile önlem almış, durumunu sağlama bağlamıştır.

kişiliğinden yalıtılarak ele alınamamış sağlığında. Dolayısıyla da başkalarında de işlevsel değer kazanamamışlardır.

Söz konusu duruma sürüklenmesine yolaçan iki özelliği var Neyzen Tevfik'in; İlki yaşamı, yaşamının ürünlerini gölgede bırakması; ikincisi ise hicivde sınır ve ölçü tanınaması... Bu iki özelliği çıkmazını oluşturur Neyzen Tevfik'in. Ciddiye alınmaması da, ürünlerinin başka ellerde işlevsel değer kazanmasını da önler.

ÜRÜNLERİ YAŞAMININ GÖLGESİNDE KALMIŞ BİR HECCAV

Neyzen Tevfik'in ilginç bir durumu var: Ürünlerinden çok yaşamıyla ilgili toplamış bir sanatçı o. Toplum kurallarını bir yana itelemesi, para ve ün gibi çoklanca önemsenen şeylere kulak asmaması, başına buyruk ve içinden geldiği gibi yaşaması her kattan insana ilginç gelmiş. Ne "deliliğine" karar verilebilmiş, ne de "velliliğine"... Ölçüsüz içen, sokaklarda sızan, esriklikten dağıtan ve soluğu "tumarhaneler"de alan bu değişik insan hiçbir yere oturtulamamış. Ama serüvenleri büyük bir ilgiyle izlenmiş. Ortalama bireyinkine aykırı nitelik taşımaya karşın her davranışı doğal karşılanmış, yadırganmamış. Dahası yakıştırmalarla iyice zenginleştirilmiş. Sonunda da sıradan bir insan olmaktan çıkartılmış Neyzen Tevfik, "söylence kişisi"ne dönüştürülmüş. Ürünlerine de bu açıdan yaklaşılmış. Ölçüsüz içen, sokaklarda sızan, esriklikten dağıtan ve soluğu "tumarhaneler"de alan bir insanın verimleri olarak değerlendirilmişler. Doğal olarak da dile getirdikleri de-

ğil, dile getirilmiş biçimi önemsenmiş Neyzen Tevfik'in. Kimi, ne için hicvettiğine bakılmamış. Nasıl hicvettiğinin üzerinde durulmuş yalnızca.

Öte yandan yaşam biçimi bir tür dokunulmazlık da kazandırmış ona. Her şeyi ve herkesi hicvetme özgürlüğü tanınmış, bağışlanmış ona. Yöneticilerin en küçüğünden en büyüğüne tümünü hicvedebilir. Ama hiç kimse kalkıp da kulağını çekmez. Oysa onun söylediklerinin değil tümünü, binde birini söyleyenlerin başına olmadık işler gelir.

"Hicvetme özgürlüğü"nü ödence karşılığı elde etmiş bir heccav değil o. Tam karşısı, kendisine sınırsız denilebilecek hicvetme özgürlüğü bağışlanmış bir heccav o. Ürünlerinin bu özgürlüğü bağışlayanları tedirgin etmesi için hiç bir neden yok ortada. Yaşam biçimi ciddiye alınmamasını önlediği için, ürünlerine, dost toplantılarında kullanılabilecek eğlencelik gözüyle bakılıyor.

Heccavın evcilleştirilmesi olarak görmemek gerekiyor bu durumu. Sargut Şolçun bir yazısında, şunları söylüyor:

"... Özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerde, 20. yüzyılın sonunda burjuvazinin kendisiyle alay ederek ya da kendisiyle alay eden kalemlerin varlığını hoşgörüyle karşılayarak kendisine yönelmiş silahı etkisiz hale getirmeye çalıştığını ve bunda da başarılı olduğunu görüyoruz. Hatta emperyalist aşamada burjuvazi, kendisine saldıran hiciv yazarlarını ödüllendirmiştir de. Bu durum, küçük burjuva-radikal yazarların kendilerini 'toplumun hokkabazları' (Heinrich Böll) gibi görmelerine de 'vicdan muhasebesi' yapmalarına

yolaçmıştır."

Neyzen Tevfik'in durumu buradakinin değişik. Onun hicviyeleri hiçbir zaman korkutucu bir silah olamadı çünkü. Ona gösterilen hoşgörü, "meczulbala" gösterilen olağan hoşgörüdür.

SINIR VE ÖLÇÜ TANIMAYAN BİR HECCAV

Neyzen Tevfik'in heccav olarak en belirgin özelliği hicivde sınır ve ölçü tanımamasıdır. Hicvetmedik hiçbir şey bırakmadığı gibi, yandaş olduklarını kısa bir süre sonra karşısına almaktan da kaçınmamıştır. Bu yüzden de ne'den yana ve ne'ye karşı olduğu hiçbir zaman anlaşılamamıştır. Dün ak dediğine bugün kara demesi, dün olumlu bulduğunu bugün olumsuzlaması söylediklerinin ciddiye alınmasını önlemiştir. Tutum değiştirmeleri düşünsel bir temelden yoksun çünkü. Olumlu bulurken de, olumsuzlarken de herhangi bir değer dizgesine yaslanmaz o. Hicivle ulaşmayı tasarladığı bir yer yoktur. Araç olarak görmez hicvi. Amaçtır onda hiciv. Hicvedilecek bir şey yakaladı mı, sözü dediğe koymadan edemez. Nesnesini yer, dahası batırır. Hem de büyük bir ustalikle yapar bunu. Olmaması gerekeni dile getirdiği olur. Ama olması gerekeni sezdiremez. Çünkü o konuda duru bir görüşü yoktur. Bir dünya görüşüne, bir değer dizgesine bağlı değildir de ondan!

Örnekleri çok bunun. Sözgelimi yakın dostu Refi' Cevad Ulunay için şöyle bir dörtlük yazar:

NERDELER?

O arkadaşları sormuştu:

Nerdeler? Ulunay,
Bunun cevabını Neyzen verir
misin?
— Hay hay!
Hayâ edenleri gurbette dönmedi
yurda,
Utanmayanları döndü ve hepsi
de burda!¹⁰

Ulunay'ın 150'liklerden olduğu göz önünde tutulunca hicviyenin yerindeliği anlaşıyor. Ancak nereye ulaşmak istendiğini kestirmek güç. Çünkü geçmişinden ötürü bir insan aşağılanıyor burada. Şimdişine ilişkin hiçbir şey söylenmediği için de elde edilmek istenen sonuç belirsizleşiyor. Öte yandan yaşamında önemli bir yeri bulunan ve adından her zaman saygıyla sözettiği Mehmet Akif Ersoy için yazdı-

ğı hicviye de böyledir. Yani anlam-sızdır:

ŞAKA

Herkes gibi sen de tosunum sıç
Safahat'a
Baytarlığı öğren ameliden
nazariden,
Hayvanlığı teşrihe özen kaz gibi
durma;
Geç esfel-i âzaya amud-ı
fıkariden.
Aşık Ömer'i, Dertli'yi,
Koroğlu'nu belle;
Al felsefe-i şî'ri müverrih
Taberi'den,
Ol rütbe çalış ey har-ı danâ-yı
belâhet,
Eşşekliğe kaftan biç Efendi
güderiden!
Fikrinde senin varsa eğer-millete
hizmet,
Hemcinsini kurtar şu vebâ-yı
bakariden.¹¹

Düşünsel tutarsızlıklarına en güzel örnek, Hitler faşizmi karşısındaki tutumu. Cahit Irgat, "Çok Yaşasın Ölümler" adlı anı dizisinde şunları söylüyor:

"... İkinci harbin ortalarıydı. Alman orduları zaferden zaferle koşuyordu. Nedense Hitler'e tutkundu üstad o sıralar... Ama Alman orduları kuşatılıp geriledikçe, o da gerilemeye, Hitler sevgisi erimeye başlamıştı. Bir şeyi tutturdu mu tutturur, ertesi gün de yüz seksen derece dönüverirdi... Nedeni yoktu bunun, öyle işte..."¹²

Gerçekten de İkinci Dünya Savaşı boyunca Hitler karşısında susan Neyzen Tevfik, 1945'de, yani Hitler faşizminin kesin yenilgiye uğratıldığı ya da uğratılmak üzere olduğunun açıkça ortaya çıktığı günlerde şöyle bir dörtlük yazar:

Bay Hitler'e yaralandı, dediler.
Menhus yıldız çabuk doğar
dulunur;
Sen köpeğe kuduz de de geçiver,
Nasıl olsa bir öldüren bulunur.¹³

Bir dünya görüşüne yaslanmaktan, bir değer dizgesine bağlanmaktan kaynaklanan bu tutarsızlıklar da ciddiye alınmasını önlemiştir Neyzen Tevfik'in. Doğal olarak da işlevsizliğe yargılanmıştır ürünleri. Onun hicvinde ne sınır vardır çünkü, ne de ölçü. Bu yüzden de ne dediğini bilmeyen, anı anını tutmaz bir kişi olarak görülmüş ve ürünleri de bu kişiliğin odağında değerlendirilmiştir.

EŞREF VE NEYZEN TEVFİK

Görüldüğü gibi Neyzen Tevfik'in ürünlerinin kişiliğinden yalıtılarak düşünülmemesinin de, "sözünün özgül ağırlığı"nın sıfır noktasında bulunmasının da nedeni bir: Kişiliği, kişiliğinin itelemesiyle benimsemediği yaşam anlayışı ve sürdürdüğü yaşam biçimi ile bir değer dizgesine yaslanmaması... Bu nedenlerden ötürü sözüne değer verilmemiş, eylediklerine de ne yaptığını bilmez bir insanın davranışları olarak bakılmış. Böylelikle de o bilinçli olarak ürettiği imgenin ağırlığı altında ezilmiştir. Kısacası ciddiye alınmamış, ciddiye alınmamak için elinden geleni yapmış ve sonunda da amacına erişmiştir.

Neyzen Tevfik'in yetişmesinde emeği büyük bir sanatçı olan Eşref'le karşılaştırarak vargımızı somutlamaya çalışalım şimdi de.

Yineleyerek söyleyelim: Eşref, her yönden tutarlı bir sanatçı olduğu için ürünleri önemli işlevler yerine getirmiştir. Hicviyeleri hicvettiği kişileri tedirgin ederken, onlara tepki duyanları da tutum almaya zorlamıştır. Kuşkusuz zaman zaman Eşref'in de tutum değiştirdiği olmuştur. Ancak dün söylediğini bugün yalanlamak biçiminde değil bu. Onda ki tutum değişikliği, temeldeki düşüncenin bir gereğidir. Ondan sapmak ya da onu yadsımak söz konusu değildir. Düşünce-tutum ilişkisi açısından uyumsuzluk değil uyum, tutarsızlık değil tutarlılık ilişir göze Sözgelimi Eşref, yıllar yılı, II. Abdülhamit'le baskıcı yönetimine karşı mücadele etmiştir. Bu yüzden de türlü baskılara göğüs germek zorunda kalmıştır. Aynı Eşref, II. Abdülhamit yönetimini yıkan İttihat ve Terakki'cilere de savaş bayrağı açmıştır. Oysa II. Abdülhamit'e karşı çıktığı dönemde onlarla yakın ilişki içerisindeydi.¹⁴ Onları destekliyor, onlara arka çıkıyordu. Yüzeysel bir bakış, iki tutum arasında açık bir çelişki bulunduğu sonucuna ulaşabilir. Nedir ki yanlış olur bu. Çünkü Eşref, II. Abdülhamit'e karşı çıkarken de, İttihat ve Terakki'cilere savaş bayrağı açarken de aynı görüşlerin savunucusuydu: Özgürlükçü ve çağdaşlaşmacıydı.¹⁵ Görüşlerinin yaşama geçmesi için II. Abdülhamit yönetiminin yıkılmasını ve Meşrutiyet'in ilanını yeterli görmüş; bu yöndeki çabalara da omuz vermiştir. Nedir ki yönetim değişikliği beklentilerinin karşısı sonuçlara yolaçınca, omuz verdiklerine karşı çıkmaktan da ka-

çınmamıştır. Onun için önemli olan kişiler değil, ilkelerdir çünkü. Kişisel tasarımda ne II. Abdülhamit ve yönetimi ile, ne de İttihat ve Terakki'cilerle bir alıp veremediği vardır. Önemsemediği tek şey, ülkeyi esenliğe kavuşturacağına inandığı düşüncelerin yaşama geçmesidir. Buna engel olan her şey, kimden kaynaklanırsa kaynaklansın, karşı çıkılması gerektirir onun için. Bu nedenle de tutum değişikliğinin düşünsel bir temeli vardır onda.

Düşünsel ve tutumsal tutarlılığı nedeniyle Eşref, ciddiye alınan bir sanatçıydı. Söyledikleri hem karşı çıktığı, hem de yandaş olduğu güçlerce önemseniyordu. En geniş anlamı ile yaşamı ciddiye alıyordu çünkü. Ciddiye aldığı için de, ciddiye alınıyordu. Dolayısıyla da vurduğu yerden ses getiriyordu.

Eşref'teki niteliklerden yoksun bulunan Neyzen Tevfik ise, ciddiye alınmıyordu. Nasıl alınsın? Gerek yaşam biçimi, gerekse de düşünsel ve tutumsal tutarsızlıkları ile hiçbir şeyi ciddiye almadığını haykırıyordu. Ciddiye almayanın ciddiye alınmaması ise son derece doğal. Üstelik Neyzen Tevfik ciddiye alınmak için elinden geleni de yapıyordu. Sonuçta amaçladığına ulaşmış, ciddiye alınmamayı başarmıştır.

Yetmiş dört yıllık uzun yaşamı boyunca iki kez ciddiye alındığı görülüyor Neyzen Tevfik'in: II. Abdülhamit'in "zaptiyeleri" ile İstanbul Valisi ve Belediye Reisi Lütfi Kırdar'ca...

İlk olay, medrese öğrenimi için gönderildiği İstanbul'da gelir başına. Yirmi beş yaşlarındadır İzmir Mevlâhane'sinde tanıdığı aydınların etkisi ile yönetime düşman kesilmiştir. Bu tutumunu İstanbul'da da sürdürür. Özellikle esirlik anlarında yönetime karşı uluorta konuşur. Tanıyanlarının uyarılarına karşın bildiği gibi davranmaktan vazgeçmez. Sonunda gözaltına alınır ve "Zaptiye nezareti"nde bol sıkıntılı sorgulamalarla dolu birkaç gün geçirir. Salındıktan sonra da ülkeden kaçır. Soluğu Mısır'da alır. Yaşamında büyük bir yeri var bu olayın. Bir dönüm noktası niteliği taşır. Her şey gibi sözün de ödencesinin bulunduğunu bu olayla öğrenir çünkü. Seyir ücretsizdir, ama yorum ücretine bağlıdır. Bu kavrayış, "sözünün özgül ağırlığı"nın sıfırlamanın yollarını aramaya yöneltir onu.

İkinci olayda ise Kırdar'a karşı yazılan ve kendisine yakıştırılan

hicviye yüzünden Konservatuvar'dan aldığı aylık (yardım) kesilir. Bu olayda, sözcüğün gerçek anlamıyla "kazaya kurban gitmiştir". Lütfi Kırdar, Neyzen Tevfik'in nasıl bir insan olduğunu bilmediği için hicviyeyi ciddiye almış ve aylığını kestirmiştir. Recep Bilginer de bu gerçeğin altını çizer ve şunları söyler:

"Neyzen'i çekemeyenler ya da Dr. Kırdar'a yaranmak isteyenler başlarlar jurnala. Dilden dile dolaşan şu dizelerin Neyzen'e ait olduğunu söylerler:

İstanbul'a vali olan her gelenin
Kimi dağdan kimi kırdan geldi

Dr. Kırdar, İstanbul'un havasını henüz bilmediği, bir de Neyzen'in yergilerinin hoşgörüsüyle karşılanması gerektiğini bilmediği için maaşını kestirir."¹⁶

Nasıl bir insan olduğu kendisine anlatılınca da "hata"sını düzeltir. Neyzen Tevfik'in bu durumunu çok iyi özetler Hasan Ali Yücel ve şunları söyler: "Neyzen gibi feleğe vergi ödemiş insanların kızgınlıklarına kırlmak, sahidene çiğlik olur."¹⁴

"ÖDENCESİZ ÖZGÜRLÜK"ÜN SONUCU: İŞLEVSİZLİK

Neyzen Tevfik'in "sözünün özgül ağırlığı"nın sıfıra indirerek ciddiye alınmasını önleyen etkenleri sergiledik. Toparlayarak yineleyelim: Sözü gerektiği ortam ve koşullarda söylememesi; bilinçli olarak yarattığı imgenin olumsuzluğu; yaşamının, ürünlerini gölgede bırakması; hicivde ölçü ve sınır tanımaması, diğer bir deyişle de bir değer dizgesine yaslanmaması... Bunların tümünün art tasarımı ise "ödencesiz özgürlük arayışı" yatıyor.

Yetmiş dört yıllık uzun yaşamı boyunca iki kez ciddiye alındığını belirttim Neyzen Tevfik'in. "Kazaya kurban gittiği" olayı bir yana bırakalım. Yirmi beş yaşlarındayken başından geçen ilk olay özgürlükle zorunluluk arasındaki ilişkinin ayırıcısına varmasını ve ödencesiz özgürlüğün olanaksızlığını kavramasını sağlamıştır. Oysa "... yaratılışının meyelanına uygun hür, serazat, hudsutsuz bir ufka muhtaç" bir insandır o.¹⁸ Sözkonusu olay, ödencesini vermeden, böyle bir ufku ele geçirmenin olanaksızlığını öğretmiştir ona. Aradaki çelişkiyi çözmek için "üçüncü yol" arayışına girmiş

ve sonunda aradığını da bulmuştur: Ciddiye alınmamak için elinden geleni yapmıştır. "Sözünün özgül ağırlığı"nın sıfıra indirmiştir bununla. Ama gereksindiği hicvetme özgürlüğü de bağışlanmıştır ona. Bu özgürlüğü kullanarak ürettiklerinin bağışlayanları tedirgin etmesi için hiçbir neden yok ortada. Bağışlanan kolaylıkla geri alınabilir çünkü. Haklı olarak şunları söyler Cemil Meriç:

"Ney'inden yıldız yıldız nagmeler, kaleminden şimşek şimşek mısralar dökülen bu coşkun sanat adamı neden edebiyatı fetheden bir şöhrat olamadı? Kaderi ipek bir kumaş gibi işleyen büyük aksiyon adamları yanında ruhu ipek bir kumaş gibi örseleniveren faniler var. Gönülleri meçhulün ve erişilmez özlemiyle tutuşan bu ezeli mağluplar için dünyamız tahammül edilmez bir gurbettir. (...) Kamus'un ölü ve renksiz kelimelerinden pırl pırl ve dipdiri bir kainat yaratabilmek yavuz bir irade, yalçın bir sabır ve geniş bir kültür işi...

Hicvin bir giyotin bıçağı keskinleştiği çağlar var. Juvenal'in kalemi Sezar'ların sırtında saklayan bir kamçıdır. Dante'nin 'Cehennem'i kutsal kitaplarınkinden çok daha korkunç... Tarih mahkemesinin verdiği idam hükümlerini çok defa hiciv infaz eder, bazen de tarih susar, hiciv konuşur. Zalimlere ecel teri döküren o intikamcı ilahe, dem olur içli bir anne kadar munisleşir ve bir Don Kişot yaratır. Doğuda hicvin salaş tiyatrolarındaki kaleler gibi köksüz oluşu, bir dava temeline dayanmayışındandır. Şairin kanı ile imzalamaya yanaşmaya-çağı hicviyeler asırların mahkemesinde birer yalancı şahit kadar itibarsızdır. (...)

Neyzen'in hayatı akiye koğuşlarıyla meyhaneye masaları, cinnetle deha arasında mekik dokumakla geçti. Gelenekler onun serâzat ruhunu çeklik bir korse gibi sıkıyordu. Hayalinin geniş kanatları, sokaktaki insanları gibi yürümesine, günahlarıyla zaafı büyük ve bâkir ruhların kanat çırpıtı göklere yükselmesine engel oluyordu. Şarklıydı: Derisine samsan doldurulan Mansur'ların hatırası elbette rüyalarını zehirleyecekti. Don Kişot'un azameti ve asaleti, şerri kılıç kuvvetiyle yenebileceğine inanmasından gelir. Bu nikbinlik yoktu Neyzen'de... Onda ne Fikret'in feragatkâr ruhu, ne Akif'in karakter salâbeti, ne de Namık Kemal'in zorlu iradesi vardı. Mısrarını şimşeğe benzettik; yıldırım olmayan bir şimşek... Yani havai fişeklerin fani pırlıtsı. (...) Biz coş-

kun zekasını alkol kadehlerinde boğan bu hasta şairin hatırasını, daima şefkatle ve sevgiyle anmakta devam edeceğiz."19

Ulaştığı sonuçtan, "ciddiye alınmamaktan", hoşnut olduğu söylemez Neyzen Tevfik'in. Bilerek, isteyerek hazırlamış da olsa onu, böyle bu. Her insan gibi o da yaşamının dökümünü yapmayı gereksinmiş günün birinde. Ve gerçekliğinin bilincine varmış. Akıntıya kürek çektiğini, verimlerine eğlencelik gözüyle bakıldığını kavramış. Bu kavrayışın burukluğuyla da şunları söylemiş: "(...) Ben önüme gelene sövüyorum (...) Bana bir şey yapmıyorlar... (...) yoksa bunlar beni adam yerine mi koymuyorlar?" Acı, ama kaçınılmaz bir son. Sözü işlevi ile özgül ağırlığı arasında doğru orantılı bir ilişki var çünkü. Sözü'nün özgül ağırlığını sıfıra indirmeyi amaçlayan bir insanın buraya çıkması son derece doğal! ■

- 1- Hüseyin Şehsuvaroğlu, "Neyzen'le Hastanede Bir Hafta", Neyzen Tevfik (Hayatı-Hatıraları-Şiirleri), der. Hilmi Yücebaşı, 6. B, İstanbul 1976, Yelken Matbaası, s. 128.
- 2- Abdülhak Adnan Adıvar, Tarih Boyunca İlim ve Din, C: I, İstanbul 1944, Remzi Kitabevi, s. 162.
- 3- M. Turan Tan, "Şiir Kurbanları, Eza ve Ceza Gören Şairler", Tan, 13.8.1939.
- 4- Agy.
- 5- Agy.
- 6- Mehmet Ergün, "Eşref ya da 'Özgürlük Tutkusu'", Türkiye Yazıları, S: 58, (Ocak 1982), s. 20.
- 7- Neyzen Tevfik Kolaylı, Azâb-ı Mukaddes, Birinci Kitap, Hazırlayan: İhsan Ada, İstanbul 1949, Onan Yayınevi, s. ix.
- 8- Ercüment Ekrem Talu, "Neyzen'in Kaybı Karşısında", Neyzen Tevfik (Hayatı-Hatıraları-Şiirleri), s. 240.
- 9- Sargut Şölçün, "Tarihsel Açıdan Hiciv ya da 'Satire'", Türkiye Yazıları, S: 58, (Ocak 1982), s. 38.
- 10- Neyzen Tevfik Kolaylı, agy, s. 176.
- 11- Agy, s. 146.
- 12- Cahit Irgat, "Çok Yaşasın Ölüler", Akşam, 7.7.1968.
- 13- Neyzen Tevfik Kolaylı, agy, s. 177.
- 14- Şerif Mardin, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908), Ankara 1964, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 35.
- 15- Mehmet Ergün, agy, s. 21.
- 16- Recep Bilginer, "Neyzen Tevfik", Yazko Edebiyat, C: 4, S: 24, (Ekim 1982), s. 85.
- 17- Hasan Ali Yücel, "Üç Hür Tıp", Cumhuriyet, 13 Şubat 1953.
- 18- Muhiddin Kutbay, "Neyzen'in Hayatı ve Maceraları", Neyzen Tevfik (Hayatı-Hatıraları-Şiirleri), s. 82.
- 19- Cemil Meriç, "Neyzen Tevfik İçin", Neyzen Tevfik (Hayatı-Hatıraları-Şiirleri), s. 36-37.

KAYNAK YAYINLARI

Halil Berktaş
KABİLEDEN FEODALİZME
(625 TL)

Ayşe Kilimci
SEVDADIR HER İŞİN BAŞI
(200 TL)

Dieter Forte
MARTIN LUTHER ve THOMAS MUNZER
ya da
MUHASEBENİN BAŞLANGICI
(450 TL)

Bertold Brecht
AŞK ŞİİRLERİ
(250 TL)

Halil Berktaş
CUMHURİYET İDEOLOJİSİ ve FUAT KÖPRÜLÜ
(200 TL)

Turan Güneş
ARABA DEVRİLMEDEN ÖNCE
(200 TL)

Nuri Yıldırım
ULUSLARARASI ŞİRKETLER
(450 TL)

İlber Ortaylı
OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA ALMAN NÜFUZU
(425 TL)

David Hume
DİN ÜSTÜNE
(450 TL)

Christopher Hill
1640 İNGİLİZ DEVRİMİ
(180 TL)

G.V. Plehanov
TARİHTE BİREYİN ROLÜ
(200 TL)

Mahmut Goloğlu
DEMOKRASİYE GEÇİŞ
(700 TL)

İsteme Adresleri:

Babiali Cad. No. 16 (Pak Han), Kat. 4, No. 401-402
Cağaloğlu, İstanbul
Konur Sokak, 14/24, Kızılay - Ankara
İstanbul Dağıtımı: Say, Deniz, Barış, Özgür, Bilgi
Ankara Dağıtımı: Can
İzmir Dağıtımı: Şentürk

yazko **somut**

HAFTALIK SANAT, EDEBİYAT KÜLTÜR DERGİSİ

• karşılığını
sanat
edebiyat
ve
kültürle
öder

• gazete boyu
12 sayfa
70 liradır

• cuma günleri
tüm
bayilerde

Abone Koşulları: 6 aylık: 1750 lira, 12 aylık: 3500 lira
YAZKO P.K. 442 Sirkeci - İstanbul

GAZETECİ OLUNMAZ GAZETECİ DOĞULUR

■ Şinasi Nahit BERKER

Şinasi "ezeli" ve "ebedi" gazetecidir.
Sami Özerdim
(Bir eleştirisinden)

Atatürk'e Verdiğim Söz!..

YIL 1933...
Pembe Köşk... İsmet Paşa
Başbakan... Ömer İnönü ile
Erdal İnönü'nün sünnet düğünleri
yapılıyor...

Saat 20'de Atatürk düğünü şeref-
lendirdi... Ömer'le Erdal'a birer al-
tın saat hediye etti. Erdal rahatsız-
lanmıştı, yatak odasına çıkardılar...
Ömer daha bir süre salonda kaldı...
Atatürk beraberinde Sayın Afet İnan
ve yaverleriyle gelmişti...

Daha sonra, saz heyeti ile birlik-
te şarkıcı hanımlar, beyler geldi...
Eğlence başlamıştı... Ben ablam Le-
ziz ile birlikte yakını olduğumuz
Sayın Mevhibe İnönü'nün yanında
oturuyorduk. İsmet Paşa Atatürk'le
sohbet ediyordu. Saat ilerlemişti.
Ömer'i de yatak odasına çıkardılar.

Vakit gece yarısını çoktan geç-

mişti. Ben bir çocuk olarak toplan-
tıda yapayalnız kalmıştım. İlk defa
bu kadar yakından gördüğüm Ata-
türk'ün yüzüne baka baka büyülen-
miştim sanki. Bir türlü toplantıyı
terketmek istemiyordum. Daha doğ-
rusu içimden gelmiyordu...

O kadar geç saatte bir çocuğun
tek başına toplantıda kalması Ata-
türk'ün dikkatini çekmiş olmalı ki,
eliyle işaret ederek beni yanına ça-
ğırdı. Sol dizine yasladı beni. Soru-
lara başladı:

- Adın ne senin?
- Şinasi!..
- Kaç yaşındasın?
- 13.
- Hangi okula gidiyorsun?
- Gazi Lisesine.
- Kaçınıcı sınıftasın?
- Orta iki.
- İlerde ne olacaksın?
- Gazeteci.
- Gazeteci olursan hep doğruyu
yazacaksın. Söz mü?
- Söz!..

Şimdi 44 yıllık gazeteciyim ve

Atatürk'e verdiğim sözü daima tut-
tum!...

* * *

Uyarı!...

Rüzgarlı Sokakta, Ulus'un kapı-
sında, kışta kıyamette, martta ka-
ta, altı ay beklemiş, nihayet bir
esref saatinde, Falih Rifki Atay'ın
huzuruna çıkabilmişim... "Le
Monde" gazetesinden bir başmakale
tercüme ettirdi, okudu, beğendi,
sağlı sollu, genel kültürümüzü yokla-
dı, zile bastı, odacı geldi:

- Bana yazı işleri müdürünü ça-
ğırın, dedi...
- Mümtaz Faik Fenik geldi:
- Şinasi Bey bizimle çalışacak..
- Yerini gösterin, kendisine iş verin!..
- Peki efendim...
- Mümtaz Bey önde, ben arkada
çıkiyorduk ki, Falih Rifki Atay ses-
lendi:
- Şinasi Bey!..
- Döndüm... Falih Bey:
- Mesleğe girdiniz, muvaffaki-
yetler... Yalnız şunu söyleyeyim ki,
gazetecilik, insanı devlet başkanlığı-
na da götürür, sehpaye da!...

* * *

Dört Başlı Mamur Bir Gazeteci!

Hemen çalışmaya koyuldum...
Hem de ne çalışma!.. Ne iş verirler-
se yapıyordum. Daha önceleri de,
yani resmen işe başlamadan önce,
Ulus Gazetesine münasebet düştük-
çe haftada bir yazılar yazardım. Ve
hepsi yayınlanırdı. Bu yazıları oku-
yup aklında tutan gazetede tek kişi
çıktı: Kemal Zeki Gencosman! Ga-
zetede çalışmaya başladıktan sonra
bir gün: "Demek o yazıları yazan
sendin ha!.. Hele o 'Madame Curie'
yazını ömrüm boyunca unutmaya-
cağım." demişti. Doğrusu gazetede
beni daha da coşku ile çalışmaya
sevkedene Kemal Zeki Gencosman
olmuştu. Ötekiler yalnız iş buyuru-
yor ve her dedikleri yapıyordu.

Tercüme, röportaj, bibliyograf-
ya, hikaye, önemli haberler, sırasın-
da meclis muhabirliği, polis muha-
birliği...

Meslektaşım ve dostum Mehmet
Kemal bir yazısında aynen belirt-
miştir:

"—O zamanlar, Ulus Gazetesinde
en aşağı beş altı yazısı, imzasıyla çı-
kardı Şinasi Nahit Berker'in..."

Bazı bazı gece sekreterliği de ya-
pardım... Herhangi birinin işi çıkın-
ca...

O sıralarda edebiyatla ilgili CHP'
li milletvekilleri de gazeteye gelip
giderlerdi... Bunlardan Suud Kemal
Yetkin odama geldi:

"—Yazılarınızı ve tercümelerinizi
çok beğeniyorum... Benim çok sev-
diğim bir Fransızca roman var. Onu
tercüme eder misiniz? Ben Falih
Rifki Beyle konuştum. Gazetede
hemen tefrika edilecek!..."
— Başüstüne efendim!...

Kitabı bırakıp gitti... Kitabın asıl
adı: Ordination!

Suud Kemal Yetkin Türkçe adını
peşinen koymuştu: Yükseliş!...

O günkü işlerimi bitirdikten son-
ra, kitaba şöyle bir göz attım. Baş-
tanbaşa psikolojik tahlillerle dolu
bir roman. Hiç anlayamadığım yer-
leri bile vardı. Garip garip psikolojik
terimler!

Ertesi sabah gazeteye gittiğimde
bir de baktım, birinci sayfadan bir
anons: Yükseliş. Yeni romanımız.
Yarın başlıyoruz. Çeviren: Şinasi
Nahit Berker.

Şaşırdım kaldım... Hemen maki-
ne başına geçtim... Tercüme etmeye
başladım...

Üç dört tefrika çıktı. Fakat tanı-
dıklardan olsun, tanımadıklardan
olsun sitem dolu sözlerle karşılaştım.
Hele her zaman saygı duydu-
ğum Kemal Zeki Gencosman da
"Bula bula bunu mu buldun tercü-
me edecek roman" deyince çok üzül-
düm... Romanın gerçekten ne Fran-
sızcası, ne Türkçesi bir anlamsızlık-
tan başka bir şey değildi. Fakat
Suud Kemal pek memnundu... Ro-
manın tercümesi pek güzel gidiyor,
diye iltifat edip duruyordu.

Tanıdık tanımadıkların sitemle-
rinden bıkmıştım artık... Kararımı
verdim...

O zamanlar, Rüzgarlı Sokak ve
çevresi barlarla doluydu. Ben kitabı
bir yana bıraktım. Başladım civar
barlardaki hayatı anlatmaya: Hü-
meyra adında bir bar kıızıyla ahbap
da oldum... Ve onun başından ge-
çenleri yazmaya başladım.

Yükseliş adı devam ediyordu
ama, hiç ilgisi yoktu aslıyla... Ve ta-
nıdık tanımadık herkesten tebrikler
yağlıyordu... Roman 70 gün kadar
sürdü...

Ve Suud Kemal Yetkin her kar-
şılaşmamızda:

— Tercüme fevkalade gidiyor,
diyordu... Çünkü tefrikayı okuduğu
yoktu!...

Edebiyat Sayfası

Yıl 1943-1944... O zamanlar,
Ulus Gazetesinde haftada bir, ayrı
ayrı günlerde Edebiyat ve Ekonomi
sayfaları yayınlanırdı. Ekonomi say-
fasını kimler çıkarırdı şimdi hatırla-
mıyorum ama, Edebiyat sayfasını
hazırlayan kurul şöyleydi:

Nurullah Ataç, Ahmet Hamdi
Tanpınar, Suud Kemal Yetkin, Sela-
hattin Batu. Ve her hafta, Edebiyat
sayfasında Orhan Veli'nin bir şiiri
çıkardı. Doğrusu pek güzel şiirlerdi.
Münasebetli münasebetsiz bir sürü
uzun yazı arasında Orhan Veli'nin
şiirleri bir pırlanta gibi parlardı say-
fada. Ve Orhan Veli o zaman için
iyi bir para olan 10 lira alırdı hafta-
da. Gel zaman git zaman, nereden
çıktı ise, Tahsin Banguoğlu kurula
girdi. Ve ne yaptı ne ettiyse, o za-
mana kadar olmayan bir başkanlık
kurulu kurdu: Ve hemen kurula
başkan oldu...

Başkan olduğu gün de kurul üye-
lerine baskı yaparak, Orhan Veli'nin
şiirlerinin Edebiyat sayfasına girme-
sini yasakladı... "Solcu" damgasıyla.
Orhan Veli pek renk vermedi, Edebi-
yat sayfasında da okunacak hiçbir
şey kalmamıştı...

Orhan Veli'yi seven biz yakınları
ise, cânım şiirlerinden mahrum kal-
dık diye, onun da haftada aldığı 10
lirası kesildi diye üzüliyorduk...

Tek tesellimiz, Nurullah Ataç'ın
bu karar üzerine kurul üyelerine sö-
vüp saydıktan sonra "o kafadaki" in-
sanların sayfasına yazı yazmayaca-
ğını belirtip odadan çıkıp gitmesi
oldu!...

İki hafta sonra da Edebiyat say-
fası kaldırıldı. Çünkü sayfada artık
okunacak bir şey kalmamıştı. Ve

çünkü Tahsin Banguoğlu sayfanın
içine okumuştı!...

* * *

Yazmaktan
Vazgeçmeliymişim!...

Yıl 1955... Ankara'da Demokrat
Parti'nin büyük kongresi var... Tabii
İstanbul'un kalburüstü bütün gazete-
cileri de Ankara'ya taşınmışlar...
Kongrenin öğle tatilinde rahmetli
kardeşim Doğan Nadi, Şevket Ra-
do ve ben Karpiç'in bahçesindeki
Amerikan barda demleniyoruz. O
gün de Ulus Gazetesinde, sonradan
aylarca hapis yatmama sebep olan
şu fıkra çıkmış:

"Seyhan Barajının açılışı nutkun-
da, Başvekil Adnan Menderes mu-
halefeti itham ederek şu kelimeleri
sıralamışlar:

"—Sahte ihtilalcı, adi ve alçak if-
tiracı, tedhişçi, sabotajcı, yalancı,
nifakçı... vs. vs..."

"Bütün bunlar hadi neyse ne...
Lakin bir tabirleri var ki, ömür val-
lahi:

"—Siyasi sapık!
"İyi ama, muhterem efendim,
herkes de cinsi sapık olacak değil
ya!..."

Söz döndü dolaştı bizim bu fık-
raya geldi... Doğan Nadi bayılmıştı
hicvimize... Fakat Şevket Rado'nun
suratı bir karıştı. Döndü bana ne de-
di bilir misiniz?

— Şinasi Bey, sizin yerinizde ol-
sam bu rezil fıkradan sonra yazı
yazmayı bırakırdım.

— Şevket Bey, ben de sizin yeri-
nizde olsaydım yazı yazmaya hiç
başlamazdım!...

Sungur Yayınları

GECELERİN VEZİRİ

Catherine Hermary-Vieille

Türkçesi : Hüseyin Boysan

roman

1981 Femina ödülü

Bütün Kitapçılarda 350.— TL.

FOLKLOR NEDİR NE DEĞİLDİR

■ Afşar TIMUÇİN-Gulay AYDIN

FOLKLOR dediğimiz bilgi alanı kuramsal yanından çok uygulamalı yanıyla ilgi uyandırır. Folklor sözü bize çok zaman bir türküyü, bir dansı, bir kilimi, bir tahta kaşığı düşündürür ya da bunlarla ilgili bir gösteriyi ya da bir sergilemeyi düşündürür. Buna göre folklor yapmak halkın sanat ürünlerini yaşatmak ve saklamak diye düşünülür. Folklor etkinliklerinin heyecanı folklor nedir ve ne değildir sorusunu unutturuyor çok zaman. Düşüncede doğrulanmamış eylem, düşünceyle sürekli olarak denetlenmemiş eylem, yanlışla açık eylemdir. Nitekim gelişigüzel gerçekleştirilen folklor etkinliklerinden hangisinin gerçek anlamda folklorla ilgili olduğu sorusu da önemli bir sorudur.

En küçük toplumsallığın oluşmasından bu yana halk değerleri var. Buna karşılık bunlarla ilgili araştırmayı içeren folklor bilimi ya da bilgisi oldukça yeni. Gene de bir araştırma alanı olarak folklorun kökenlerini ya da ilk biçimlerini en eski zamanlarda bulmak olası. Ünlü yunan tarihçisi Herodotos'u ilk folklor araştırmacısı olarak belirlersek yanlış yapmış olmayız. Herodotos o yılmak bilmez gezgin ruhuyla Kıta Yunanistan'ından büyük Yunanistan'a, Asya'dan Afrika'ya uzanan yolculuklarında yüzyüze geldiği halkların yaşayış ve inanış biçimlerini saptamaya çalışırken ilk folklorcu olmuştur. XVII. yüzyılda yapılan bazı çalışmalar, örneğin İngiliz yazar Thomas Brown'un, Fran-

sız yazarı Jean-Baptiste Thiers'in boşanmalarla ilgili araştırmaları tam tamına folklorla ilgilidir. XIX. yüzyıl folklorun bir bilim ya da daha çok bir bilgi alanı olarak kurulmaya başladığı yüzyıldır. Birçok Avrupa ülkesinde halk değerleriyle ilgili araştırmalara yönelik kurumların kurulması özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında olmuştur.

İngiliz yazarı William Thoms'un 1846'da bir dergiye yolladığı bir mektupta kullanmış olduğu "folklor" sözcüğü "folk" yani halk'la "lore" yani bilgi'nin birleşmesinden oluşmuştur. Bu iki sözcük bu bilgi alanının ne olup ne olmadığını sezmeye bize bir kolaylık sağlasa da onun konusunu bir çırpıda duyuramaz, halk sözcüğünün kaygan ya da çokanlamlı olması bize bu yolda engeller çıkarır. Bu yüzden, kuramsal düzeyde bir folklor araştırmasına girerken ve bu yolda doğal olarak ilk adımı folklor nedir sorusuyla atarken en önce yapılması gereken iş halk sözcüğünden ne anladığımızı ya da daha doğrusu ne anlamak gerektiğini belirlemek olmalıdır. Folklor araştırmasında bu çaba zor da olsa zorunlu bir çabadır.

Sözlükler "halk" tanımını ister istemez ulus ve toplum tanımlarına yaklaşıyor. Buna göre aynı ülkede oturan ve ortak çıkarlarla birbirine bağlanan kişilerin tümü halkı oluşturmaktadır. Bir ulusun "belli bir bölgede yaşayan bölümü" de halktır. Bir ulusun aydınlar ya da

resmi görevliler dışında kalan bölümüne de halk deriz.¹ Halkın çok kapsayıcı bir biçimde "genel olarak insanlar"² diyetanımlandığı da olur. Ayrıca, halkı "kültürü koruyan insanlar"³ olarak anlamak olasılığı da vardır. "Bir ülkede, aynı yasalar altında yaşayan insanların topluluğu"⁴ tanımı en genel tanım olmakla birlikte en uygun tanımdır belki de. Halk sözcüğüyle ilgili bu genel tanımlara daha özel bir tanıma eklemeyi unutmamak zorundayız. Buna göre, halk, "ulusun daha esneklikli, daha okumuş sınıflara karşıt olarak alınan bölümü"dür⁵ ya da "bir kentin ya da bir ülkenin, vb. en kalabalık ve enaz zengin insanları"dır.⁶ Folklor alanında sözü edilir kişilerden biri olan Alan Dundes Folklor nedir? başlıklı yazısında halkı "en az bir ortak etkeni paylaşan bir insan topluluğu" diye tanımlamaktadır. Bizim anlayışımıza göre halk, bir toprak parçası üzerinde bir değerler düzeni ortaya koyabilen bir insan topluluğudur.

En genel tanımlar da çok özgül tanımlar da her insan topluluğunu halk olarak tanımlayabileceğimizi gösteriyor. Bu bağlamda biz bir ev halkından da, bir otobüs halkından da, bir mahalle halkından da, bir yarımada, bir havza, bir ülke, bir bölge, bir kıta, bir yüzyıl, bir çağ, bir dünya halkından da sözdebiliriz. Buna göre "Bakırköy halkı", "Güney Anadolu halkı", "XVIII. yüzyıl Avrupa halkı" sözleri karşılığı olan sözlerdir. Bu belirlemelerden hiçbirinin doğruluğunu ya da geçerliliğini yadsıyamayacağımıza göre, Alan Dundes'in tanımlamasını da göz önünde tutarak, biraz önce vermiş olduğumuz tanıma biraz daha genişletebiliriz; halk, herhangi bir nedenle bir araya gelmiş olan, buna göre belli bir yaşamsal etkinlik ortaya koyan, böylece bazı ortak özelliklere sahip bulunan insan topluluğudur.

Şimdi çok önemli bir sorunu çıkıyor karşımıza. Pekiyi, folklor dediğimiz bilgi alanı bu "halk"lardan hangisiyle ilgilenecek, hangisinin ürünlerini, değerlerini, davranış biçimlerini saptamaya ve değerlendirmeye çalışacak? Ya da şöyle soralım; folklor araştırmacısı bir ülke halkının olduğu kadar bir semt halkının, bir bölge halkının- olduğu kadar bir kıta halkının ortak değerlerini araştırmaya yönelebilir mi? Evet, folklor biliminin konusu olan halk ev halkından dünya halkına doğru açılan o geniş yelpazenin içinde yer alır. Öyleyse biz Nişan-

taşı halkının folklorundan da sözdebiliriz, Doğu Anadolu halkının folklorundan da. Bu noktada bir sınırlama koymak gerekmez mi? Elbette gerekmez, en azından biçimsel olarak gerekmez. Bir folklorcu dilerse bir mahallede ilköğretim öğrencilerinin tekerlemelerini derler, dilerse Bursa'da el yazmalarını. Folklor araştırmalarında fırıncılık göreneklerini konu edinen bir folklor uzmanı bizi hiç mi hiç şaşırtmaz. Dilediğinde Nişantaşı halkının eğlence göreneklerinden bile sözdebilir o.

Bununla ilgili seçimde biri öznel biri nesnel olmak üzere iki etken belirleyicidir. Öznel etken araştırmacının eğilimleriyle ve özel olarak dünya görüşüyle, nesnel etken araştırma konusunun kalıcılığıyla ve genel geçerliliğiyle ilgilidir. Folklor araştırmacısı toplumun herhangi bir kesimine yönelirken bir başka kesimini gözden uzak tutarsa kimse onu yanıttırılmaz olmamakla suçlayamaz. Çünkü folklor araştırması toplumbilimsel araştırma değildir, buna göre folklorcu bir topluma tüm parçalarını kapsayacak biçimde bütünsel bir bakışla bakmak zorunda değildir. Tersine, her folklor araştırmacısı, yapacağı çalışmalarla ilgili olarak konusunu ve yöntemlerini belirlerken kendi dünya görüşüne bağlı olarak ya da en azından genel eğilimlerine bağlı olarak araştırma alanını da belirleyecektir.⁷

İkinci etken konu seçiminde tutarlılığı folklor araştırması için bir ön koşul olarak duyurur. Bu da bir folklor araştırmacısının her araştırma girişiminde "niçin araştırıyorum?" sorusunu sormasını, sorabilmesini zorunlu kılar. Böyle bir araştırma herhangi bir heves adına gerçekleştirilemeyeceğine göre, araştırmacının önce konu içinden yalnızca o konuya yönelmiş olmasının köklü bir anlamı olmalıdır. Her araştırma kendi ölçütlerini duyuracak hatta zorunlu olarak tartışacaktır. Bunda başlıca belirleyici, elbette, araştırma konusunun evrensel değerler açısından sözverdiği bulgularıdır. Her folklor araştırması zorunlu olarak bir değerler araştırmasıdır; araştırılacak değerlerin yerel folklorundan sözederken ülkelerin folklorundan sözederken bölgelerin göstereceği ayrıntılar gözardı edilmemelidir. Örneğin bir Avrupa folklorundan sözederken ülkelerin göstereceği folklor ayrıntıları gözönünde tutulmayacaksa ya da tutulamayacaksa o zaman ülkeler düzeyinde kalmak daha doğru olmaz mı? Bununla birlikte genellemelere yönelmeme genel biçimde benzetmeler yapmama konusunda katıkuracı olmak da gerekmez. Gerektiğinde ya da daha doğrusu gerçeklikte karşılığı bulunduğu genel-

keli bir hevesliden başka bir şey değildir. Hazır gelmişken yapılan ya da hemşehrili duygulanıyla söylene yapılan araştırmalar folklorla yanıltıcı bir kitle oluşturmaktadır.

Buna göre folklor araştırmacısının başlıca çabası neyin folklor olup neyin olmadığını belirleme titizliğini hiç bir zaman elden bırakmayarak her an yanlış genellemelerden ya da yanlış özellemlerden uzak durmaya çalışmak olmalıdır. Bu yüzden onun bir takım temel ilkeleri tartışarak belirlemesi, bazı kesin ölçütlere uymakta özenli olması gerekmektedir. Diyebiliriz ki folklorcuyu bekleyen en büyük tehlike yanlış genellemelere ya da yanlış özellemlere düşmek tehlikesidir. Örneğin A mahallesinin yaşamında akşamüstleri kapı önüne sandalye atıp sohbet etmek varsa bunu A mahallesine özgü bir görenek olarak görmek, apartman düzeninin girmediği tüm mahalleler için geçerli olduğunu gözardı etmektir. Bu çok belirgin bir yanlış özelleme örneğidir, buna göre halkı niceliksel anlamda küçük bir birim olarak ele almak ortak özellikleri olan öbür toplulukları dışlayacaktır. Buna karşılık herhangi bir türkmen topluluğundaki bir göreneği bütün türkmen toplulukları için varsaymak da tam anlamında yanlışla düşmek olur. Buna göre folklorcunun başlıca dikkati değerleri gerçek boyutlarıyla ele almaya, onları zamanda ve uzamda yok yere yaymamaya ya da daraltmamaya özen göstermek olacaktır.

Folklor alanında çok geniş belirlemeler özgünlükleri gürültüye götürebilir, böylece folklorun amacına ters bir eğilim ortaya koyar. Özgünün sınırları yasalın sınırları kadar geniş değildir, folkloru bir bilimden çok bir bilgi alanı yapan da budur. Bir köyden bir köye değişen halk ürünleri, bir bölgeden bir bölgeye değişen davranış biçimleri, bir kentten bir kente değişen sanat sezgileri bizi ister istemez daha dar alanlarda iş görmek zorunda bırakır. Kıta folklorundan sözederken ülkelerin folklorundan sözederken bölgelerin göstereceği ayrıntılar gözardı edilmemelidir. Örneğin bir Avrupa folklorundan sözederken ülkelerin göstereceği folklor ayrıntıları gözönünde tutulmayacaksa ya da tutulamayacaksa o zaman ülkeler düzeyinde kalmak daha doğru olmaz mı? Bununla birlikte genellemelere yönelmeme genel biçimde benzetmeler yapmama konusunda katıkuracı olmak da gerekmez. Gerektiğinde ya da daha doğrusu gerçeklikte karşılığı bulunduğu genel-

lemelere gitmekten kaçınmamalıyız, yoksa işi eksik bırakmış oluruz.

Demek ki halk tanımlarının çeşitliliği ya da buna göre halkın çok belirgin bir katman oluşturmaması folklor çalışmalarını konu ve yöntem açısından güç durumda bırakmaktan çok folklor araştırmacısına değişik alanlar açar. Folklorcu her halkın bir folkloru olduğu gerçeğinden giderek kendi eğilimlerine ve dünya görüşüne göre herhangi bir topluluğun folklorunu ele alabileceğinin rahatlığı ya da kesinliği içinde olmalıdır. Alan Dundes'in şu görüşü bu anlamda bizim için oldukça belirleyicidir: "Halk en az bir ortak etkeni paylaşan herhangi bir insan topluluğudur. Bağlayıcı etkenin ne olduğu önemli değildir -ortak olarak benimsenmiş herhangi bir şey, dil ya da din olabilir bu-, önemli olan herhangi bir nedenle bir araya gelmiş olan topluluğun kendinden saydığı bazı geleneklerinin olmasıdır. (...) Topluluğun bir üyesi öbür üyeleri tanımlayabilir, ancak o topluluğa ait gelenekleri bilir. Böylece eğer topluluk ağaç kesenler ve demiryolculardan oluşuyorsa, folklor ağaç kesenler ve demiryolcular folkloru olacaktır. Askeri bir birim ya da bir okul topluluğu da halktır."⁸

"Halk" tanımlaması en genel anlamında halk değerleri bilgisi olan "folklor"un tanımlanmasına kolaylık sağlayacak, böyle bir tanımlama için dayanak olacaktır. Biz de halk tanımlamasından folklor tanımlamasına yükselmek istiyoruz şimdi. William Thoms'un "folklor" terimini kullanmasından bu yana girilen folklor çalışmaları ve buna bağlı olarak yapılan folklor tanımlamaları belirginlikler kadar hatta onlardan daha çok bulanıklıklar ortaya koyuyor. Folklor olanı folklor olmayanı ayırmak için daha çok sezgisel olarak kullanılan "köken" ya da "kaynak" gibi, "bozulmamışlık" ya da "gerçeklik" gibi, "taşınma" ya da "aktarıma" gibi bazı anahtar sözcükler bizi çoğunluğun benimseyeceği bir tanıma ulaştırmakta yetersiz kalıyor. A.B.D.'nde yayımlanmış olan bir folklor, mitoloji ve ef-sane sözlüğü⁹ ülkenin en yetkili folklorcularının tanımlarını da içermekte. Bu sözlükte birbirine pek uymayan hatta birbiriyle çatışkılı olan yirmi bir ayrı tanımın bulunması aynı ülke folklorcularının bile folklorun ne olduğu ve ne olmadığı konusunda anlaşamadıklarını gösteriyor.

Bugüne kadar yapılmış olan folklor tanımlamalarında ortak öge taşı-

nırlık ögesidir. Pekçok folklorcu folkloru belirleyen başlıca özelliğin anlatı yoluyla taşınma özelliği olduğunu benimser. Böylece sözlü ürünün kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan dil folklorunda belirleyici etken olarak değerlendirilmiş olur. Buna göre folklorun özünü sözlü gelenek oluşturmaktadır ve folkloru kuran başlıca öğeler mitler, destanlar, atasözleri, masallar, bilmece, dualar, şövgüler, türküler, tekerlemelerdir. Bu görüşün öncülerinden William Bascom şunları söylüyor: "İnsanbilimsel kullanımda folklor sözü mitler, efsaneler, bilmece ve özü söz olan öbür sanatsal anlatımlar demektir. Böylece folklor sözlü sanat olarak tanımlanabilir."¹⁰

Ancak, dille taşınırılık ölçütünün yani sözsellik ölçütünün kurumsal bir takım güçlükler ortaya koyacağı açıktır. İlkın, yazısız bir kültürde hemen her şey anlatı yoluyla taşınır, ancak anlatı yoluyla taşınan her şeyin folklor olduğu söylenemez. "Folklor" kavramının çapını çok genişletir içeriğini iyiden iyiye yarsak pekçok insan etkinliğini folklor olarak değerlendirebiliriz. O zaman da insan etkinliğiyle ilgili hemen her şeyi folklor saymak kolaylığına düşeriz. Bazı folklorcular bundan kaçınmazlar, hatta bu yolda çok geniş ve oldukça yürekli belirlemeler ortaya koyarlar. Onlara göre folkloru halkın sanat ürünleriyle sınırlamamak ve geleneksel yaşam biçimlerinin tümünü de özellikle üretim ve törenlerle ilgili olanlarını folklorun konusu yapmak gerekmektedir. Marcus Barbeau'nun şu görüşü böylesi bir yaygınlıktan yanadır: "Çocuğa bir ninni söylenildiğinde, atasözleri, masallar anlatıldığında, bir anne çocuğuna nasıl dikileceğini, örgü örüleceğini, geleneksel bir böreğin nasıl yapılacağını gösterdiğinde, bir baba tarlada oğluna yıllardır öğrendiği yöntemlerle nasıl ekin ekileceğini, hava durumunu öğrenmekte aydan ve rüzgârlardan nasıl yararlanılacağını anlattığında, bir köy zanaatçısı çırağına işinin tekniklerini açıkladığında, geçmişin bilgi, deney, ustalık, hüner, alışkanlık ve uygulamaları yeni kuşaklara kitaba, basılı bir şeye başvurulmadan örneklerle ya da konuşmayla aktarıldığında folklor vardır."¹¹

Bu geniş çaplı belirlemede ters olan şey, doğal bilgi ve yatkınlıkların da folklor kapsamına alınmış olmasıdır. Folklorun başlangıç noktası doğanın bitiş noktasıdır. Çünkü folklor özel olarak tasarımı kurulmuş olan şeydir, insanın kendili-

ğinden değil de bile bile yaptığı şeydir. Her anne çocuğuna süt verir, süt verme edimi bir kazanım değil bir doğal olaydır. Bir bölgeye ya da bir ülkeye özgü süt verme usulleri düşünülemeyeceği ya da olmadığı sürece süt vermenin folklorla bir ilişkisi bulunmadığı kesindir. Bebeğe süt verme olayı, yağmur yağdığında bir üstlük giyme olayı, ekmek yapmak için unu öğütme olayı gibi olaylar bu yüzden tam tamına folklor dışındırlar. Bu olayların sözle taşınması bile onlara folklor olma özelliği kazandırmaz.

Sözkonusu tanımın ikinci büyük tersliği de onun tüm folklor etkinliklerini sözsele indirgiyor olmasıdır. Her şey bir yana, birçok folklor ürününün yazılı ya da basılı olduğu bilinmektedir. Dilden dile değişe değişe dolaşan bir masal ne ölçüde folkloru bir mezar yazıtı da o ölçüde folkloru, tek dizesi bile yazıya geçirilmemiş bir mani ne ölçüde folkloru yazıya geçirilerek kuşaktan kuşağa aktarılan bir destan da folkloru. Ancak, sözlü gelenekte hiç yer almayan, doğrudan doğruya kağıtlara doğmuş bir masalın ya da bir destanın folklor olmadığını da söylemeliyiz. Demek ki bir halk ürününün gerçek anlamda folklor olabilmesi için sözselde kalmasa bile sözselde başlamış olması gerekmektedir. Öyleyse bir sorunumuz daha var; bir halk ozanının sözsel olarak yaygınlaşmadan kitaplaşmış şiirlerini folklor ürünü sayacak mıyız saymayacak mıyız? Bazı felaketlerden hemen sonra işbilir kişilerce tek yaprak olarak yayımlanan ve elde satılan "destan"ları folklor ürünü sayacak mıyız saymayacak mıyız?

Evet, her folklor etkinliğini zorunlu olarak sözsele bağlamak doğru olmaz. Bazı yazarların yalnız sözsel olanı folklor sayma eğilimi bize ters gelmektedir. El ve beden becerilerine dayalı etkinliklerle sağlanan sanat ürünlerinin sözsele ilgisi olduğunu ya da folklorla ilgisi olmadığını söyleyebilir miyiz? Halk el sanatlarındaki motifler de, halk dansları da sözle aktarılmamakla birlikte folkloru. Bu konuda önemli belirlemelerden biri de George Herzog'un belirlemeleridir. George Herzog, "folklor özgül anlamda kültürün anlatı geleneğiyle varolan edebi ve düşünsel yanıdır" der. Ona göre, "mitler, anlatılar, halk türküler, geleneksel sözlü edebiyatın öbür biçimleri, ayrıca bunların taşıyıcısı olarak halk konuşması ve lehçe, halk türkülerıyla ilişkili olarak halk müziği ve halk dansları, ayrıca görenekler,

inanışlar..."¹² folklorla ilgili şeylerdir. George Herzog'un bu tanımında folkloru anlatı geleneğine bağlamakla birlikte onu müziğe, dansa, göreneğe, inanışa kadar yaydığını görüyoruz. Ne olursa olsun, sözselli folklor için tek ölçüt saymak doğru olmaz.

Tanımlarda karşımıza çıkan belirleyici ortak öğelerden biri de "geleneksellik" ögesidir. Geleneksel olan şey, bir toplumun tüm üyelerince benimsenen, uygulanan ve sonraki kuşaklara aktarılan şeydir. Geleneksel olarak aktarılan şeyleri fiziksel, düşünsel ve sözselle olarak ayırmak doğru olur. Fiziksel olanlar araçlar, giysiler, yapılar, bir de el sanatlarıyla ilgili nesnelerdir. Halk oyunları fiziksel olanla düşünsel olan arasında yer almaktadır. Düşünsel olanlar yaşam biçimleriyle, doğum, ölüm, düşün görenekleriyle ilgili olanlardır. Sözselle olanlara gelince, bunlar da halk türküler, atasözleri, efsaneler, masallar, bilmece, tekerlemeler, benzeri ürünlerdir.

Folklor için gelenekseli kesin belirleyici öge saymakta da az çok sakıncı kalmamız gerekmektedir. Çünkü bir halk ürününün folkloru ilgilendirebilmesi için ille de bir tarihsellik ya da yillanmışlık boyutuna sahip olması, yani çok önceden ortaya konulmuş olması gerekmez. Tersine, herhangi bir kişinin imgeleminde fıskıran herhangi bir masal doğar doğmaz bir folklor nesnesi olma hakkını kazanır, yaygınlaşması az çok vakit alsa da. Ne olursa olsun aktarıma özelliği bize her zaman gelenekseli duyuracak, folkloru önceselliğinin önemi sezdirecektir. Özellikle her halk yaratışının doğru, doğruya folklorla ilişkili olması diye bir zorunluluk düşünülemeyeceğine, folklorla ilişkili olmak için belli bir değer, belli bir düzeyde olmanın zorunluluğu hiç bir zaman giderilemeyeceğine göre geleneksellik boyutu az çok belirleyici olarak her zaman kendini duyuracaktır, çünkü ancak belli bir değeri, belli bir düzeyi olabilen şey zaman aşımına uğramadan kuşaktan kuşağa taşınabilir.

Folklor tanımlamasında göz önünde tutulması gereken üçüncü öge ortaklıktır. Folklor ortak inanışlar ve uygulamalar bütünüdür diyebiliriz. Özüde belki de bireylerin ürünü olan folklor ürünleri halkın sürekli olarak değiştirerek sürdürdüğü ürünlerdir. Bir folklor ürünü, bir bireyin yaratışı olarak gün ışığına çıkamaz toplumca benimsenir, giderek yaygınlaşır, yeni yorumlara

uğrar, buna göre sürekli olarak değişir, belki de ilk biçimini hiç anımsatmayacak biçimde toplumun malı olur. Bu yüzden onu ortak yaratışın değil de ortak yeniden yaratışın bir ürünü saymak gerekecektir. Böylece bir folklor ürünü, yaygınlığıyla ve yeniden yaratılmışlığıyla ya da sürekli yeniden yaratılışıyla belli bir duyguyu, belli bir düşünceyi dışlaştırırken belli bir değeri ortaya koyar. Bireyin ürünü olan bir yaratı topluluğun malı olabilmisse, onda topluluğun bütünü, belki bütün bir toplumu, belki bütün bir insanlığı ilgilendiren bir şeyler var demektir. Ne var ki, bu noktada folklorun toplumsallık özelliği bireyselliğe karşıt bir şey olarak düşünülmemelidir, tersine onda toplumsallıkla bireysellik gerçeğinin iki ayrı görünümü gibidir. Şöyle der M. Harmon: "Folklor bireyin öbür insanlarla sahip olduğu, paylaştığı şeylerdir, göz gibi, el gibi, konuşma gibi..."¹³

Tanımlamanın sınırlarını tanıtmaya doğru aşarak Alan Dundes folkloru şöyle belirler daha doğrusu folklorla ilgili şöyle bir liste çıkarır: "Folklor mitleri, destanları, anlatılar, masalları, şakaları, atasözleri, bilmece, şarkıları, büyüleri, duaları, küfürleri, yeminleri, atışmaları, kinayeleri, alayları, dilekleri, tekerlemeleri, selamlama, vedalaşma, ünleme biçimlerini içerir. Aynı zamanda halk dansları, halk tiyatrosu (ve mim'i), halk el sanatları, halk inancı, halk tıbbı, çalgısal halk müziği, ninniler, argolar, halk benzetmeleri, teşbihler, kişi ve yer adları da folklorun kapsamına girer. Folklor, halk şiirine, sözlü destana, mezar yazıtlarına, tekerlemelere kadar uzanır. Folklor listesi oyunları, işaretleri, simgeleri, halk etimolojisini, yemekleri, mimarlığı da içerir."¹⁴

Folklor tanımlamaları elbette bunlarla kalmayacaktır ve her folklorcudan en az bir tanım elde etme kolaylığı vardı. Bu tanımların çokluğu bize folkloru kavramakta bir kolaylık sağlayacak mı? Pek sanmıyoruz. Özellikle bu tanımlardan bir bölümünün çok genel ve hatta çok duygusal tanımlar olduğu düşünülünce tanım biriktirmenin yararsızlığı bir kat daha belirir. Örneğin A.M. Espinosa'nın "folklor insan usunun gerçek ve dolaysız anlatımıdır"¹⁵ belirlemesi bize bir tanımdan çok bir genel görüşü vermektedir. Hele Charles Potter'in şu satırları bizi folkloru anlamakta kolaylıktan çok güçlüğü götürecektir: "Folklor ölmeyi yadsayan, yaşayan bir fosildir. O, yüzyılların ve mil-

yonlarca insan deneyiminin bilimsel ve kültürel birikiminin bir artığıdır. İlk zamanlarda değişim daha yavaş ve daha seyrek, bu yüzden önceki görenek ve inanışların oluşumları uzun zaman alabiliyordu. Bütün bunlar raslantıyla bulduğumuzda güzellikleriyle bizi şaşırtıyorlar. Onlar güzeldirler, çünkü onlar yavaş yavaş doğanın bakımsızlığını ve basitliğini yansıttılar. Bu yüzden folklor bir anlamda ne zamandır yaptığımız ve şimdi de yapabilmeyi istediğimiz şeydir. Böylece folklor her zaman çocukların mutluluğudur, çünkü folklor insanlığın çocukluğunun şiirsel usudur, yaşlıların da mutluluğudur -bu yaşlılar yaşam çemberlerini tamamlarken gençliklerini sonsuz basitliklerde yeniden vaftiz edecek kadar usaldırlar."¹⁶

Aralarındaki ayrıntılar ne olursa olsun, bu tanımlar bize şunu duyuruyor; folklor halkın yaşamla, sanatla, düşünceyle ilgili tüm özgün ortak üretimlerini kapsamaktadır. ■

DAYANIŞMA YAYINLARI

- İLHAN SELÇUK : AĞLAMAK VE GÜLMEK (150 TL.)
PABLO NERUDA : ŞİİRLER / Türkçesi : Enver Gökçe (2. Basım, 250 TL.)
FİKRET OTYAM : HÜ DOST (200 TL.)
AZİZ NESİN : SUÇLANAN VE AKLANAN YAZILAR (350 TL.)
JÜLİDE GÜLİZAR : İYİ AKŞAMLAR SAYIN SEYİRCİLER (200 TL.)
VEYSEL ÇOLAK : AŞKOLSUN (75 TL.)
ALİ CENGİZKAN : ÇOCUK ÖMRÜMÜZ (75 TL.)
MAHMUT T. ÖNGÖREN : SİNEMADA KADIN VE CİNSELLİK (200 TL.)
SARGUT ŞÖLÇÜN : TARİH BİLİNCİ VE EDEBİYAT BİLİMİ (275 TL.)
ABDULLAH AŞCI : DAYAK DAĞITIMI (125 TL.)
AHMET SAY : İPEK HALIYA TERS BİKEN KEDİ (150 TL.)
CENGİZ BEKTAŞ : DUVARLARIN DIŞI DA SENİN (150 TL.)
ALİ İHSAN MIHÇI : İNSAN KISIM KISIM YER DAMAR DAMAR (150 TL.)
AHMET TELLİ : SU ÇÜRÜDÜ (Tükendi, ikinci basımı hazırlanıyor.)
ŞAHİN YENİŞEHİRLİOĞLU : FELSEFE VE SANAT (225 TL.)
OSMAN NUMAN BARANUS : AĞRILAR TOPRAĞI (125 TL.)
GÜRSEN TOPSES : EĞİTİM FELSEFESİ TEMEL SORUNLARI (300 TL.)
SAADET TİMUR : BEŞ GÜNÜN ÖYKÜSÜ (150 TL.)
AHMET ADA : ACIYLA AKRAN (100 TL.)
HÜSEYİN ATABAŞ : BİTMEYEN (100 TL.)
GÜNEY DAL : BUZUL DÖNEMİNDEN HABERLER (150 TL.)
NUSRET KEMAL : ÖLÜM ÇEMBERİ (350 TL.)
DURAN YILMAZ : YÖRÜK HİKAYELERİ (150 TL.)
ZAFER ÖZCAN : ULUSLARARASI HABERLEŞME VE AZGELİŞMİŞ ÜLKELER (180 TL.)
İNCİ ARAL : KIRAN RESİMLERİ (180 TL.)
A. MÜMTAZ İDİL : GERÇEKLIK VE ROMAN (200 TL.)
TİMUCİN ÖZYÜREKLİ : MERHABA YAŞAMAK (100 TL.)
TURGAY GÖNENÇ : YÜZÜN SENİN (150 TL.)

Genel Dağıtım : ADAŞ, Mithatpaşa Cad. 28 - A, ANKARA. Tel. : 17 80 39
(1000 TL. ve kadar olan isteklerde posta pulu gönderilmelidir.)
DAYANIŞMA YAYIN ÜRETİM KOOPERATİFİ PK. 266 KIZILAY - ANKARA. Tel. : 17 59 08

İLKEL BİRİKİM VE KÖYLÜLÜĞÜN YOKSULLAŞMASI

■ Muzaffer İlhan ERDOST

Okurun aşağıda okumaya hazır bulacağı yazı, "Kapitalizm ve Tarım" adlı eleştirel bir yazının altıncı bölümünün son kesimlerinden oluşuyor. "Kapitalizm ve Tarım" adlı yazım orta büyüklükte bir kitap oylumunda ve "Küçük Köylülüğün Yoksullaşmadığı Tezinin Eleştirisi" alt başlığını taşıyor. 1981 yılı ortalarında yazdığım bu yazı, küçük köylülüğün yoksullaşmadığını, kapitalist sistemle uyumlu bir bütünleşme içerisinde olduğunu, varlığını kalıcı, sürekli ve kararlı bir biçimde koruduğunu ileri süren tezleri eleştiriyor. Derginin bu yazıya olanakları ölçüsünde ayırdığı sayfa sınırlı olması nedeniyle yayınlamaya başladığı birinci kesimde, "küçük köylülüğün mülksüzleştirilmesinin iki farklı biçimi" ve ikinci kesimde, "küçük köylülüğün mülksüzleştirilmesinin evrenselliği ve kaçınılmazlığı" teorik açıdan irdeleniyor.

Bu iki kesim, en kısa biçimde şöyle özetlenebilir: İlk birikim ya da sermayenin ilkel birikimi, sermayeye tekabül eden üretim tarzının değil, bu üretim tarzının tarih-öncesi aşamasını oluşturur. Sermayenin ilkel birikiminin çağ açıcı biçimi, doğrudan üreticilerin yığınsal olarak ve zorla, işledikleri topraklardan sökülüp atılmasıyla nitelenir. Böyle bir birikimin klasik biçimini izlediğimiz İngiltere'de, bu dönem, 15. yüzyıldan 18. yüzyıla değin uzanan 250 yıllık bir süreyi kucaklar. İlk birikimin ikinci biçimi, kapitalizmin egemenliği altında, küçük üreticinin doğrudan emeğine dayanan özel mülkiyetinin çözülüp yok olmasıyla nitelenir; ve bu, daha uzun bir süreyi kapsadığı kadar, her ülkede farklı süreçler izler.

Aşağıda okuyacağınız kesimlerde ise, imparatorluktan yakın günümüze değin, Türkiye'de, doğrudan üretici köylülüğün mülksüzleştirilmesinin bu iki biçimini örnekleyerek açıklamaya çalıştım.

TÜRKİYE'DE İLKEL BİRİKİM SÜREÇLERİ

TÜRKİYE'de küçük tarım işletmelerinin zilyedlikten özel mülkiyete evrimini ve bunun denk düştüğü tarihsel dönemi gözönünde bulundurmayan hiç bir tarihçi, sorunu doğru koyamaz.

Feodal toprak mülkiyetinin iki biçimde çözüldüğü bilinir. Biri, toprakta feodal haklara sahip bulunan feodal beylerin, toprağın irsen tasarruf hakkına, yani toprakta farklı bir feodal hakka sahip bulunan serflerin, bu haklarını ellerinden alarak, bu toprakları, kendi modern özel mülklerine dönüştürmeleri. İkincisi, tasarruf haklarına sahip bulunan serflerin, bu tasarruf haklarını, şu

ya da bu biçimde, kendi özel mülklerine dönüştürmüş olması.

İmparatorlukta, büyük toprakların, özel mülk, devlet mülkü, aşiret ya da kabile mülkü ve vakıf mülkü topraklar olduğu bilinir. Gene İmparatorlukta, ikili feodal toprak vergisi, klasik çağa damgasını vurur. Askeri-feodal devlet olmasından dolayı, feodal rantın bir bölümü, askeri görevlere ve dinsel-feodal devlet olmasından dolayı, feodal rantın bir bölümü, dinsel görevlere tahsis edilmiştir. Askeri-feodal vergiler, kaynağını, emek-ranttan alır ve 15. yüzyılda, ürün-rant veya para-rant biçiminde, kulluk akçesine dönüşmüş olarak karşımıza çıkar. Dinsel-feodal vergiler, aşar (ya da öşür) ürün-rant biçiminde alınır. Emek-rantın para-ranta dönüşmesi, fatih zama-

nında gerçekleştirilirken; ürün-rantın cumhuriyetin ilk yıllarına değin (aşarın kaldırılması, 1926), dinsel kuralların dayattığı bir zorunluluk olarak, toplumsal değişmeye karşın değişikliğe uğramadan kalır.

Askeri-dinsel feodal devletin, "askeri" özelliği, tımar sisteminin çözülmesiyle birlikte çözülür. Dolayısıyla, toprağın, mülkiyet biçimindeki farklılık, daha belirgin bir biçimde ortaya çıkar.

Mülk topraklarda, toprağın sahibi ile bu toprağı irsen tasarrufunda bulunduran köylü arasındaki ilişki, toprak sahibinin lehine, salt bir ortaklık ya da kiracılık biçimine dönüşecek, yani doğrudan üretici köylü, toprak üzerindeki irsen tasarruf hakkını yitirecektir.

Vakıf topraklarda, mülkiyeti dinsel zümreye (genellikle tekke ve medreselere) ait olan ya da onlar adına mülkiyeti hapsedilmiş bulunan topraklardır. Vakıf toprakların, farklı durumlarına göre, gelirinin tahsis edildiği kurumların elinde kalması, ya da bu kurumların elinden alınarak, onu tasarruf eden köylüye, ya da paralı köylülere satılması, Cumhuriyet döneminde çıkarılan yasalarla, farklı biçimlerde sonuçlanmıştır.

Aşiret ya da kabile mülkiyeti topraklarda, iki farklı yapı ve iki farklı süreç gözlemlemek olanaklı.

Biri, aşiret topluluğunun ortaklaşa (komunal) mülkü sayılan topraklardır. Burada, toprak, aşiretin ortaklaşa mülkü olarak kabul edilmekle birlikte, toprağın özel tasarruf hakkı fiili mülkiyet biçimini almıştır. Aşiret üyesi tasarrufunda bulundurduğu toprağı özel mülkiyet gibi tasarruf hakkına sahip olmakla birlikte, bunu, aşiret dışından birine, bir başka aşiretin üyesine satamaması anlamında, tam anlamıyla modern özel mülkiyetten ayrılır. Bunun yanı sıra, aşiret reisleri ve kabile beyleri, bu toprakların daha büyük bir kısmını tasarruf etmekte ve fiilen farklı büyüklüklerde toprağı mülk edinmiş bulunmaktadırlar. Aşiret üyelerinin, aşiret reisine ve kabile beyine, emek-hizmeti (emek-rant) ve ürün-rant yükümlülüğü bu aşiretlerde, feodal özelliklerin canlılığını korumakta olduğunun kanıtıdır.

İkincisi, İmparatorlukta, yurtluk tımar olarak bilinen "etrak beylik-

leri"nde, feodal beylerin, toprağı tasarrufunda bulunduran üretici köylülerden, kanbağı bakımından farklı oluşu dolayısıyla, aşiret yapısından ayrı bir özellik izlenir. Burada, toprak, beyin veya ailesinin mülkü olarak görünür; doğrudan emekçi köylüler ortaklık yöntemleriyle toprağı tasarruf etmekle birlikte, oturdukları ev ve eklentileri, hayvanlarını otlattıkları otlak ve meralar, aşiretlerde ve komşuluk ilişkilerine dayalı köy topluluklarında olduğu gibi, onların ortaklaşa mülkü değildir. Hepsi, toprak beyinin veya ailesinin mülkü olarak görünür ve bu anlamda da, "ortaklık", burada, feodal tarzın kendine özgü bir biçimi olarak devam eder.

Devlet mülkü topraklarda, tımar sisteminin çözülmesiyle birlikte, (öyle sanıyorum ki, kulluk-akçesinin kayboluşu da bu döneme denk düşer), feodal gelirler, iltizama çıkarılır ve mütezime satılmaya başlanır. Büyüklüğüne ve bölgesine göre, saraydan ya da alt yönetsel merkezlerden, feodal gelirler, peşin olarak satılığa çıkarılmıştır. Bu gelirleri, belirli bir bedel karşılığı satın alanlar, doğrudan üreticiden, feodal rantları kendi adlarına toplamaktadırlar. Dolayısıyla, feodal rant, bu kez, feodal devlet ile yeni feodaller olarak ortaya çıkan mütezimler arasında paylaşılmaya başlanmış oldu. Devlete mütezimin peşin olarak ödediği miktar sabit bir büyüklük olarak belirlenmiş olduğu için, mütezimler, köylünün artı-ürününün tümünü tahsil etmek adı altında, yoksul köylünün aşlık ürününün bir kısmını da gasbetme olanakını eline geçirdi. Şurasını da eklemek gerekir ki, iltizama aldıkları gelirlerin on yıllık toplamını peşin olarak ödeyen mütezimlere bu topraklar mülkiyet olarak verilmekteydi. Dolayısıyla, tasarruf hakkına irsen sahip olan köylünün, topraktaki bu hakından yoksun bırakılarak yasal anlamda mülksüzleşmeleri, devlet eliyle gerçekleşmiş oldu. Gene İmparatorluk zamanında, miri topraklardan, köylüleriyle, dağlarıyla, akar sularıyla birlikte bağışlanarak, satılarak, çeyiz olarak verilerek, mülk topraklara dönüştürülmüş topraklarda da, toprağın irsen tasarruf sahibi bulunan köylünün, bu hakkını yitirmesi, gene, devlet tarafından gerçekleştirilmiş oldu.

Hâlâ devlet mülkü olarak görünen ve köylünün tasarrufunda bulunan topraklar, 1858 tarihli toprak yasası ve bunu izleyen dönemlerde çıkarılan ek yasalarla, köylülerin,

tasarruf haklarını, borcuna karşılık ipotek ettirmek, buna karşılık alacaklıya satışa çıkarmak olanaklarını sağladığı zaman, tasarruf hakkı ile özel mülkiyet birbirleriyle çakışır duruma gelmişti. Medeni Yasanın çıkışı, bu hakkı, modern özel mülk haline dönüştürdü. Ama, feodal yükümlülüğünden (aşardan) kurtulması için birkaç yıl daha beklemesi gerekecektir.

Hemen hemen bir çeviri olması anlamında, Medeni Yasa, özünde, modern özel mülkiyeti benimser; ama feodal mülkiyetten modern özel mülkiyete geçişin özelliklerini yansıtmaz. Medeni Yasa, büyük toprak sahiplerinin, topraktaki feodal haklarını modern özel mülkiyete dönüştürdüğü gibi, onlar gibi toprakta feodal haklara sahip bulunan köylüler, bu haklarını yitirmiş oldular. Ama, geleneksel yaşamın bütün öğeleriyle varlığını sürdürdüğü bazı yörelerde, başlangıçta, ne toprak sahipleri bunun tam bir bilincine varmışlardı, ne de üretici köylüler. Medeni Yasanın sağladığı özel mülkiyet hakkı, belki de, ilkin gene yasa koyucu tarafından farkedilir oldu. Toprak reformu gereksiniminin belirleyici ölçüde hissedildiği 1936 yılları ve Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının (1945) getirdiği tartışmalar, 1965'te çıkarılan Toprak Reformu Yasası, feodal haklarını, Medeni Yasayla özel mülkiyete dönüştürmüş olanların ellerindeki büyük toprakları, gene bu topraklarda (tasarruf ya da zilyedlik anlamında) fiili hakları devam eden köylülere, satış yoluyla da olsa, geri verilmesini gerçekleştirmeye yetmedi.

1961'den sonra, bir yandan kaynağını Anayasa'dan alan bir toprak reformu yasası hazırlığı yapılırken, bir yandan da, ellerinde İmparatorluktan kalma tımar, mütezim ve benzeri temessük senetleri bulunanlara, bu senetlerde yazılı toprakların mülk olarak tapulanması için yeni bir yasanın da hazırlığı sürdürülmekteydi. 1966'da çıkartılan bir yasayla, bu tür senetlerin sahipleri, işledikleri toprağın fiili sahibi durumunda bulunan köylülerin ellerindeki toprakları onlardan almanın yasal haklarını ele geçirdiler. İrsen ve tarihsel olarak tasarruf hakları fiili mülkiyete dönüşmüş bulunan köylüler, bir sabah, karşılarında, toprakların yeni yasal sahiplerini karşılarına çıkmış buldular. 1966'dan 71'e kadar süren bir dönemde, "köylülerin toprak işgali" diye başına yansıyan olaylar, özünde, köylülerin yığınsal mülksüzleştirilmesinin

bir başka yönünü simgeliyordu.

Türkiye'de, feodal mülkiyetin, biri, toprak beylerinin, feodal haklarının modern özel mülkiyete dönüşmeleri, öteki serf olan köylünün feodal hakkının küçük özel mülkiyetine dönüşmesi, kalın çizgileriyle böyledir. Ve burada, topraktaki feodal haklarından kitlesel olarak yoksun bırakılan köylüler, mülksüzleşmenin tam da zora dayanan birinci biçimini temsil ederler.

İlkel birikimin ikinci yolu, doğrudan üreticinin mülksüzleşmesi, yani sahibinin emeğine dayanan özel mülkiyetin çözülüp yok olması sürecinin, ancak, bu mülkiyet biçiminin bizzat tarımın gelişmesinin zorunlu geçiş aşaması olmasından, emeğin toplumsal üretken güçlerinin gelişmesinin engeli haline geldiği, bir başka deyişle, emek üretkenliğinin toplumsal ortalama üretkenliğin gerisinde kaldığı zaman hızlanacağı anlaşılır bir şeydir. Bu da, kapitalist üretim tarzının egemenliği ve sermayenin tarımı ele geçirmesiyle tamamlanacak olan bir süreçtir.

TÜRKİYE'DE KÜÇÜK KÖYLÜLÜĞÜN YOKSULLAŞMASININ GÖSTERGELERİ

Kırsal ev sanayiini, büyük ölçekli sanayi sermayesinin tam olmasa bile, büyük ölçüde yıktığı söylenebilir. Buna karşılık tarımsal alanların ikinci bir ekini oluşturan ve köy topluluğunun ortaklaşa mülkü olan mera ve otlakların, tarıma açılarak ortaklaşa mülk olmaktan çıkmasını ve zengin köylülerin ellerinde toplaşmasını başlatan sürecin, özellikle 1950'lerden sonra, traktör sayısındaki artışla hızlandığı bilinir. Bu süreç, toprağın doğal verimliliğinin farklı olduğu bölgelere göre, farklı biçimde ilerleme göstermiş olmakla birlikte, tam tamamlanmış değildir. Özellikle tarıma hiç bir biçimde elverişli olmayan yüksek yaylalar ve benzer otlakların, büyük toprak sahipleri tarafından hayvan yetiştirmek amacıyla gasbedilmesi koşulu dışında, küçük üreticinin, mülksüzleşmeye karşı, direncinin barınağı olmakta devam ettiği söylenebilir. Ama, nüfus açısından köy yoğunluğunun arttığı gözönüne alınırsa, bu otlakların büyüklüğü korunsa bile, köylü ailesi sayısına göre, her ailenin yararlanma alanının küçüleceği kendiliğinden anlaşılır bir şeydir.

Üretici köylünün, mülksüzleşme-

ye karşı iç sağlamlığını korumasının maddi nedenlerinin başında, onun en güçlü barınağını oluşturmaya devam eden doğal ekonomisi gelir. Tarımsal ürün gereksinimlerinin hemen tümünün köylü ailesi tarafından üretilmesi, bu yoksullaşmanın sürecini uzatan, ona bir iç sağlamlık kazandıran başlıca nedenlerden biridir. Burada, farklı ürün türlerinin, farklı işletme büyüklüklerine bağlı olduğunu, arazi durumunun ve doğal özelliklerinin, böyle bir farklılığı belirleyen etkenleri oluşturduğunu belirtmekle yetinelim. Örneğin, Doğu Karadeniz şeridinde, toprağın pek küçük parçalara bölünmüş olmasına karşın, çay üretimine elverişli olan bu yörede, küçük toprak işletmelerinin köylü ailesinin geçimini sağlayabilmesinin koşulu olması, buna karşılık, Çukurova'nın, hem arazi genişliği ve hem de pamuk üretimi açısından, büyük ölçekli tarıma olanak sağlaması gibi.

Ragıp Gelencik, "Türkiye'de Köylülüğün Dağılımı" (Ülke, 4, 188-202) adlı incelemesinde, ilçe-ler göre, nüfus açısından, köy yoğunluğu arttıkça, hiç topraksız ailelerin sayısının arttığını saptıyor. Aynı incelemeye göre, 1965 sayımı ile 1970 sayımı arasında, yani beş yıl içerisinde, Türkiye kırsal nüfusu, 20.542.717'den 21.880.934'e yükselerek, % 6,5 oranında artış göstermiş, aynı beş yıl içerisinde kırsal nüfus yoğunluğu 29'dan 31'e çıkmıştır. Kırsal nüfus sayısı ile köy yoğunluğu, karşılıklı düzgün bir artış göstermektedir. Bir başka anlatımla, kırsal nüfus sayısı arttıkça köy yoğunluğu da artmakta, köy yoğunluğunun artışıyla orantılı olarak topraksız ailelerin sayısı da artmaktadır.

Topraksız ailelerin sayısındaki büyümelerin burada belirtilmesi, tartışılan konu açısından önem taşır. Topraksız ailelerin sayısı 1950'de 336.746, 1968'de 479.721 ve 1973'te 829.155'tir. Topraksız ailelerin topraklı ailelere oranı, aynı yıllar sırasına göre, % 19,5, % 17,52, ve % 21,85'tir. (İçen Börtüçene, "Köylülüğün Farklılaşması Üzerine", Ülke, 1, s. 199.) Bir başka deyişle, topraksız ailelerin, topraklı ailelere göre sayısı 23 yılda, yarım milyon artmış bulunmaktadır. Bu artışın nüfus olarak ifadesi, yaklaşık 2,5 milyon demektir.

Topraksız ailelerden farklı olarak, toprak sahibi ailelerin durumundaki değişmelerin karakteristik çizgileri şöyle belirtilebilir:

Toprak sahibi ailelere oranla, 1-20 dekar toprağa sahip olan aileler (hane), 1963'te % 40,7, 1973'te % 44,6'dır. Toplam ekilir toprağa oranla, sahip oldukları toprak, 1963'te % 11,3 iken, 1973'te % 8,4'e düşmüştür. Yani, 1-20 dekar toprağa sahip olan yoksul köylü ailelerin sayısı on yıl içerisinde % 4 artmış, ama sahibi bulundukları topraklar, alan olarak, % 3,9 azalmıştır. Bunun, sahibi bulundukları toprak büyüklüğünde bir küçülmeyi ifade ettiği açıktır. 50 dekardan küçük işletmelerin ortalama büyüklüğü, 1960'da 25 dekar iken, 1973'te 20 dekar, yani % 12,5 oranında bir küçülme söz konusudur; ve bu, ülkenin her bölgesinde kendini hissettirmektedir. 500 dekardan büyük toprakların ortalama büyüklüğü 1950'de 1368 dekar 1979'da 1337 dekar, küçülme % 1,2 oranındadır. Ama bölgelere göre bakıldığında, İç Anadolu'da ortalama büyüklük, (1950'de) 1206 dekar iken (1973'te) 1881 dekara, Akdeniz'de 514 dekar iken 700 dekara, Doğu Anadolu'da 1414 dekar iken 1853 dekara yükselmiştir.

501 ve daha fazla toprağa sahip aileler (hane), 1963'te, % 0,5 iken, 1973'te 0,8'e yükselmiş ve sahip oldukları toprak alanı, aynı yıllara göre % 10,7'den % 15,4'e çıkmıştır. (İçen Börtüçene, aynı yerde, s. 205) Ki, 500'den daha büyük toprakların ortalama büyüklüğünün 1973'te 1337 dekar olduğunu yineleyelim.

1-50 dekar toprağa sahip olup, (1973) ortalaması 20 dekar olan topraklar, toplam ekilir toprağın % 21,3'ünü kapsıyordu ve bu topraklar, toprak sahibi ailelerin % 70,5'inin elinde bulunuyordu. Ortalama büyüklüğü 1337 dekar olan ve 501 dekardan büyük topraklar, ekilir toprağın hemen aynısını, % 21,4'ünü kapsıyordu; ve bu topraklar, toprak sahibi ailelerin ancak % 1,1'ini oluşturmaktaydı.

Değişik istatistik sonuçlara karşın, ekilen toprağın dörtte-birine yaklaşan bir bölümünün ortakçılık ve (kapitalist çiftçiden farklı olarak) kiracılık yöntemleriyle işlendiği biliniyor. Bunların, toprak sahibine ödedikleri rantın niteliği bakımından feodal, ama toprağın tasarruf hakkını yasal açıdan yitirmiş olması bakımından serften farklı olarak (toprak açısından) mülksüzleşmiş köylü aileleri olduğu açıktır. Toprağı tasarruf anlamında mülkiyet biçiminde gözüken şey, bu tasarrufu fiili olarak devam ettirmekte olmamaktadır.

Büyük toprakların, ülkenin her bölgesinde, kendi büyüklükleri ölçeğinde işletilmediği de bilinmektedir. Türkiye'de, toplam 805 köy arazisi, bir ya da birkaç köy üzerinden bir kişiye ya da bir aileye ait bulunmaktadır. Bunlardan Doğu bölgesinde (525 köy) bulunanlar, daha çok, köylü aileleri tarafından, küçük işletmeler halinde işletilmektedir. Marmara (111 köy), Akdeniz (154 köy), Ege (8 köy) bölgelerinde büyük toprak mülklerin, toprak sahiplerinin ya da kapitalist çiftçi olarak doğrudan, ya da kapitalist çiftçiye kiraya verilmek suretiyle işletildiği, yani kapitalist tarım işletmeleri olduğu veya bu yönünün ağır bastığı bir gerçektir. Kapitalist tarım işletmelerini, kişi ya da ailenin mülkü olan köylerle sınırlamak olanaklı değildir. Bunlar, üretimin niteliğine göre, farklı büyüklüklerde işletmeler olabilir. Belirli bir işin yanında, tarıma, ek iş olarak sermaye yatırımlar açısından, toprak sınırları daha da küçülebilir.

1982 yılındayız ve burada verilen rakamlar, 1970 ve en fazla 1973 yıllarına kadar çıkabilmektedir. Dünya kapitalist sistemindeki bunalımın, bu yoksullaşma sürecini, büyük ölçüde hızlandırmış olduğunu ama buna ilişkin rakamlara henüz sahip olmadığımızı da, ayrıca belirtmek gerekir. Böyle bir yoksullaşma tablosu içerisinde, küçük köylülüğün yoksullaşmadığı, varlığını sürrekli, kararlı ve kalıcı biçimde koruduğu tezi, teorik açıklamalarla olduğu kadar, toplumsal gerçeklerle de çelişir.

YOKSULLAŞMA SÜRECİNDE KARŞIT GELİŞMELER

Emperyalist sistem içerisinde, bağımlı ülkede, artı-değerin büyük bir bölümünün emperyalist ülkeye aktarılmış olması nedeniyle biriktirilen artı-değer oranında işçi istihdam edilemediği; buna karşılık, emperyalist ülkede, bağımlı ülkelerden sızdırılan artı-değer (ve küçük üreticinin artı-emeği) nedeniyle, ülke içerisinde biriktirilen artı-değere oranla daha büyük sayıda işçi istihdam edildiği, daha önce, teorik olarak açıklanmaya çalışıldı. Bunun bir sonucu olarak da, kapitalist dünya sistemi içerisinde, emek-gücü metai, dışalım (ithal) ve dışsatım (ihraç) konusu haline geldi.

Yabancı emek-gücüne gereksinme duyan ülkeler, şu özellikleriyle

ayırıldıkları gerekir: 1) Gelişmiş kapitalist ülke olarak, emperyalist ülke olması. Ama, sömürsüz sömürgeci ülke olmaları gibi, sermaye ihracının sınırlı olduğu, meta ihracı ile emperyalist özelliklerini sürdüren ülke özelliğinin ağır basması. 2) İkinci Dünya Savaşı'nın genç ve dinamik güçlerini önemli ölçüde tüketmiş olması dolayısıyla yabancı emek-gücüne gereksinme duyulması. 3) Ve üçüncü olarak bir yandan zihinsel bakımdan gelişmiş emek-gücünün bağımlı ülkelere emilmesi, ve öte yandan tam da bunun karşısı olarak niteliksiz emek-gücüne duyulan gereksinme.

Gelişmiş ülkenin kapitalisti, bağımlı ya da azgelişmiş ülkede, yalnızca ucuz emek-gücü bulmakla kalmadı, aynı zamanda, bu emek-gücünün yetişmesi için gerekli harcamalara katılmadan, onu, yetişkin ve hemen üretime geçecek biçimiyle hazır buldu.

Bağımlı ya da azgelişmiş ülke emekçisi açısından sorun daha değişti. Tarımsal alanda, mülksüzleşmiş ya da mülksüzleşmenin sınırlarına gelmiş olan, ama kent tarafından yeterli ölçüde emilmeyen, dolayısıyla bir yandan kentlerin işsiz-işçi kanallarını tıkayan, bir yandan kırsal alanda çalışanların koşulları üzerinde olumsuz bir baskı unsuru oluşturan yığınlar, gelişmiş kapitalist ülkeler tarafından yığınsal olarak emilmeye başlandığında, ülkede, işsiz sayısında nispi bir azalma, ve ülkeye giren döviz miktarında bir yükselme, ülke içerisinde, bunalımın hafiflemesine ve nispi bir gö-nence yolaçtı.

Yoksullaşmakta olan unsurlar, çalıştıkları ülkede, o ülkenin düzeyinin altında bir ücretle çalışmakla birlikte, kendi yaşam düzeyleri daha düşük olduğu için, ücretlerinden biriktirmeye başlar ve bunun bir bölümünü kendi ailesine gönderir. Bu, bağımlı ülke açısından ekonomik bunalımda bir hafiflemeye; ve kendi ailesi açısından, küçük-burjuvalaşma olanağının doğmasına yol açar. Yoksullaşmakla birlikte, kırsal alanla ilişkilerini güçlü bir biçimde koruyan unsurlar, karşıt bir sürece, küçük-burjuvalaşma sürecine girerler. Bir yandan emperyalist ülkelere emek-gücü emen kanallarının tıkanması ve öte yandan emekçinin, çalışmaya gittiği ülkenin yaşam düzeyine yaklaşan bir yaşam düzeyine uyarlanması, uzun yıllar alır. Bu dengenin kurulmasına değin geçen süre içerisinde, yoksullaşma, karşıt bir süreç olarak, varlığını duyurur.

eylül '83/25. sayı

YAPIN

ikinci yılını tamamladı

özel sayı :

Latin Amerika

- **ŞİİRLERİYLE/**
PABLO NERUDA, OCTAVIO PAZ, GENÇ KÜBA ŞAİRLERİ, OTTO RENE CASTILLO, MAHMUT Derviş, LASSE SÖDERBERG.
- **YAZILARIYLA/**
G.G. MARQUEZ/Papa Cehennemde
SİMON BOLİVAR: Ölümünün 200. Yılında Bir Özgürlük Savaşçısı
VEYSEL ÖNGÖREN/Latin Amerika: Genç Bir Roman
CARLOS DIEGUES ile Brezilya Sineması Üstüne Bir Konuşma
SEMİH ACAR/Rene de la Nuez: İnatçı, Çetin Ceviz
PEPE VINOLES: Vatanından Uzak Bir Uruguaylı Sanatçı
SELÇUK MÜLAYİM/ Meksikalı "Dört Büyükler"-Orozco, Rivera, Siqueiros, Tamayo.
ERNESTO CARDENAL ile Bir Konuşma: "Gözyaşları boşuna değil..."
ALİ CENGİZKAN/Şiir ve Yaşam
MURAT YETKİN/Bir fincan kahvenin...
YETKİN ÖZER/Saudades de Brasil
ÖMER TÜRKEŞ/Amerikan Romanı-Ernest Hemingway
YEVGENİ DOLMATOVSKI/Barış İçin Güçlü Kanıtlar
J.AMADO, M.ASTURIAS, C.FUENTES, J.RULFO'nun kitapları üzerine yazılırlarıyla/A.Mümtaz İdil, Atilla Çınar, Füsun Öztürk.
- **DESEN ve KARİKATÜRLERİYLE/**
ROLANDO PERES, RENE DE LA NUEZ, KERSTIN JOFJELL, MUSTAFA OKAN, HATAY DUMLUPINAR.
- **ÇEVİRİLERİYLE/**
GÜRHAN UÇKAN, ALİ CENGİZKAN, SERDAR KARADADAŞ, METİN FINDIKÇI, CİHAT TEKİN.

Abone Koşulları : Yurtiçi/Yıllık 1000 TL.

Yurtdışı/Yıllık 40 DM.

Tek istekler için 150 Liralık posta pulu gönderilmesi yeterlidir.

Yönetim Yeri: Hanımeli Sokak, 15/15, Sıhhiye-Ankara.

Yazışma ve havale adresi: P.K: 723, Kızılay -Ankara.

ŞAİR ARIF DAMAR'IN ÇİLELİ YAŞAMI

■ Kemal SÜLKER

ESMER, ince, dalan bir genç, şair A. Kadir'le birlikte, Cağaloğlu yokuşundan iniyordu. Hani sert bir esinti olsa, ikisi de sarılacaktı. A. Kadir güvenli adımlar atıyor, yanındaki ise Kadir'den biraz geride kalmayı uygun görüyordu. Onlara yaklaşıncı Kadir'in de benim de sevinçle parlayan gözlerimiz, arkadaşlığımızın içtenliğini belirtti. Kadir:

"Tanıtayım" dedi, "Şair Arif Barikat... Kemal Sülker..."

"Yeni İnsanlık'ta şiiriniz çıkmıştı" dedim.

Bu kez gözlerinde sevinç pırıltısının belirmesi sırası Barikat'a geldi.

1940'ın sonbahara girdiği günlerdi. Meserret Kiraathanesinde kahvelerimizi içerken Abidin Nesimi göründü. Masaya buyur ettiğimiz vakit o da Arif Barikat'ı tanıdı. Yeni İnsanlık dergisi, yaşam sonu bir drama kapanan Hasan Tanrıkut'un yönetimindeydi. Barikat'ın gönderdiği şiirleri beğenmiş ve onun adını okurlara duyurmuştu. Aslında bu, bir ortaokul öğretmenin, edebiyata gönül veren öğrencisinin gelişmesine destek olma göreviydi. Yenika-

pı Ortaokul öğrencisi Arif Damar, öğretmeni Hasan Tanrıkut'tan özel, candan ilgi görmüş ve bu ilgi felsefecî öğretmenin edebiyatçı öğrenciye yol göstermesiyle edebiyat ve sanat alanına sağlam bir ad kazandırması sonucunu vermişti. Arif Damar, Gün Dergisi'nde (1942) Arif Hüsnü adıyla iki şiirinin yayınlanmasından sonra Yeni İnsanlık'ta Tanrıkut'un övücü tanıtmasının hiç de boş olmadığı kanıtlanmıştı.

Birkaç yıl süren arkadaşça söyleşilerimiz, Abidin Nesimi'nin, A. Kadir'in ve benim Anadolu'ya "ikamete memur" adıyla sürgüne gönderilmemle aralandı. Konya, Antakya, Tokat'ta yaşadığım günler elime geçen, ya da bana gönderilen dergilerde Arif Barikat'ın şiirlerini de görüyordum ve bu gencin (aramızda altı yaş vardı) giderek ustalaşan ve güçlenen şiirlerini okurken hep umut dolu konuşmalarındaki yumuşak sesini anımsıyordum.

* * *

Arif Barikat, çeşitli nedenlerle soyadını sonradan Damar'la değiştirdi. Bunu Arif Damar imzalı kitap-

ları izledi. Artık edebiyat dünyasının saygın şairleri arasında yer almıştı. Hele Orhan Veli'lerin Garip şiiriyle ortaya çıkışından sonra, sanat anlayışı toplumcu-gerçekçi olan yazar, Naci Sadullah Danış'ın İzmir'de yayınladığı Havadis Gazetesinde onu öven yazısı, Ant'ta yer alan şiirini, "Bu, Süleyman Efendi'nin nasırına benzemiyor" yollu övgüsünü kazanmıştı. Başarısında yaşamının katkısı, çevresinin etkisi, yeteneklerinin önemi büyüktü.

Anadolu'dan döndükten sonra yeniden süren arkadaşlığımız sırasında Arif Damar, kişiliği olan, özgünleşen, çile çekmiş bir şairdi. Bir ikindi üzeri, rahmetli Lütfü Erişçi'nin Üniversite Kitabevinde söyleşirken, yaşamını ayrıntılarıyla öğrenme noktasına geldiğim vakit:

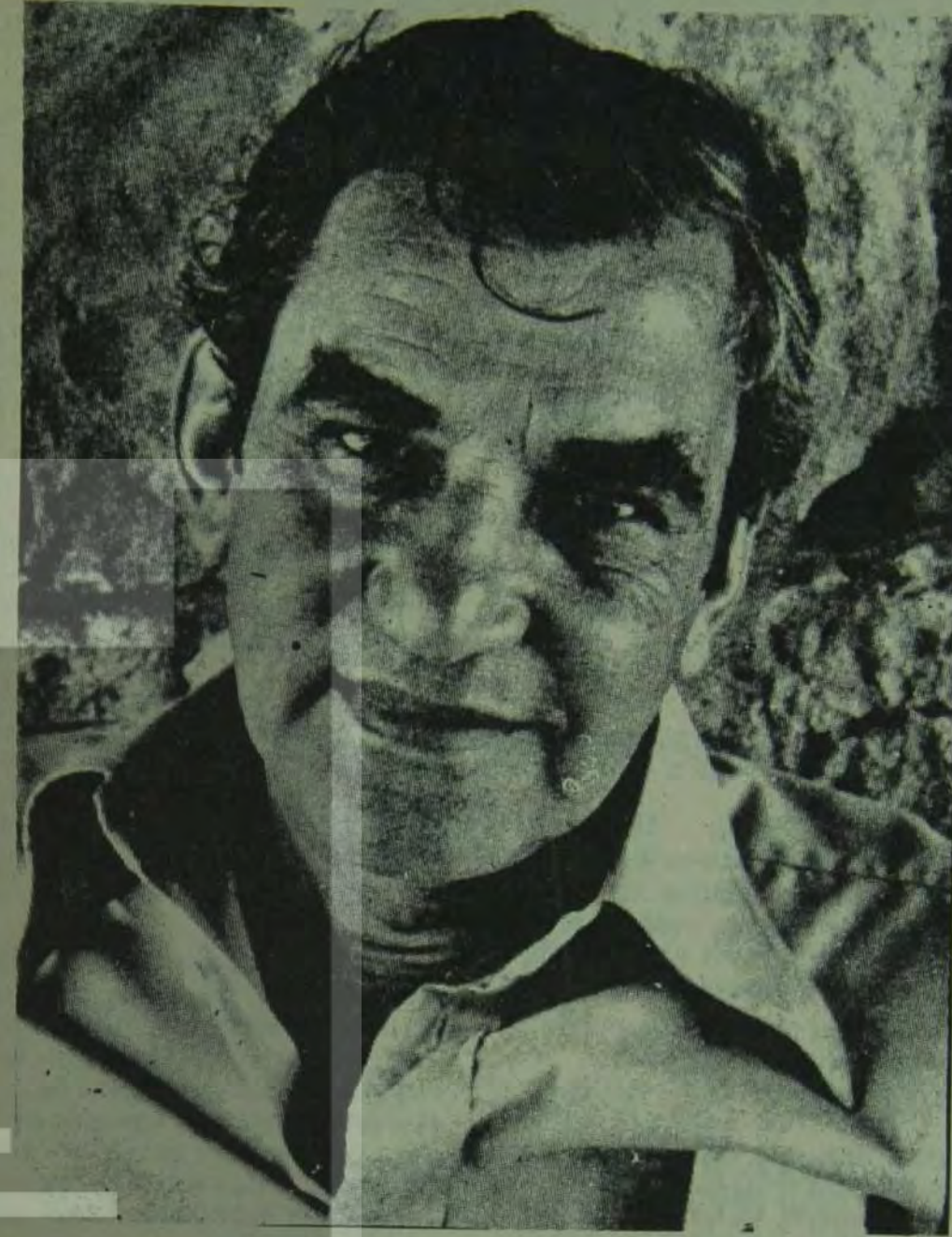
"İstersen Gülhane Parkına gidip birer çay içelim, konuşmayı sürdürürüz" deyince, Damar önerimi uygun gördüğünü, hemen kapıya doğru yürümesiyle açıklamıştı.

Yaşam öyküsünün özeti şöyleydi:

Arif, Gelibolu Yarımadasında Saros Körfezi yakınında denizden uzak Kara İnebeyli Köyü'nde Haziran 1925'te dünyaya geldi. Babası, köyün hocası, imamı Hacı Hüsnü Efendi, annesi Gelibolu yerlisi Mükkerrem Hanımdı. Medrese eğitimi görmüş babasını 1930'da yitirince, annesi Arif'i ve ağabeyini alıp Gelibolu'ya döndü. Birinci Dünya Savaşında Mükkerrem Hanımın baba evi yıkıldığı için bir ev kiraladılar. Tek geçim kaynakları eşinin Kara İnebeyli Köyündeki evinin, bağ ve tarlalarının gelirinden elde ettiklerinden oluşuyordu. Kuraklık ve benzeri nedenler bağ ve tarla verimini azaltınca, Arif'lerin geçimi zorlaşıyordu.

1947'de annesini de yitiren Arif, ilkokulun son sınıfındaydı. Ortaokul sonda olan ağabeyi Maltepe Askeri Lisesi'ne, Arif de Edirne Ortaokuluna yazıldı. Edirne'de öğrenimini sürdürebilmesi için yeterli geliri olmayan Arif'in durumu Trakya Genel Müfettişi General Kazım Dirik'çe öğrenilince, Trakya Talebe Yurdu'na alınması sağlandı.

Öğrenciyken karşılaştığı ilk ilişki, Arif'i düşünce alanında sorulara yöneltti. Okulda çalışkan bir öğrenci olması nedeniyle sevilen Arif, varlıklı okul arkadaşlarının aileleriyle evlerinde ders çalışırken tanıştığı vakit küçümsendi ve biraz da acıyla kanışık horlandı. Giysilerinin eski ve modası geçmiş olması, ders öğrenmelerine yardımcı olduğu varlığı

Yenikapı Ortaokulu öğrencisi Arif Damar, öğretmeni Hasan Tanrıkut'tan özel, candan bir ilgi görmüş ve bu ilgi felsefecî öğretmenin edebiyatçı öğrenciye yol göstermesiyle edebiyat alanına sağlam bir ad kazandırması sonucunu vermişti.

aile çocuklarının evinde anne ve abalarının dudak bükmesi sonucunu verdi. Horlanma ve okulda öğretmenlerince çalışkanlığı nedeniyle sevilme çelişkisi, Arif'i tedirgin etti. Bu sıkıntılı yaşamdan 1939'da kurtuldu. Çünkü öğrenciyken okuduğu saptanan kitap ve gazeteler okul yönetiminin eline geçmişti. Sonunda Edirne'den uzaklaştırılmasına karar verildi. İstanbul'daki Kadırga Talebe Yurdu'na aktarılınca rahat bir nefes aldı. Bu yurttan birkaç ilercici öğrenciyle tanıştı ve hemen sağlam bir dost çevresi edindi.

Öğrenciler dersleri dışında pek çok kitap okuyordu. Remzi Kitabevinin yayınladığı dünya klasikleri, daha önce değişik yayımcılarca basılan şiir kitapları elden ele dolaşıyordu. Arif, Gorki'yi, İstrati'yi, Nazım'ı seviyordu. Yenikapı Ortaokulu'nda Hasan Tanrıkut öğretmendi ve ders anlatımı, okul dışında bazı

öğrencilerle söyleşirken felsefe alanının konularını tartışmak istemesi, Arif gibi öğrencileri sarsıyordu. Sokrat, Eflatun, Helenistik çağ, edüktif düşünce, dedüktif olma vb. ad ve kavramlar birkaç öğrenci gibi Arif'in de düşünce alanını genişletiyor, bilimin ampirik veya pratik niteliği, çözümünü güç denklemler gibi kafasının sancılı saatler geçirmesine neden oluyordu. Heraklit en çok ilgi duyduğu görüşlerin yaratıcısıydı. Nazım'ın bir şiirinde de adı geçiyor ve "Akan suya kilit vurulmaz" gibi bir dizinin gizini çözme-ye uğraşıyordu.

Tanrıkut "Evet" demisti, "İnsan bir nehirde iki kez yıkanmaz." Bu, yaşamın akışını ve bir an önceki benzersizliğini anlatıyordu. Nitekim Arif de ilkokulda başkaydı, ortaokulda başka. Edirne'nin yaşamı başkaydı, Kadırga Öğrenci Yurdu ve İstanbul başkaydı. Tanrıkut'un idealist felsefeye ilişkin anlatımları

ile yurttan arkadaş olduğu Ziya Türe'nin anlattıkları arasında başkalık oluyordu. Mazhar Karlı adlı arkadaş da düşüncelerini etkiliyordu. Bu arada kitap tutkusu Lütfü Erişçi'yle tanışma sonucunu verdi. Lütfü, sanata ve edebiyata ilgi duyanlara yakınlık gösterir, geniş bibliyografik bilgisi, tarihsel konulardaki anlatımıyla hep yol gösterici olurdu. Arif de onun güvenini kazanmış, Aksaray'dan Haseki'ye çıkan yokuşun solundaki evine onu götürmüş, zengin kitaplığından yararlanmasına fırsat vermişti. Açıkta satılmayan kitapları Lütfü'nün kitaplığından okuyan Arif, daha çok özgür koşukla yazılmış kitaplara ilgi duyuyordu.

Biz de Lütfü'nün yakın arkadaşlarıydık. Arif bir gün şöyle demişti:

"Abidin Nesimi'nin, Abidin Dino'nun, senin, A. Kadir'in ve Lütfü'nün sürgüne gönderilmenizden sonra (1943 yazı) ben bir süre İstanbul'da da arkadaş öksüzü gibi yaşadım. Ama yurttan tanıdığım Neşet Günel'in dostluğu bu öksüzlüğü sona erdirdi. O akademiye (Güzel Sanatlar Akademisi) gidiyor, ben de onun desteğiyle "konuk öğrenci" kimliğiyle akademik çalışmaları izleyebiliyordum."

Yenikapı Ortaokulunu bitiren Arif, İstanbul Lisesi'nin öğrencisiydi artık. Edebiyat öğretmeni Selim Rıza'dan ilgi ve destek görüyor, toplumsal sorunlara edebiyat kadar ilgi duyuyordu. Lise yaşamını anlatan Arif:

"Lise'de olduğu gibi Akademi'de de ilerici arkadaşları ve ağabeyleri tanıdım" demişti. "Bunlar arasında sonra ünlü bir ressam olan Nuri İyem de vardı, Haşmet Akal da. Ne yazık ki Akal çok genç yaşında öldü, acısını hâlâ duyuyorum. Nuri İyem'den gördüğüm en büyük iyilik, sınırsız, başıboş devrimci coşkunun durulmasını ve kalıbına girmesini sağlamasıdır."

* * *

Arif Damar 1944'te, o yıllarda Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde okuyan Şevki Akşit'le tanıştı ve onun önerisiyle Ankara'ya gitti. Adı şairler arasında sayılıyordu. İnsan, Yeni Ses Dergilerinde yayımlanan şiirleri, özellikle "İkinci Cephe" başlıklı şiiri çok beğenilmişti. O kadar ki, savaşa karşı şiirler yazan A. Kadir'le birlikte adı övgü dolu bir eleştiri yazısında yer aldı. Abdülhak Gölpinar'ın makalesi, sanat ve edebiyat çevresinde

büyük etki yapmıştı. Bu övgü sonunda dikkatleri daha da üzerine çeken Arif, Rifat Ilgaz gibi ünlü yaygın bir şairin kendisine arkadaşça davranmasını sağladı.

18 yaşında Ankara'nın sanat çevresiyle ilişki kurabilen Arif, sanatçıların uğrak yerlerinden olan Şükran Lokantası'nda, Kürdün Meyhanesi'nde yeni şair ve yazarlarla tanıştı, onlarla ortak yollarının bulunduğunu anladı.

Ankara'da işsizliğini önleyen girişimler sonunda bir işe girdi. 1945'te Ant Dergisi kurucuları arasında yer alması kolaylaştı. Arif Barikat Ant'taki şiirleriyle ününü geliştirdi, Enver Gökçe'nin dostluğunu da kazandı. İkisi de toplumcu, gerçekçi şairler ve kendi anlayışlarıyla bağdaşan sanatçılarla dostluk ilişkilerini güçlendiriyorlardı. Arif yirmi yaşın verdiği olgunluk ölçüsünde saygınlığını artırıyor.

Bir gece, Aksaray'da Kiremitçi'lerin bahçeli lokantasında o biray, ben rakıyı yudumlarken, 1950 sonlarında, 20 yaş öncesinin değerlendirmesini yapmaya çalışıyordu. Ben de ilgiyle dinliyordum. Arif'in anlattıkları aşağı yukarı şöyleydi:

"Bütün çocuklar, o çocukluk dönemlerinde ileride bir şey olmayı akıllarına koyarlar. Doktor olmak, subay çıkmak ister, mühendis, kapitan, memur etiketini taşımaya amaçlarlar. Bense 'Devlet başkanı olacağım' diyordum. Lütfü Erişçi güler, 'Edebiyatçı olacaksan hapishaneden geçmek gerek evlat' derdi. Oysa ben toplumdaki eşitsizliklerin, yaşamdaki haksızlıkların giderilmesi için devlet başkanı olup ülkeyi esenliğe kavuşturacak yasaları çıkarabileceğimi sanırdım ve bunu savunuyordum. Ama bu düşüncemden kısa sürede arındım. Öykü ve romanlarını onlardan ders çıkararak okuduğum Maksim Gorki'nin yaşamını özlemeye başladım. Onun 'hayat üniversitesi'nde olgunlaşmayı amaçladım. Bir örgütle çalışmak, vatandaşların mutluluğu için uğraşmak bana çekici geliyordu."

"Gorki'nin yaşamı ve yaptığı işler, ülkesinin içinde bulunduğu koşullar bizimkine benzemiyor ama; senin yaşamında ayaktakımına ayrılan işlerde çalışıp para kazanmak var mı ki?" dedim. Birasını yudumlamış ve şu yanıtı vermişti:

"Var olmaz olur mu ağabey? Ben öğrencilik yaşamım boyunca yaz tatillerini hep İstanbul'da geçir-

dim, hem de Kasımpaşa'da teyzemin yanında. Teyze çocukları Kasımpaşa Tersanesinde işçiydiler. Ben de çıraklık yaptım, sokak sokak gazete sattım, karamela sattığım da oldu. Bu sırada basit, mutsuz, sorunlu, karamsar insanlarla da arkadaşlık yaptım, yarınlara güneşli, aydınlık olacağını savunan, yıkılmış evlerin avlusunda ayışığı altında şarap içerken bana yaşam öykülerini anlatan ve ısrarla içkiyi kötüleyen arkadaşlarım da oldu. Demem o ki, benim yaşamımla Gorki'ninki arasında benzerlikler var."

"Gorki öykücü, romancı, sense şiirle uğraşıyorsun ama?"

"Olsun, ikimiz de edebiyat alanının kalem işçileriyiz ya. Sen ona bak."

İçki sofrasında hep aynı konuya saplanıp kalınıyordu. Aşk ögesine de eğildim. Ben:

"Fener'de öğretmen yardımcısıyken bir kıza aşık oldum ilk kez" dedim. "Ama bunun yanlışlığını çabuk anladım. Sonra aşık olmaktan çok sevmeye dönemim başladı."

Bu anlatım, Arif Damar'ın da bu konuda konuşmasına yetti.

"Ben ilk kez Ankara'da aşık oldum" dedi. "21 yaşındaydım. Ruhi Su'nun sazı ile özgün türküler söylediği sıradaydı. G. Davran adında bir kıza sevdim, aşık oldum, senin anlayacağın. O da bana gönül verdi. Sonunda Şevki Akşit, Nuran Ertan, Enver Gökçe gibi arkadaşların da katılmasıyla nişan töreni yaptık. Dünyalar benim olmuştu. Başım göklere ermişti."

Kederlendi birdenbire Arif. Gözleri doluksudu.

"Sonra?" dedim.

"Sonrası... Mutlu günlerin ömrü kısa sürdü. Aramalar, baskılar, gözdağı vermeler birbirini izleyince bir-birimizden koparıldık."

"Garson, bir bira daha. Sahanda kaşar peyniri..."

Arif Damar, duygulu anlarını da, konuşmasını da sürdürdü:

"Bu büyük, derin, saf, yüce sevgim, bu birliktelik, ayrılığa dönüşünce kişiliğimi de, şiirlerimi de etkiledi bu acı. Bu olayın önemini, yitirishin bıraktığı boşluğu, yitintiyi yaşadıkça şimdi daha iyi anlıyorum. O dönemde yazdığım birkaç şiir var, hâlâ anımsıyor, seviyor ve

beğeniyorum. Şunu da söyleyebilirim, Türkiye Gençler Derneği'nin üyesi olduktan sonra yaşamın anlamını daha bir başka türlü yorumlamaya başladım. Hele askere gittikten sonra..."

* * *

Arif Damar, askerlik süresini rahat geçirmede. Erzurum, Sivas, Zara'da "Sürgün Alayı"nda sıkıntılı günler geçirmiş. Bu sürede nişanlısını unutmaya çalışmış. Zaten dosyasındaki olumsuz sayılan bilgiler nedeniyle hep gözetim altında kalmış erliği sırasında. Hastalanmış, yine gözetlenmiş, birliğine gönderilirken muhafızları yanındaymış. 1950 öncesinin bu günlerini anlatırken "Her şey geçer" diyordu.

1951'e kadar yine sanat ve edebiyat çevresinde yeniden yerini bulan Arif Damar bu kez Yeryüzü Dergisinin yayımcıları arasındaydı. Dergide önceleri yazdığı bir iki şiirden sonra yeni bir şiiri yayımlandı: "Danyılmaz..."

Sonra tutuklandı, 1954'te "delil yetersizliği"yle tutukluluk durumu kaldırıldı ve beraat etti. 1956 yılına kadar yarı işsiz, yarı çalışarak bu sürenin ağır koşullarıyla daha da yaşam üniversitesindeki öğrenimi güçlenen Arif Barikat'ı bu kez 6/7 Eylül 1956 kışkırtıcı olayı tedirgin etti. Bu sırada Nahit Hanım'la kısa süren bir evliliği oldu.

G. Davran'a olan aşkı, Nahit Hanım'la yer değiştirecekken, araya giren olumsuz yaşam koşulları bu evliliği de mutlu sona ulaştıramadı. Ama en verimli evliliği ve sevgili yaşamı Tülin Hanım'la yaptı. Bu evlilik "Nice" adında zeki bir erkek çocukla ürününü verdi. Mutlu evlilik döneminde bir süre özel sektör kesiminde muhasebeci olarak çalıştıktan sonra, kitap Sevgisi onu bu işten aldı, kitapçı olmaya yöneltti. Kadıköy yakasında bir kitabevi işletmeye koyuldu (1969). Ne var ki kitap satışlarının düşmesi, kitap türlerindeki olumsuz değişiklik, kitap yayınlarındaki nicelik düşüklüğü ve sık sık yasaklanan, ya da toplatılan kitaplar nedeniyle kitabevindeki arama ve sormalar onu bu işten de bezdirdi. Bir istekliye satma aşamasında çıkan anlaşmazlık, yeni alıcının ticaret işine politik bir yön vermeye kalkışması, Arif'i bir haftalık yeni bir gözaltına alınma olgusuyla karşılaştırdı. Zaten bu tür siyasal çile çekme onun tanıdığı bir zoraki dinlenme ve yaşamının, eyleminin hesap vermesine neden olmuştu. ■

Sungur Yayınları

sunar

Suzanne Brögger

BİZİ AŞKTAN KORU

Deneme - Eleştiri

2. Basım 350 TL

Hermann Kesten

GERNİKALİ ÇOCUKLAR

Roman 275 TL

Dr. Lester L. Coleman

DOKTORUNUZ...

Sağlık Kılavuzu 650 TL

Catherine Hermary-Vieille

GECELERİN VEZİRİ

1981 Femina Ödülü

Roman 350 TL

Dağıtım :

İstanbul : Barış, Bilgi, CemMay, Deniz, Örnek, Savaş, Serhat, Tekin

Ankara : Aydın Sami, Adaş,

İzmir : Altay

SUNGUR YAYINLARI

Babıali Cad 16 Pak Han

Kat 4, No : 403

Tel. : 527 33 08

ALTI İFSAK ÜYESİ AFIAP ÜNVANI ALDI

Üyelerimiz Cengiz Akduman, Nevzat Çakır, İsa Çelik, Cengiz Karlıova, Yusuf Tuvi ile Yaşar Atankazanır, AFIAP (Artist of FIAP) ünvanı aldılar. Uluslararası yarışmalarda gösterilen başarılar belirli bir düzeye gelince FIAP (Fotoğraf Sanatı Uluslararası Federasyonu) AFIAP ünvanı veriyor.

"1980'LERDE GENÇLİK" SERGİSİ'NE ÇAĞRI!

BM Genel Kurulu kararı ile Gençlik Yılı olarak ilan edilen 1985'te UNESCO tarafından 1980'lerde Gençlik konulu bir fotoğraf sergisi düzenlenecek. Ülkemizin de çağrıldığı sergiye katılmak isteyenler yapıtlarını 1.Kasım.1983 gününe kadar İFSAK adresine gönderebilirler. Gençliğin toplumsal, kültürel ve spor çevresi içinde saptandığı, siyah-beyaz (en az 18x24) sınırsız sayıda fotoğraf yollanabilir.

SEFA ULUKAN KANADA'DA ALTIN MADALYA KAZANDI

Kanada Üniversitesi '83 - Dünya Üniversite Oyunları bünyesinde düzenlenen Dünya Üniversitelerarası Fotoğraf Yarışması'nda AFAD (Adana Fotoğraf Amatörleri Derneği) kurucu üyesi, genel sekreteri Sefa Ulukan "Ülkeler" bölümünde birincilik ve büyük ödül olan Altın Madalya'yı kazandı. Ulukan ayrıca Canon ve Kodak firmaları özel ödülleri de aldı.

Sefa Ulukan, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi beşinci sınıf öğrencisi.

o AFSAD, Kent-Koop ile birlikte Ankara'yı belgeleme çalışmaları yapıyor.

o Karadeniz Üniversitesi bünyesinde Fotoğraf Kulübü kuruldu. Kısa adı KÜFOK.

MEHMET BAYHAN HİNDİSTAN'DA GÜMÜŞ MADALYA ALDI

Hindistan'da düzenlenen Uluslararası Fotoğraf Yarışması'nda Mehmet Bayhan FIAP Gümüş Madalya'sı kazandı. Yarışmaya 1280 fotoğraf yollandı, 159 fotoğraf sergilendi ve 13 ödül dağıtıldı.

İFSAK üyesi Nevzat Çakır, Romanya'da düzenlenen uluslararası bir yarışmanın renkli baskı dalında ödül aldı.

Sefa Ulukan'ın Kanada'da ödül kazanan fotoğrafı: Haran (Urfa)

Nitelik DERLEME

"YENİÇALIŞMA" DİZİSİNE, EYLÜL AYINDA BAŞLIYOR

Altıncı sayısıyla "önçalışma" dizisini tamamlayan Nitelik Derleme, 1983-84 yayım dönemine "yeni çalışma" dizisiyle giriyor.

15 Eylül'de "Miron Radu Paraschivescu"nun Şiir Sanatı sunusuyla "yeniçalışma" dizisine başlayan Nitelik Derleme'de düz yazılarıyla:

Vecihi Timuroğlu (Hasan Hüseyin'in Portresi), Selçuk Mülâyim (Sanatın Tarif Edilebilmesi Üzerine), Önder Doğan (Behiç Ak'ın Karikatürü), Tefvik H. Şenyuva (Bir Sürekli Üretim Sanatı Olarak "Tarihsel Şiir"), Kuvâlcun Vafî (Evrensel Bütüncülük Açılımı);

Şiirleriyle Ali Yıldırım/Mehmet Mahzun Doğan / Mustafa Yavaş / A. Hicri İzgören / Mehmet Onay / Murat Koçak / Seniç Kavlak / Tuğrul Asî Balkar;

Öyküsüyle, Güven Tunç yeralmaktadır.

Kapak Deseni: Fahrettin Bayraktar.

Ayda bir yayımlanacak olan Nitelik Derleme'nin yazışma adresi: P.K. 112, Ulus - ANKARA

1. AFSAD ödüllü FOTOĞRAF SERGİSİ

Son Katılım Tarihi : 21 Ekim 1983
Değerlendirme : 23 Ekim 1983
Sonuç Bildirimi : 30 Ekim 1983
Sergiye : 21 Kasım - 9 Aralık 1983
Türk İngiliz Kültür Derneği
ANKARA

Geri Yollama : 15 Aralık 1983

SEÇİCİ KURUL

Kemal Çengeller (AFSAD Başkanı)
Jale Eren (ODTÜ öğretim görevlisi)
Osman Sağdıç (Fotoğraf Sanatçısı)

Kitaplar

OSMANLI
İMPARATORLUĞU VE
MODERN TÜRKİYE
Stanford J. Shaw/
Ezel Kural Shaw
E Yayınları 1. ve 2. kitap,
451 ve 580 s. 1982-1983

Tarih bilimi ülkemizde son yılların en ilgi çeken alanlarından biri durumuna geldi. Ardarda yayınlanan kitaplar, dergi sayfalarında boy gösteren tartışmalar, "Tarih nedir?" sorusunu gündeme getirdi. Ama üstündeki örtüyü kaldırarak. Orta çağ ve Osmanlı İmparatorluğu'na ilişkin çalışmalar bileşik bir soru yaratıyordu. Tarih bilim midir? Tarih kronolojik bir öyküleme midir? Soruya verilen yanıt, seçimi yapana, alanın iç sorunlarıyla uğraşmaya itecektir. Eğer tarih yanıt verilmeden de eylemde bir öyküleme olarak alınıyorsa, eleştirilecek çalışmalar bir yana ayrılacak. Can sıkılan bir şahın, dere tepe aşış savaşması, yosma bir ecenin sarayda çevirdiği fırıldaklar, metresi ile evlenmek isteyen kralın kilise kurması, kronolojik öykülemenin neden-sonuç zinciri içinde ele alınacak. Ama tarih bilimsel, bilim yasalarıyla konuşulmalı. Bir toplumun hangi evrelerden geçtiğini, mimarisini, geleneğini, olayları, olguları oluşturan nedenleri, oluşum koşullarının aranmasını ister. Genelin içinde özgülün bulunmasını ister, geleceğin yönsemesini ister. Tarih olayları, olguları oluşturan insanların, istemlerinin, eylemlerinin güdülerinin arkasında gizli olan devindirici güçlerin neler olduklarını ve etken olan bu

insanların beyinlerinde hangi tarihsel nedenlerin bu güdülere dönüşüklerini insanların kendisine sormasıyla işe koyulur.

İlk cildini Stanford Shaw, ikinci cildini Stanford ve Ezel Shaw ikilisinin hazırladığı kitap, ayrıntılara dek inen bir öyküleme izlenimi veriyor. Kaynakları bir Türk araştırmacının erişemeyeceği bollukta olmasına karşın, bazı noktalarda bulanık, yanlış ve yanlışlamalar taşıyor. Ülkemizde yaşayan kimi insanların, akrabaları derecesinde tanıdıkları, Abdülhamit için şu yorumu yapıyor: "Abdülhamit kendisini bir reformcu olarak görüyordu ve gerçekten de öyleydi."

Batılıların "Jöntürk" dedikleri hareketin kolları arasındaki tartışmaları atlamış olması, Azınlıklar ve Türk ulusçuları arasında büyük ayrılıklarla geçen 1905 Kongresini görmemesi, 1905 yılının Osmanlı devleti komşularında ayaklanmalar yılı olması ve Osmanlı ihtilalcilerinin savasım biçimleri olarak onlardan etkilenmesi yeterince ele alınmamış. Yönsene olarak burjuva nitelikli olan "Jöntürk" hareketinin kollarını; demokratik-laik cumhuriyeti hazırlayan kadroları, monarşist merkezi devlet, monarşist federe devlet tartışmaları arasında geçen yılları önemsememek, cumhuriyetin kuruluşunu rastlantıya bağlamaya dek sürüklenmek demek. Daha yakınlara gelindiğinde 1960-1975 yılları arasındaki öykülemeye de katılmak olası değil. Yine de okul kitaplarını aşan bir "nesnel" yanı olduğu söylenebilir. Ders kitabı olarak okutulursa okullarda eskilerine oranla düşündürücü bir yaklaşım sağlayabilir. Türkçede Osmanlı İmparatorluğunun, kuruluşundan yıkılışına dek tarihini ele alan pek az çalışmalardan biri olması ve zengin bir arşiv çalışmasının ürünü olması bu kitaba ilgiyi yönetebilecek etkenler arasında.

Taner GÜREL

GELENEKTEN
GELECEĞE
İlber Ortaylı
Hil Yay., 134 s., 1982

Kültür ve edebiyat konularındaki yazılarını derleyen İlber Ortaylı, uzman tarihçi bakışıyla, kökleri tarihimize olan çeşitli kültürel sorunları tartışıyor, ilgi çekici yorumlar getiriyor. "Derlemedeki yazılar değişik konuları içeriyor, ama hepsinde ortak bir eğilim var: Kurumlarımızı ve sorunları ele alırken tarihsel kökenlerine eğilmeye ve tarihsel evrime dikkat etmeye çalıştım. Bunu tarihçi olduğum için yapmıyorum. Bu konularda da düşünürken herkesin aynı düşünce yönemini uygulaması faydalı olur kanısındayım."

"(...) Gelenegi reddetmek kimsenin haddi değil, amma velakin geleneğin ne olduğunu bilmek ve tarifini doğru yapmak şartıyla... O zaman geleceğin ne olacağını biraz daha iyi biliriz, daha doğrusu kendimiz kuracağımız için biliriz."

Derlemedeki yazılar ağırlıklı olarak, Osmanlı mirası ve Osmanlı tarihçiliği, dilde özleşme ve dil akademisi sorununu, dünden bugüne üniversitelerimiz, cumhuriyet döneminde tarihçiliğimiz, tiyatrodaki tarihi oyunlar, 1880'lerde Avrupa edebiyatı üzerine toplanıyor.

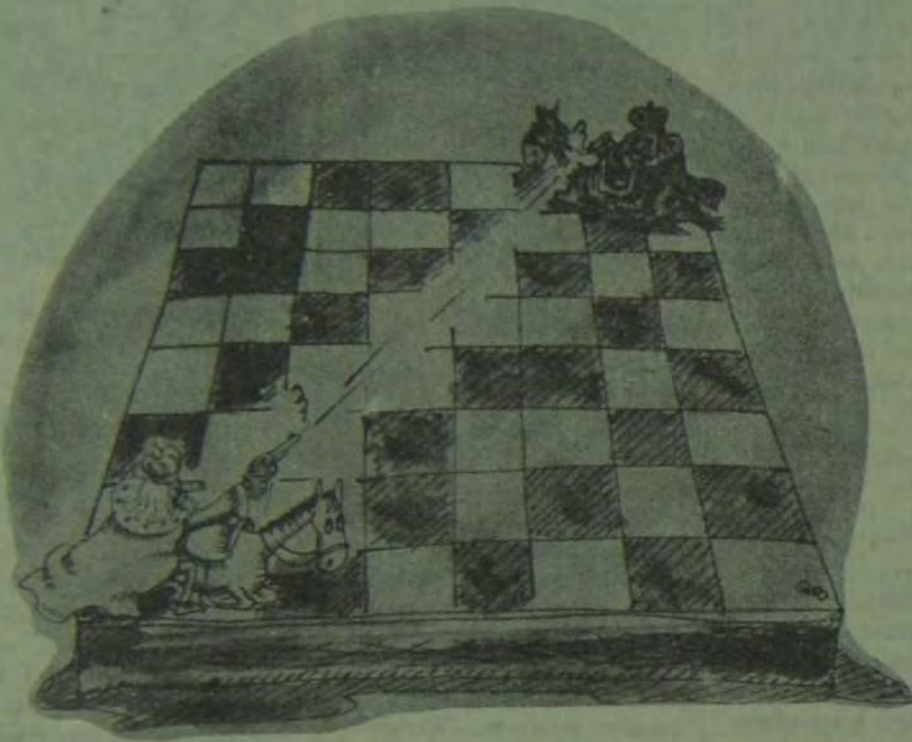
TARİHTE NELER
OLDU
Gordon Childe
Çevirenler: Mete Tunçay
Alaaddin Şenel
Alan Yay. 198 s., 1982

İlk kez 1974 yılında Türkçeye kazandırılan "Tarihte Neler Oldu" geçen yıl ikinci baskısını yaptı ve kendisi gibi her değerli kitabın erişemediği okuyucu ilgisini buldu. Dünyanın en büyük prehistoryacılarından biri olan Gordon Childe, bu kitabında arkeolog olarak kendisinin ve doğa bilimcilerinin bulgularından yararlanarak insanlık tarihinin heyecan verici gelişimini yazının bulunuşundan önceki karanlık çağlardan alarak, antik köleci uygarlığın çöküşüne dek olan süreçte inceliyor. Orta Doğu'daki ana kaynaktan yola çıkarak tarihsel sürecin dinamiğini, tarihsel maddeci bir yöntemle incelemesi ve yorumlamasıyla dikkati çeken kitabı, (Amerika Kitabı ve Avustralya'yı ele almayı ve uygarlığın büyük kaynaklarından biri olan Uzak Doğu'ya arada bir değinmekle yetinmesine karşın) doğru bir tarih bilinci edinme çabasında gözden kaçırmamak gerekiyor. Bu kitabın içinde üç bölümde özetlenmiş olan "Kendini Yaratan İnsan" adlı yapıtı, daha önce bu sütunlarda ele alınmış olan Childe'nin, Türkçede yayınlanmış olup da gözlerden ırak olan bir kitabı da, Türk Tarih Kurumu yayınlarından çıkmış olan "Doğu'nun Prehistoryası".

Cemil TURAN

Satranç

EMREHAN HALICI

Karikatür : Rak BELA (Macaristan)

MAÇ

Beyaz : TAL
Siyah : RODRIGUEZ
Moskova 1982

1)e4, c5; 2)Af3, d6; 3)d4, cxd4; 4)Axd4, Af6; 5)Ac3, a6; 6)Fe2, e5; 7)Ab3, Fe7; 8)0-0, Fe6; 9)Fe3, 0-0; 10)Vd2, Abd7; 11)a4, Ab6; 12)a5, Ac4; 13)Fxc4, Fxc4; 14)Kfd1, Kc8; 15)Ac1, Vc7; 16)Aie2, Fxe2; 17)Vxe2, Vc4; 18)Vf3, h6; 19)Ka4, Ve6; 20)Kb4, Kc7; 21)Ve2, Kfc8; 22)Vd3, Kd7; 23)Ad5, Fd8; 24)Vb3, Fxa5; 25)Kxb7, Kxb7; 26)Vxb7, Kxc2; 27)Axf6, gxf6; 28)b4, Kc7; 29)Vb8, Kc8; 30)Vb7, Kc7; 31)Vxa6, Fxb4; 32)Kb1, Vc4; 33)Va4, Vxe4; 34)Vxb4, Vxb4; 35)Kxb4, f5; 36)g3, Sg7; 37)Kh4, d5; 38)Fxb6, sg6; 39)Ff8, Kc8; 40)Kh6, Sg5; 41)h4, 1-0.

MAÇ

Beyaz : RIVAS
Siyah : PSAHIS
MINSK 1982

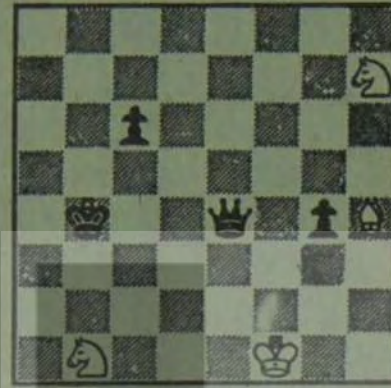
1)d4, Af6; 2)Af3, e6; 3)c4, c5; 4)e3, b6; 5)Ac3, cxd4; 6)exd4, Fb7; 7)a3, d5; 8)cxnd5, Axd5; 9)Fb5, Fc6; 10)Fd3, Ad7; 11)0-0, Fe7; 12)Ae4, Vc7; 13)Fg5, A5f6; 14)Kc1, Vb7; 15)Fxf6, Axf6; 16)Kxc6, Vxc6; 17)Ae5, Vc8; 18)Fb5, Sf8; 19)Ag5, a6; 20)Fa4, Kg8; 21)Vf3, g6; 22)Fd7, Vb8; 23)Fxe6, Kg7; 24)Fxf7, Kxf7; 25)Agxf7, Sg7; 26)Ag5, Vc8; 27)Ke1, h6; 28)Ae6, Sh7; 29)Af4, 1-0.

MAÇ

Beyaz : DIDISHKO
Siyah : KUPREICHIK
MINSK 1982

1)d4, Af6; 2)c4, e6; 3)Af3, b6; 4)g3, Fa6; 5)Abd2, c5; 6)Fg2, Ac6; 7)Va4, Fb7; 8)dxn5, Fxc5; 9)0-0, 0-0; 10)a3, Vc7; 11)Vc2, Kac8; 12)b3, d5; 13)Fb2, dxc4; 14)Vxc4, Aa5; 15)Vh4, Fe7; 16)Kac1, Vd7; 17)b4, Kxc1; 18)Kxc1, Fx 3; 19)Axf3, Ab3; 20)Kb1, Kc8; 21)Vf4, Ad5; 22)Ve4, Ac3; 23)Fxc3, Kxc3; 24)Ae5, Vc7; 25)Ac6, Ad2; 26)Axe7, Sf8; 27)0-1.

Analiz (Votruba)

Beyazlar beraberlik elde etmeye çalışıyor.

- 1) Fe1+, Sc5
Eğer 1)..., Sa4 veya 1)..., Sb5
2)Ac3+ ve vezir düşer.
- 2) Ff2+, Sd6
- 3) Fg3+, Se7
Eğer 3)..., Sd7, 4)Af6+ vezir düşer
Eğer 3)..., Se6, 4)Ag5+ vezir düşer
- 4) Fh4+, Sd6. Başka kaçış yok.
Eğer 4)..., Se8; 5)Af6+
- 5) Fg3+
Beyazlar, siyahların pozisyon tekrarına düşmesini sağlıyorlar. Aksi halde siyahların veziri düşecek. Beraberlik.

Üç Hamlede Mat (W. Rice, 1937)

1) Aed6
2) Vg8+
3) Kd5+
4) Vg8+
5) Kd5+
6) Vg8+
7) Kd5+
8) Vg8+
9) Kd5+
10) Vg8+
11) Kd5+
12) Vg8+
13) Kd5+
14) Vg8+
15) Kd5+
16) Vg8+
17) Kd5+
18) Vg8+
19) Kd5+
20) Vg8+
21) Kd5+
22) Vg8+
23) Kd5+
24) Vg8+
25) Kd5+
26) Vg8+
27) Kd5+
28) Vg8+
29) Kd5+
30) Vg8+
31) Kd5+
32) Vg8+
33) Kd5+
34) Vg8+
35) Kd5+
36) Vg8+
37) Kd5+
38) Vg8+
39) Kd5+
40) Vg8+
41) Kd5+
42) Vg8+
43) Kd5+
44) Vg8+
45) Kd5+
46) Vg8+
47) Kd5+
48) Vg8+
49) Kd5+
50) Vg8+
51) Kd5+
52) Vg8+
53) Kd5+
54) Vg8+
55) Kd5+
56) Vg8+
57) Kd5+
58) Vg8+
59) Kd5+
60) Vg8+
61) Kd5+
62) Vg8+
63) Kd5+
64) Vg8+
65) Kd5+
66) Vg8+
67) Kd5+
68) Vg8+
69) Kd5+
70) Vg8+
71) Kd5+
72) Vg8+
73) Kd5+
74) Vg8+
75) Kd5+
76) Vg8+
77) Kd5+
78) Vg8+
79) Kd5+
80) Vg8+
81) Kd5+
82) Vg8+
83) Kd5+
84) Vg8+
85) Kd5+
86) Vg8+
87) Kd5+
88) Vg8+
89) Kd5+
90) Vg8+
91) Kd5+
92) Vg8+
93) Kd5+
94) Vg8+
95) Kd5+
96) Vg8+
97) Kd5+
98) Vg8+
99) Kd5+
100) Vg8+

İki Hamlede Mat (O. Wurzburg, 1939)

1) Ka8
2) Vg8+
3) Kd5+
4) Vg8+
5) Kd5+
6) Vg8+
7) Kd5+
8) Vg8+
9) Kd5+
10) Vg8+
11) Kd5+
12) Vg8+
13) Kd5+
14) Vg8+
15) Kd5+
16) Vg8+
17) Kd5+
18) Vg8+
19) Kd5+
20) Vg8+
21) Kd5+
22) Vg8+
23) Kd5+
24) Vg8+
25) Kd5+
26) Vg8+
27) Kd5+
28) Vg8+
29) Kd5+
30) Vg8+
31) Kd5+
32) Vg8+
33) Kd5+
34) Vg8+
35) Kd5+
36) Vg8+
37) Kd5+
38) Vg8+
39) Kd5+
40) Vg8+
41) Kd5+
42) Vg8+
43) Kd5+
44) Vg8+
45) Kd5+
46) Vg8+
47) Kd5+
48) Vg8+
49) Kd5+
50) Vg8+
51) Kd5+
52) Vg8+
53) Kd5+
54) Vg8+
55) Kd5+
56) Vg8+
57) Kd5+
58) Vg8+
59) Kd5+
60) Vg8+
61) Kd5+
62) Vg8+
63) Kd5+
64) Vg8+
65) Kd5+
66) Vg8+
67) Kd5+
68) Vg8+
69) Kd5+
70) Vg8+
71) Kd5+
72) Vg8+
73) Kd5+
74) Vg8+
75) Kd5+
76) Vg8+
77) Kd5+
78) Vg8+
79) Kd5+
80) Vg8+
81) Kd5+
82) Vg8+
83) Kd5+
84) Vg8+
85) Kd5+
86) Vg8+
87) Kd5+
88) Vg8+
89) Kd5+
90) Vg8+
91) Kd5+
92) Vg8+
93) Kd5+
94) Vg8+
95) Kd5+
96) Vg8+
97) Kd5+
98) Vg8+
99) Kd5+
100) Vg8+

evinize ingilizce girsin

Öyküler, çizgi romanlar,
güncel konular, sözlük, gramer,
aşama testleri, spor,
mizah, bulmaca...

Bizim English, az bilenleri zorlamayacak,
çok bilenleri zenginleştirecek, dengeli,
özlü, bir kaynaktır.

Dinlenirken okuyun, okurken dinlenin.
İngilizcenizi ilerletin...

BİZİM ENGLISH'e abone olun

BİZİM ENGLISH

İngilizce/Türkçe
aylık dergi

"İngilizce kolaydır"

ABONE KOŞULLARI

Yurtiçi.....	1 yıllık
Normal posta.....	2440 TL.
Taahhütlü.....	2950 TL.
6 aylık	
Normal posta.....	1250 TL.
Taahhütlü.....	1450 TL.
Yurtdışı.....	1 yıllık
Posta ücreti dahil.....	19 US

Havalelerinizi İş Bankası Türbe Şubesi
2938 numaralı hesaba yatırınız.

Çağdaş Yayınları

MEVCUT YAYINLARIMIZ

DENEME DİZİSİ

		EDERİ
Prof. Özdemir Nutku	Yaşayan Tiyatro	200,-
Prof. Akşit Göktürk	Okuma Uğraşı (2. bası)	150,-
Şevket Süreyya Aydemir	Kırmızı Mektuplar ve Son Yazıları	100,-
Prof. Macit Gökberk	Değişen Dünya, Değişen Dil	150,-
Nadir Nadi	Uyarılar (3. bası)	250,-
Hıfzı Veldet Velidedeoğlu	Yol Kesen Irmak	350,-
İlhan Selçuk	Atatürkçülüğün Alfabeti (2. bası)	200,-
Prof. Nusret Hızır	Felsefe Yazıları (2. bası)	250,-
Mehmet Kemal	Şairler Dövüşür	220,-
Oktay Akbal	Dünyaya Açılmak	200,-
Nadir Nadi	Ben Atatürkçü Değilim	200,-
Samim Kocagoz	Roman ve Yazarlık Onuru	200,-

TARİH – ANI – GEZİ – OLAY DİZİSİ

Hıfzı Topuz	Konuklar Geçiyor	100,-
Hıfzı V. Velidedeoğlu	Ailenin Cilesi Bosanma	200,-
Hıfzı V. Velidedeoğlu	Söylev (12. bası)	400,-
Hıfzı V. Velidedeoğlu	Söylev Belgeler	300,-
Azra Erhañ	Mektuplarıyla Halikarnas Balıkcısı (2. bası)	200,-
Melih Cevdet Anday	Anadolu'da ve Sosyalist Ülkelerde	150,-
Kemal Üstün	Menemen Olayı ve Kubilay (3. bası)	125,-
Oktay Akbal	Geçmişin Kuşları	150,-
Nadir Nadi	Perde Aralığından (3. bası)	150,-
Meral Tolluoğlu	Babam Nurullah Ataç	100,-
Sadi Borak	Öyküleriyle Atatürk'ün Özel Mektupları	250,-
Nadir Nadi	Olur Şey Değil (2. bası)	150,-
Ebubekir Hazım Tepeyran	Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları	200,-
Erol Ulubelen	İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye	350,-
Cemal Madanoğlu	Anılar I. Bölüm	400,-
Talip Apaydın	Köy Enstitüsü Yılları	275,-

BAĞIMSIZ DİZİ

Philipp Soupoult	Şarlo	50,-
Kemal Ozer	Sanatçılarla Konuşmalar	50,-
Atena Deponte	Yaşayan Kosta	50,-
Mümtaz Zeytinoglu	Ulusal Sanayi	100,-
Benjamin Farrington	Darwin Gerçeği	200,-